

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**ABD VE İSRAİL'İN DIŞ POLİTİKA STRATEJİLERİNİN
SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA ORTA DOĞU'DAKİ
GÜÇ DENGESİ DEĞİŞİMİNE ETKİLERİ**
(Yüksek Lisans Tezi)

Tezi Hazırlayan: **Esin BENHÜR AKTÜRK**

İstanbul, 2011

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**ABD VE İSRAİL'İN DIŞ POLİTİKA STRATEJİLERİNİN
SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA ORTA DOĞU'DAKİ
GÜÇ DENGESİ DEĞİŞİMİNE ETKİLERİ**
(Yüksek Lisans Tezi)

Tezi Hazırlayan:
Esin BENHÜR AKTÜRK
Öğrenci No:
090771014

Danışman:
Doç. Dr. Burak S.GÜLBOY

İstanbul, 2011

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “ABD ve İsrail’in Dış Politika Stratejilerinin Soğuk Savaş Sonrasında Orta Doğu’daki Güç Dengesi Değişimine Etkileri” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullandıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

06.07.2011

Esin Benhür AKTÜRK

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

06/07/2011

Enstitümüz *Uluslararası İlişkiler* Anabilim dalı *Uluslararası İlişkiler* Bilim dalı yüksek lisans öğrencilerinden 090771014 numaralı *Esin Benhür AKTÜRK*'ün "*Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim - Öğretim ve Sınav Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "*ABD VE İSRAİL'İN DIŞ POLİTİKA STRATEJİLERİNİN SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA ORTA DOĞU 'DAKİ GÜÇ DENGESİ DEĞİŞİMİNE ETKİLERİ*" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 29.06.2011 tarih ve 2011/11 sayılı toplantısında seçilen ve Taksim Yerleşkesinde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, ilgili yönetmeliğin (c) bendi gereğince (60) dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında *oyçokluğu/oybirliği* ile *Kabul/Red-veya-Düzeltilme* kararı verilmiştir.

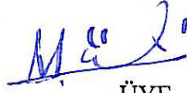
İşbu tutanak, 4 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
DOÇ.DR BURAK S. GÜLBOY

ÜYE
DOÇ.DR NAMIK SİNAN TURAN

ÜYE
YRD.DOÇ.DR. MUZAFFER ÜREKLİ

ÖNSÖZ

Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “ABD ve İsrail'in Dış Politika Stratejilerinin Soğuk Savaş Sonrasında Orta Doğu'daki Güç Dengesi Değişimine Etkileri” başlıklı bu çalışmada, Orta Doğu Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında ABD ve İsrail politikalarının güç dengesi değişimine etkileri incelenmiş ve açıklanmıştır.

Tez konumu belirlemede ve çalışmalarım esnasında, her türlü yönlendirme ve desteğini benden esirgemeyen, deneyimleriyle bana yol gösteren saygıdeğer hocam Doç. Dr. Burak GÜLBOY'a; yüksek lisans eğitimim boyunca derslerinden istifade etme fırsatı bulduğum değerli Beykent Üniversitesi öğretim üyelerine, başta sevgili eşim ve tüm aile fertlerime ve bu tezin ortaya çıkmasında emeği geçen herkese en içten saygı ve şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Haziran, 2011

Esin Benhür AKTÜRK

ABD VE İSRAİL'İN DIŞ POLİTİKA STRATEJİLERİNİN SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA ORTA DOĞU'DAKİ GÜÇ DENGESİ DEĞİŞİMİNE ETKİLERİ

Tezi Hazırlayan: **Esin BENHÜR AKTÜRK**

ÖZET

Orta Doğu bölgesi gerek stratejik konumu, gerekse sahip olduğu kaynaklar açısından dünyanın en önemli bölgelerindedir. Stratejik öneme sahip olan bu bölgede Soğuk Savaş döneminden bu yana süper güçlerin ilgisi artarak devam etmiştir. ABD, 1945'ten sonra Sovyetler tehdidini bölgede engellemek ve Sovyetler Birliği'nin yayılmasını engelleme yönünde stratejiler geliştirmiştir. 1948 yılında İsrail Devleti'nin de kurulmasıyla bölgede önemli bir müttefik kazanılmış ve Orta Doğu politikalarını da İsrail'in güvenliği üzerine kurmuştur ve buna göre şekillendirmiştir.

Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında ABD dış politikasında alınan kararlarda teorilerin ve teorik yaklaşımların da yadsınamaz bir etkisi olmuştur. Bu çalışmada Soğuk Savaş sonrası Amerika ve İsrail'in dış politikasının genel yapısı incelenmiş ve bu dönemde ortaya çıkan teorik yaklaşımlar açıklanarak, Amerikan dış politikasına olan etkileri tartışılmıştır.

Soğuk Savaş sonrası Orta Doğu'yu değişime sürükleyen önemli gelişmeler üzerinde durularak, ABD'nin ve İsrail'in bölgedeki politikaları ve bu politikaların bölge devletlerine olan etkileri açıklanılmıştır. 11 Eylül dönemi de çalışmanın kapsamında değerlendirilerek, günümüze olan etkileri analiz edilmiş, ABD ve İsrail'in bu dönemden sonra Orta Doğu'daki değişen politik yaklaşımları açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu, ABD ve İsrail dış politikası, 11 Eylül, Uluslararası ilişkiler.

EFFECT OF FOREIGN POLICY STRATEGIES OF THE USA AND ISRAEL ON CHANGE OF BALANCE OF POWER IN POST-COLD WAR MIDDLE EAST

Presented By: **Esin BENHÜR AKTÜRK**

ABSTRACT

Middle East is one of the most important regions of the world in terms of its strategic location and opportunities. In this region having strategic importance since the period of cold war, the interest of super powers have continued by increasing. The USA is the Soviet threat after 1945. The USA developed the strategy of preventing effect of Soviet and expansion of the Soviet Union. In 1948, with the establishment of Israel, an important allied was introduced in the region and policies of Middle East were established on the security of Israel and shaped accordingly.

Decisions made about foreign policy of the USA before and after the cold war and theoretical approaches had absolutely effects. In this study, general structure of foreign policy of the USA and Israel during post-cold war period was examined and theoretical approaches of this period were explained and effects on the US foreign policy were discussed.

Important changes of post-cold war period dragging Middle East to change were emphasized and policies of the USA and Israel in the region and effects of these policies on the region states were described. The period of 11th, September was assessed within the scope of study and its effects on present time were analyzed and changing policies of the USA and Israel in Middle East were explained.

Key words: Middle East, USA, Israel foreign policy, 11th September, theories of international relations.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
HARİTA LİSTESİ	iv
KISALTMALAR	v
1. GİRİŞ	1
2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ REALİST EKSENDE ORTA DOĞU'YA ETKİ EDEN GÜÇ DENGELERİ	3
2.1. Soğuk Savaş Döneminde ABD'nin Orta Doğu Politikası (1945-1991).....	3
2.2. Soğuk Savaş Döneminde İsrail'in Orta Doğu Politikası (1948-1991).....	14
3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI AMERİKAN DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN TEORİLER VE TEORİK YAKLAŞIMLAR.....	24
3.1. Realizm ve Neo-Realizm Teorileri ve Dış Politika Yaklaşımları.....	24
3.2. Liberalizm-Neo-Liberalizm Teorileri ve Dış Politika Yaklaşımları.....	35
3.3. Francis Fukuyama ve Tarihin Sonu Tezi	41
3.4. Samuel Huntington ve Medeniyetler Çatışması Tezi.....	44
4. SOĞUK SAVAŞ SONRASI İKİ KUTUPLU SİSTEMDEN TEK KUTUPLU SİSTEME GEÇİŞ VE ABD-İSRAİL'İN ORTA DOĞU'DAKİ DEĞİŞEN KONUMLARI	54
4.1. 90'lı Yıllar Boyunca Orta Doğu'da ABD'nin Değişen Konumu	54
4.2. 90'lı Yıllar Boyunca İsrail'in Orta Doğu'daki Değişen Konumu ve Yapılan Güvenlik Düzenlemeleri	67
5. 11 EYLÜL SONRASI DEĞİŞEN GÜÇ DENGELERİ VE ABD-İSRAİL'İN ORTA DOĞU'DAKİ GÜÇ DENGESİ DEĞİŞİMİNE ETKİLERİ	81
5.1. 11 Eylül ve Terörle Savaş	81
5.2. Afganistan ve Irak Savaşı'nın Orta Doğu'ya Etkileri	85
5.3. Büyük Ortadoğu Projesi ve Etkileri	100
5.4. 11 Eylül Sonrası İsrail-Filistin Barış Süreci ve Orta Doğu'ya Etkileri.....	106
6. SONUÇ.....	122
KAYNAKLAR	131
ÖZGEÇMİŞ.....	141

HARİTA LİSTESİ

	Sayfa No
Harita 1: Orta Doğu Haritası	101

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BAAS	: Arap Sosyalist Yeniden Doğuş Partisi
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BOP	: Büyük Ortadoğu Projesi
CENTO	: Merkezi Antlaşma Örgütü (Central Treaty Organization)
CFR	: Council of Foreign Relations (Dış İlişkiler Konseyi)
CIA	: Amerika Birleşik Devletleri Dış İstihbarat Teşkilatı
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
G-8	: Grup of Eight
GOP	: Genişletilmiş Ortadoğu Projesi
HAMAS	: Harakat Al-Mukavvama Al-İslamiyye
IDF	: İsrail Güvenlik Güçleri
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı
RF	: Rusya Federasyonu
SALT	: Stratejik Silahları Sınırlandırma Antlaşması
SEATO	: Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı
S.S.C.B.	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UNMOVIC	: United Nations Monitoring, Verification and Inspection Commission

1. GİRİŞ

Son Dönem, uluslararası ilişkilerin gündemini meşgul eden en önemli konuya baktığımızda, ABD ve İsrail'in dış politika kararları ve uygulamaları olmuştur. Soğuk Savaş sonrası tek süper güç olan ABD ve 1948'de kurulan İsrail'in aldığı kararlar her dönem tartışmalara sebep olmuştur. Bu tezin konusu ABD'nin ve İsrail'in Orta Doğu politikasını şekillendiren ve etkileyen süreçler ve bu olaylara olan yaklaşımlardır. Aynı zamanda Soğuk Savaş sonrası Amerikan dış politikası kararlarının arka planında yer alan teorilerin üzerinde durulmuştur.

Çalışmada öncelikle; Soğuk Savaş dönemine realist eksende Orta Doğu'ya etki eden güç dengeleri incelenmiştir. İlk olarak ABD'nin 1945 ve 1991 dönemleri arasında Orta Doğu politikası ele alınmıştır. Soğuk Savaş dönemi boyunca iki kutuplu sistemde SSCB ile olan Orta Doğu'daki güç odağı olma durumu incelenmiştir. İkinci olarak İsrail'in 1948'den kuruluşundan itibaren Orta Doğu'daki dengelerin değişmeye başlaması ve Arap-İsrail çatışmasının Soğuk Savaş dönemi boyunca nedenleri ile ABD'nin rolü üzerinde durulmuştur.

Ardından ise Amerikan dış politikasındaki kararların genel eğilimleri üzerinde durulmuştur. İlk olarak Amerikan dış politikasındaki değişimlerle realist teoriden neorealizme dönüş incelenmiştir. İkinci olarak da liberalizm ve neo-liberalizm teorileri Amerikan dış politikasında alınan kararlar ve uygulamalar düzeyinde incelenmiştir ve son olarak da Amerika'nın dış politikasını etkileyen teorik yaklaşımlar, Huntington ve Fukuyama'nın yaklaşımlar üzerinde durulmuştur. Daha sonra; Soğuk Savaş sonrası iki kutuplu sistemden tek kutuplu sisteme geçiş ve ABD-İsrail'in Orta Doğu'daki değişen konumları aktarılmıştır. İlk olarak 90'lı yıllar boyunca ABD'nin Orta Doğu'da değişen konumuna Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle ABD'nin süper güç olması ve bu süreçte göreve gelen ABD başkanlarının uyguladığı Orta Doğu politikaları incelenmiştir. İkinci olarak ise Orta Doğu'da İsrail'in değişen konumu ve güvenlik düzenlemeleri İsrail-Filistin sorunu ve Orta Doğu'da barış sürecinin başlamasına değinilmiştir.

Aynı zamanda; 11 Eylül sonrası değişen güç dengeleri ve ABD'nin 11 Eylül olayları sonrası Afganistan-Irak işgali ve bunun neticesinde Orta Doğu'ya etkileri incelenmiş olup, tek kutuplu sistemin sona eriş ve ABD'nin yeni dünya düzeni hedefi ve George W. Bush'un bu süreçte politikaları aktarılmıştır. İkinci olarak Büyük Orta Doğu Projesi uygulanabilirliği ve Orta Doğu'daki bölge ülkelerine etkileri incelenmiştir. Ve son olarak, İsrail-Filistin barış süreci ve Orta Doğu'ya etkileri ve ABD'nin sürece katılımına değinilmiştir.

Sonuç olarak da; bütün bunlardan yola çıkılarak ABD ve İsrail için yeni bir sürecin başladığı ve 11 Eylül ile başlayan sürecin Orta Doğu'da süreceğine ve bir "Medeniyetler Çatışması"nın da başladığına değinilmiştir. 11 Eylül sonrasında Arap ülkelerini modernleştirmek, Orta Doğu'da siyasi, ideolojik ve sosyo-ekonomik düzlemlerde küreselleşen dünyanın bir parçası haline getirmek olan ABD ve diğer yandan İsrail'in güvenliğini de bu projelerinin arasına koymuş ve bu bağlamda çalışmalar yapmaktadır. 11 Eylül sonrası ABD tarafından Orta Doğu'daki devletlere uygulanan baskının ilk yıllarda etkili olduğunu, ancak 2006 sonrası girilen yeni süreç ve Obama yönetimi ile değiştğine değinilmiştir. Bu değişimin ABD ve İsrail politikaları da göz önünde bulundurularak, bütün bölümden çıkarılan genel sonuçlarla bir değerlendirme yapılmıştır.

2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ REALİST EKSENDE ORTA DOĞU'YA ETKİ EDEN GÜÇ DENGELERİ

2.1. Soğuk Savaş Döneminde ABD'nin Orta Doğu Politikası (1945-1991)

Soğuk Savaş Dönemi (1945 yılı ve sonrası) uluslararası ilişkileri günümüze kadar etkilemeyi sürdürmüş bir dönemdir. Soğuk Savaş yıllarında Amerika'nın uyguladığı baskın güç olma stratejisine baktığımızda; bunlardan ilki çevreleme stratejisi olmuştur. Türkiye'nin de içinde bulunduğu NATO, CENTO, SEATO gibi askeri paktlar ve bu paktların içindeki ülkelere askeri üsler kurulmuş ve Sovyetler Birliği, Avrupa-Orta Doğu-Pasifik Okyanusu'ndaki ittifakları ile çembere alınmıştır.

Soğuk Savaş Döneminin ikinci önemli stratejisi ise Sovyetleri Geri Döndürme stratejisi olmuştur. Çevreleme stratejisinde amaç Sovyetlerin ilerlemesini durdurmaktan geçerken, Geri Döndürme stratejisinde ise Sovyetlerin eline geçen Doğu Avrupa ülkeleri ve Balkanları geri almak olmuştur (Köni, 2007, s.37).

Dünyanın Soğuk Savaş Dönemi boyunca içinde bulunduğu durum Büyük Güçlere tehdit oluşturan çalkantılı bir dönem olmuştur. 1950'li yıllar boyunca bölgesel politikalarında Sovyetler Birliği'nin çevrelenmesi ve Orta Doğu'da etki kazanmasının engellenmesi gibi amaçlara öncelik tanıyan ABD, 1951 yılından sonra ise "Karşılıklı Güvenlik Programı" olarak adlandırılan bir program uyarınca Türkiye'nin de içinde bulunduğu bir dizi Orta Doğu ülkesine askeri yardım sağlamıştır (Sander, 1979, 25).

Bu dönemde ABD'nin sistemde lider konumuna gelmesi süreci Truman Doktrini'yle başlamıştır. Truman Doktrini, Sovyetler Birliği'nin çevrelenmesini amaçlayıp bir yandan da özgür ve demokratik ülkelerin dolaylı ve dolaysız saldırılar ile silahlı azınlıklardan kaynaklanan tehditlere ve dış baskılara karşı korunmalarını öngörmektedir. Truman Doktrini'nin arkasında yatan düşünce, Sovyetler Birliği'nin ve dünya solunun Amerika'nın dünya ekonomisine ilişkin amaçlarının gerçekleşmesi ile çevrelenebileceği inancı olmuştur. Aynı zamanda Truman Doktrini yalnızca

Sovyet yayılmasının durdurulması değil, Wilson İlkelerine dayalı bir düzenin oluşturulmasının da planı olmuştur (Sander, 1979, 12).

Soğuk Savaş döneminde Orta Doğu'da Arap hükümetlerinin Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler içine girmesi ABD'yi SSCB'nin dünyadaki komünist egemenliğini adım adım yaymasını engellemek üzere çalışmalar yapmaya itmiştir. Bunun neticesinde Birleşik Devletler Orta Doğu'da bölgesel bir grup olan 1955 tarihli Bağdat Paketi'nin (sonradan CENTO olmuştur) baş kefilisi olmuştur; bu paktla İngiltere, Türkiye, Irak, İran ve Pakistan bozgunculuk ve saldırıya karşı birleşmişlerdir. Aynı zamanda Birleşik Devletler Orta Doğu'nun başka yerlerinde Suudi Arabistan, İsrail ve Ürün'de özel antlaşmalar yapmış ve bu antlaşmalar 1957 tarihli "Eisenhower Doktrini" ile olmuştur (Kennedy, 2009, s.463).

Eisenhower'ın Truman Doktrini'nden yaklaşık 10 yıl sonra, 1957'de açıkladığı doktrin, Truman Doktrini'ni siyasi anlamda tamamlayan belgedir. Eisenhower, İsrail'in 1956'da İngiltere ve Fransa ile birlikte Araplara savaş ilan etmesi, Süveyş'in işgali ve bunu ABD'nin gösterdiği tepkinin ardından Avrupalıların bölgeden çekilmesinden sonra oluşan boşluğu Amerikan gücü ve ekonomik yardımıyla doldurmak ve SSCB'nin bölgede yükselen prestijinin önüne geçmek için, 1957'de Kongre'den özel bir yetki talebinde bulunmuştur. Bu talep kabul edildiği takdirde, ABD'nin Orta Doğu'da askeri ve siyasi müdahalelerde bulunabileceğini ilan etmiştir. Doktrin, aynı zamanda ikili ve kolektif ilişkiler yoluyla, bölge devlet ve halklarına komünizm tehlikesinin anlatılmasını, bir yandan da ekonomik sıkıntıları gidermek yoluyla bu ülkeleri güçlendirmeyi öngörmektedir (Armaoğlu, 1991, s.240).

ABD'nin bu süreçte Bağdat Paketi'nin baş kefilisi olması Orta Doğu'yu Türkiye vasıtasıyla hâkimiyet kurma düşüncesini de ortaya çıkarmıştır. Orta Doğu'da ABD-İsrail İttifakı Arap ülkelerinin tepkisini çekeceğinden bunu dengeleyecek en önemli ülke Türkiye olmuştur. Ne var ki pakt, bazı Arap ülkelerini kendine çekmeyi becerememiş Mısır'ın başı çektiği Arap muhalefeti Suriye, Ürdün ve Lübnan'ı da pakta girmekten vazgeçirmiştir. 1958 yılında Bağdat Paketi'nin Arap unsurunu yansıtan Irak'ta komünist bir darbeye Irak monarşisinin yıkılmasıyla Sovyet tehdidi daha da artış göstermiştir. Arap dünyasındaki kararlı direniş nihayet ABD'yi de

pakta üye olmaktan alıkoymuş, Bağdat Paktı bir anlamda ölü doğmuştur (Gerger, 2007, s.87)

Arap ülkelerinden umduğu desteği bulamayan ve İngiltere'yi bölgede SSCB'ye bir engel oluşturması için destekleyen ABD, Orta Doğu'da İngilizlerle çatışan İsraililer ve Amerika'nın Serbest Pazar yaratma isteği ile İngiltere ile de yollarını ayırmıştır. İngiltere'nin Fransa ve İsrail ile birlikte Süveyş Kanalı'nın denetimini korumak için 1956'da başlattıkları işgal girişimi ayrıca felakete sonuçlanmış, daha Süveyş'in üzerinden 2 yıl geçmemişken 1958 Irak Devrimiyle Habbanıyan ve Şaiba üslerini de yitirmiştir. ABD ise daha etkin politikalara başvurmuş, 1953 yılında İran'da Başbakan Musaddık'ın devrilmesinde etkin rol oynamış, 1956'da Süveyş Bunalımı sırasında bölgenin eski hegemonyalarına - İngiltere ve Fransa- tek yanlı davranmaktan kaçınmalarını istemiş, çatışmanın küresel bir savaşa dönmesini engellemiştir (Gerger, 2007, 147)

ABD bu gelişmeler üzerine 1957 tarihli Eisenhower Doktrini ile bölgede artan "Sovyet etkisini denetim altına almaya çalışmış" bölge ülkelerinin "toprak bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığının" korunması için silahlı müdahalede bulunulmasını da öngörmüştür. 1958 yılı böylelikle Eisenhower Doktrini'nin de uygulama yılı olmuştur (Atacan, 2004, s.352).

Eisenhower Doktrini ile ABD'nin Sovyet yanlısı olmayan devletleri yanına çekmesi zor olmamıştır. 1955-1956 yıllarında Mısır'la sorunlar yaşayan Ürdün, ABD'nin desteğiyle bu tehlikeden kurtulmuş ve Ürdün'de rahatlamıştır. Aynı doktrininin bir diğer sonucu ise İsrail'in Fransa ile ilişkilerinin gelişmesini ABD'nin desteklemesidir. Bunu Arapların tepkisini çekmemek ve İsrail'e silah satan ülke durumuna gelmemek için yapmıştır (Türkman, 2007, s.246).

Doktrininin bir diğer uygulama alanı ise Suriye olmuştur. Süveyş sonrası Orta Doğu politik arenasında, Mısır'ın artan üstünlüğü ve Nasırcı ulusal solculuğun ideolojik hegemonyası karşısında, Batının Orta Doğu Nato'su olan Bağdat Paktı ve onun tek Arap üyesi olarak Irak konumlanmıştı. Bütün Arap ülkelerinde kamuoyu ezici ağırlıkla emperyalizm karşıtıydı. Eisenhower Doktrini'yle birlikte ABD bütün ağırlığını batıcı güçlerden yana koymuş Nasır Mısır'ının tecridine Ürdün, Lübnan,

Suudi Arabistan ve özellikle Suriye'deki dengeleri bozarak bu ülkeleri Batı kampına katmaya yönelik yeni çalışmalara başlamıştır. (Armaoğlu, 1991, 250).

Süveyş krizinden sonra Orta Doğu'da yeni gelişmeler meydana gelmiştir. 1958 tarihinde Lübnan'da hükümete karşı yer yer büyük ayaklanmalar olmuş ve hükümet bu ayaklanmaları bastırmakta güçlük çekmiştir. Eisenhower Doktrini'ne kadar Batı ile olan ilişkileri Mısır ve Suriye gibi olan Lübnan; doktrine destek vermesiyle Arap milliyetçiliğine savaş açmış ve Nasır'a meydan okumuştur. Lübnan'da bu olayların ışığında çıkan çatışmalar Batı yanlısı Şemun Hükümetini korkutmuştur. ABD'nin asıl korkusu ise bölgenin bütün ülkelerinde Nasırcı Arap milliyetçiliğinin, ulusalcı solun iktidara gelmesi olmuştur. Mısır ve Suriye emperyalizm açısından tamamen yitirilmiş Irak, Ürdün ve Lübnan işbirlikçi konumda olmuş, İran ve Türkiye ise tam tetikçi konumdaydılar. ABD'nin korkusu Lübnan gibi işbirlikçi bir ülke korunamazsa Irak ve Ürdün de kaybedilebilirdi (Bölükbaşı, 1992, s.4).

Haziran 1958'de Lübnan'da hükümete karşı yapılan ayaklanmalara karşın ABD yardım talebini kabul etmiş ve Irak'tan Lübnan'a askeri birlik göndermesini istemiştir. Bunun üzerine Nuri Sait Paşa Lübnan Hükümetine asker göndermiştir. Araplar nazik konu olan Lübnan'daki hükümet sisteminin varlığı hususunda suskun olsalar da Nuri Sait Paşa'nın asker göndermesine karşı çıkmışlardır. Tugay komutanları Lübnan'a gidecekleri yerde Bağdat'taki hükümetin üzerine yönelmiş ve radyo istasyonunu işgal etmişlerdir. 14 Temmuz 1958 tarihinde Bağdat'ta General Abdülkerim Kasım başkanlığında kurulan hükümet Irak'ta Cumhuriyet rejiminin kurulduğunu tüm dünyaya ilan etmiştir (Gönlübol, 1996, s.322).

Irak'taki rejim değişikliği Bağdat Paktı üyeleri arasında da endişe uyandırmıştır. Irak halk muhalefeti Bağdat Paktı'na karşı olmuştur. Devrimden sonra Sovyetler Birliği, Komünist Çin ve Doğu Avrupa ile ilişkiler kurması Irak'ın çok geçmeden Bağdat Paktı'ndan ayrılacağını gösteren belirtiler olmuştur. Nihayet, General Kasım Irak'ın Bağdat Paktı'ndan çekildiğini 24 Mart 1959'da Bağdat'taki İngiliz, İran, Pakistan ve Türk büyükelçilerine resmen bildirmiştir (Gönlübol, 1996, s.307).

Irak'ın Bağdat Paktı'ndan resmen ayrılmasıyla birlikte, örgütün merkezi 1959'da Ankara'ya taşınmış ve adı da Merkezi Anlaşma Örgütü anlamına gelen Central Treaty Organization (CENTO) olarak değiştirilmiştir. Bağdat Paktı 3 yıl sürmesine rağmen CENTO tam 20 yıl sürmüştür. 1960'lı yıllarda Doğu ile Batı arasında başlayan yumuşama süreci önemini azaltmıştır (Soysal, 1997, s.221).

Eisenhower yönetiminden sonra Kennedy-Johnson yönetimleriyle devam edilmiş fakat Vietnam Savaşı'nın etkisi, Sovyet askeri politik atılımlarının geliştiği, içerdeki bunalımların ağırlaştığı koşullarda gerileyen Amerikan gücünün oluştuğu bir dönem olmuştur. Kennedy Suikastı ve ardından yerine geçen Başkan Yardımcısı Johnson'un Vietnam Savaşı'nda başarısızlığı da bu döneme damgasını vuran olaylardan olmuştur.

1960'lı ve 1970'li yıllarda Washington ve Moskova ilişkisi dünyada her şeyden önemli görülüyordu. Bu dönemde ABD, Sovyetler Birliği'nin daha fazla genişlemesini önleme amacını paylaşan geniş, çok medeniyetli ülkelerden oluşan bir grubun merkezindeydi. Fakat bu dönemde hem Rusya, hem ABD için en önemli nokta "Evrenselci" görüşlerinin öbür toplumlar tarafından kendiliğinden kabul görmeyeceği olmuştur (Huntington, 2010, s.228).

Kissinger ve Nixon yönetimi devraldığında dünyanın 1960'lardaki dünyadan çok farklı olduğunu görmüşlerdi. ABD ve SSCB'nin egemen olduğu iki kutuplu dünya sisteminde köklü değişiklikler meydana gelmiş, Çin, Fransa, Japonya ve üçüncü dünya bloğu gibi yeni güç merkezleri ortaya çıkmıştır. Kissinger ve Nixon Amerika'nın eskiden olduğu gibi dünyanın her yerinde komünist güçlerle çatışma içine giremeyeceğini ve kendisini silahlı çatışmalara sürükleyecek sorumluluklar almaya devam edemeyeceğini gördüler. Vietnam Savaşı da çok açık bir şekilde göstermişti ki, deniz aşırı memleketlerde bölgesel güçler adına savaş yapmak Amerikan çıkarlarına uygun düşmemekteydi. Bu tür düşünmenin iki sonucu oldu: Birincisi Amerikan yöneticileri ideolojik düşmanlarıyla detant (yumuşama) siyaseti gütmeye başlamışlardır. İkincisi de ABD'nin yabancı ülkelerdeki sorumluluklarını, özellikle de askeri nitelikte olanlarını azaltmayı amaçlayan Nixon Doktrini ortaya çıktı (Nye, 2003, s.194).

18 Şubat 1970’de kongreye gönderdiği raporda dile getirilen ve kendi adı ile anılan doktrinde Nixon, “Uluslararası ilişkilerde II. Dünya Savaşı sonrası dönemin sona ermiş olduğunu ve yeni bir dönemin gereklerini karşılayacak şekilde bir dış politika oluşturulmasının gerektiğini” ifade ederek, “ABD’nin özgür ulusların savunulması ile ilgili bütün kararları, bütün planları ve programları yalnız başına yürütmek durumunda olmadığını, yükün bir kısmını ABD dost ve müttefiklerinin üstlenmesi gerektiğini” belirtmekteydi (Arı, 1999, s.73).

Nixon Doktrini, Birleşik Amerika’nın gücünün sınırlarının bir Amerikan Başkanı tarafından fark edilmesini ortaya koymaktaydı. Askeri açıdan ABD’nin dünyanın değişik yerlerinden çekilmesi gerekiyordu ve Nixon bu çekilişi Amerika’nın çıkarlarına ve prestijine zarar vermeden gerçekleştirmek istemekteydi. Nixon başkanlığı devralma töreninde yaptığı konuşmada: “Amerika’nın, her bir ulusun çatışmasını kendi çatışması olarak gördüğü ya da her bir ulusun geleceğini kendi sorumluluğu olarak algıladığı veya diğer devletlerin halklarına kendi işlerini nasıl yönetmeleri gerektiğini söylediği zaman geçmişte kalmıştır” sözleriyle bu gerçekleri açıkça ifade etmekten çekinmemiştir (Kissinger, 2002, s.93).

Nixon Doktrini’ne göre ABD düşmanlara karşı müttefiklerini onlara ekonomik ve askeri yardımcı bulunarak desteklemeye devam edecek, fakat müttefikleri kendi savunmaları konusunda daha fazla yükün altına girecekler ve askeri mücadelelerini kendi başlarına gerçekleştireceklerdi. Denilebilir ki, yeni Amerikan düşüncesinin temel hedefi, Amerikan askerlerinin doğrudan kullanılmayacağı bir sistem oluşturarak ABD’nin dünya liderliği konumunu korumaya çalışmaktı. Bu anlamda doktrin dünya çapında Birleşik Amerika’nın sorumluluklarını azaltmıyor, komünist güçlere karşı koyma konusunda kararlılığını etkilemiyor, fakat sorumlulukları gerçekleştirmenin yönteminde değişiklikler getiriyordu (Kissinger, 2000, s.665).

Amerikan Başkanı Nixon, ABD’nin ve SSCB’nin ortak çıkarları olabileceğine ve Sovyetlerle bağlantıları arttırmanın ve onlarla normal ticaret ilişkilerine girmenin Amerika’nın çıkarına olacağına inanmıştı. Stratejik Silahları Sınırlama Antlaşması (SALT 1), Nixon’un detant politikasının önemli sonuçlarından biriydi. Nixon’un Moskova’yı ziyareti ve iki süper güç arasındaki gerginliği

yumuşatma konusunda samimi çabaları, bu tür bir anlaşmanın imzalanmasını olanaklı kılmıştır (Nye, 2003, s.271).

1970'li yıllarda İngiltere'nin Körfez Bölgesinden çekilmesiyle oluşan boşlukla artık Orta Doğu'da Avrupa devri kapanıyor ve süper güçler devri başlıyordu. Bu yıllarda ABD Körfez politikalarını gözden geçirmeye başlamıştır. Bunun nedenleri; Sovyetler Birliği'nin Hint Okyanusu'ndaki çıkarlarını, askeri çıkarları da dahil ederek açığa vurması ve bölgeye Mart 1968'de savaş gemileri göndermesi, Vietnam Savaşı'nın, NATO savunma bölgeleri dışındaki bölgelere Amerikan askeri müdahalesine olan halk ve siyasi desteğini erozyona uğratmasıdır (Kissinger, 2000, s.640).

ABD bu dönemde Körfezdeki bölgesel güvenlik için, İran'da iktidarda bulunan Şah'a yönelmiş ve Şah ABD'nin en sadık müttefiklerinden olmuştur. İran, ilk olarak Richard Nixon ve Milli Güvenlik Danışmanı Henry Kissinger tarafından takip edilen ve "Nixon Doktrini" olarak bilinen milli güvenlik politikasının ana kozunu teşkil etmiştir (Shlaim, 1999, s.61).

Nixon yönetimi bu politikayı, Sovyetler Birliği'nin genişlemesini çevreleme aracılığıyla durdurmak için, gelişmekte olan üçüncü dünya ülkesinde doğrudan askeri varlık bulundurmaya karşı güçlü muhalefetin ortaya çıktığı dönemde formüle etmiştir. ABD, Sovyetlerin komünist yayılmasına karşı koyan uluslara silah ve yardım temin edecekti. Bölgede Irak dışında iki büyük devlet olan İran ve Suudi Arabistan'a silah transferinin arttırılmasını öngören (iki ayaklı (twin pillar)) politika uygulanması öngörülüyordu (Sick, 1998, s.6).

İran bu politikanın odak noktasını teşkil ediyordu. ABD bu politika çerçevesinde, İran'a büyük ortamda gelişmiş silahlar ihraç etti. Şah da bu silahların parasını ihraç ettiği petrole karşılıyordu. Ayrıca Şah, sadık bir müttefik olduğunu başka şekillerde de göstermiştir. 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda, ABD'yi desteklemiş ve İsrail'e verdiği destekten ötürü ABD'ye petrol ambargosunu Arap ulusların yanında yer almayarak destek vermişti (Arı, 1999, s.134).

1976 – 1980 dönemine geldiğimizde ABD siyasetinde etken olan unsur iyi duygular siyasetiydi. Söz konusu dönem olan Jimmy Carter dönemi diktatörlüklere verilen desteğin kesildiği ve silah satışının sınırlandırıldığı 1978 Camp David Antlaşması gibi diplomatik başarıları olan bir dönemdir (Lefebvre, 2005, s.49).

Fakat bu diplomatik başarıların dezavantajı da olmuştur. Diğer Arap ulusların gösterdiği eleştirici tepkiyle Ruslara Orta Doğu'daki konumlarını güçlendirme olanağı tanınmıştır. Böylelikle Carter yönetimi ABD'nin sözünü dinlemek istemeyen bir dünya karşısında politikalarındaki tutarsızlıklar nedeniyle iflas etmiştir. Bu politikalara değinmek gerekirse; dünyanın her yerinde otoriter rejimler kınanırken ABD bu dönemde Fas Kralı Hasan'ı ve İran şahını destekliyordu. Bu durum 1979'da İslamcı Devrimlerin Şah'ı devirmesine kadar sürmüştü, ayrıca 4 Kasım'da Tahran'daki ABD elçiliği mensuplarını rehin alarak, ABD'ye bir darbe indirmişlerdir (Wright, 2000, s.4).

Carter bu dönemde savunma harcamalarını da düşük tutmuştur, ta ki 1979'da Sovyetler Afganistan'ı işgal edene kadar. Rusya'nın Afganistan'ı işgal etmesiyle, Washington SALT II antlaşmasını geri çekmiş ve Moskova'ya olan tahıl satışını iptal etmiştir (Kennedy, 2009, s.486).

Afganistan'ın işgali ABD'nin bölgedeki stratejik, ekonomik ve siyasal çıkarlarını tehlikeye sokmuş, aynı zamanda bölgedeki devletleri de Sovyet tehdidiyle baş başa bırakmıştır. Dahası, bu dönemde İran'daki ayaklanma petrol istikrarsızlığına neden olmuştur ve petrol fiyatlarını yükselterek gelişmiş ülkelerde enerji krizlerine yol açmıştır. Bölgede bu gelişmeler yaşanırken bir diğer önemli olay 1979 İran Devrimi'dir. 1979'da İran'da Şah devrilerek yerine gelen Ayetullah rejiminin ABD karşıtlığı rehineler krizine neden olmuştur. Rehineler kriziyle ABD'nin bölgedeki varlığı tekrar tartışılmaya başlanmış olup, ABD'nin Orta Doğu'daki çıkarlarına da doğrudan bir tehdit olmuştur. Böylelikle İran, Orta Doğu'daki istikrarsızlığın sinyallerini de vermiştir (Kissinger, 2002, s.177).

1980 yılında Carter'in yerini Ronald Reagan aldığında, Orta Doğu'da İran Devrimi'nin etkisi ve Rehineler Krizindeki ABD'nin başarısızlığının gölgesi mevcuttu. 1980 Eylül'ünde patlayan İran-İrak savaşı ile Basra bölgesi petrollerinin

ne kadar tehlikelere açık olduğu bir kez daha kanıtlanmıştır. ABD Irak'ı desteklemiştir (Markle, 1996, s.4).

Her iki taraf birbirlerinin petrol tankerleri ve rafinerilerine saldırılar düzenlemiştir. 1987 yılında Kuveyt tankerlerinin Basra Körfezi geçişinde eskortlaşması talebinde bulunmuştur. Bu görevi, Amerikan Deniz Kuvvetleri üstlendiler ve İran'ın hava ve deniz gücü birimleri ile karşı karşıya geldiler. Bundan 1 sene sonra 1988 yılında savaş bitmiştir (Armaoğlu, 1991, s.242).

Ronald Reagan'ın yönetimine baktığımızda 1970'li yılları “İhmal 10 yılı” olarak nitelendirmiş ve ABD'nin yeniden uyanışa geçtiğinin sinyallerini de vermiştir. Bu çerçevede yeni sağ yönetiminin dış politika gündemi ve öncelikleri; 1970'li yıllarda yükselişe geçtiği öne sürülen Sovyet gücünün ikinci soğuk savaş politikası doğrultusunda geri püskürtülmesi, 3. dünyada komünist yayılmanın durdurulması, müttefiklerle ilişkilerin yeni soğuk savaş yıllarında yeniden tanımlanması ya da diğer adıyla “Reagan Doktrini” şeklinde 3 ana sütundan oluşmaktaydı (Kurtbağ, 2010, s.111).

Reagan yönetimi seçimlerde de verdiği söz üzerine savunma harcamalarına önem vermiştir. Böylelikle yönetimce 1981-1986 arasında olmak üzere 5 yıllık bir döneme yayılan 1.6 trilyon dolarlık bir savunma harcaması yapılması planlanmıştır. İran-Irak savaşında da ABD başta olmak üzere Irak'a silah yardımıyla bulunmuştur. Bu dönemde ABD'nin nükleer politikasına hâkim olan “Karşılıklı Güvenceli Yıkım Doktrininden” uzaklaşmış ve ABD'nin tek başına üstünlük kazanacağı bir formül bulunmaya çalışılmıştır (Peterson, 2004, 613-629)

Amerika'yı 1965-1972 yılları arasında derinden etkileyen savaş Vietnam Savaşı, Reagan Döneminde “Vietnam Sendromu” denen bir savaş korkusuna neden olmuştur. Bu yüzden de Reagan'ın stratejisi Sovyetleri geriletme üzerine kurulmuştur. Ve Sovyetleri sıkıştırma noktalarından biri olan Sovyetlere teknoloji transferini yasaklamakla işe başlamıştır (Köni, 2007, s.40).

Reagan Dönemi Orta Doğu yaklaşımına bakıldığında temel strateji komünizmle mücadele ve komünist yaklaşımların önüne geçmek olmuştur. İran-Irak

Savaşında da görüldüğü üzere ABD İran'ın parçalanmasından endişe duymuştur. Bölünmüş bir İran, ABD'den ziyade Sovyetlerin işine geleceğinden, komünizmin yayılmasından endişe duyulmuştur. Bundan dolayı İran'a bir dönem silah vermeyi sürdürmüş olup, daha sonra İran'ın 1982'de savaşın yönünü kendine çevirmesi üzerine İran'ın bölgeye Ayetullah rejimiyle tamamen egemen olmasını istememiş ve Irak'a tam destek sağlamıştır. Bölgedeki komünizmin yayılması, SSCB'nin bölgedeki etkinliğini arttırması; ABD'nin İsrail'in yanı sıra Arap ülkelerinin ve öteki Müslüman ülkelerinin de desteğini alma yaklaşımını benimseyerek özellikle Mısır, S. Arabistan, Pakistan ve Türkiye ile askeri işbirliğini geliştirmeye önem vermiştir (Osgood, 1981, s.489-490).

1981'de S. Arabistan'a AWACS uçakları satılırken, Pakistan ile de bu ülkeye F-16 satışını öngören bir anlaşma imzalanmıştır. Aynı şekilde, bir yandan etkin bir Hızlı Mukabele Gücü'nü içinde barındıran yeni bir Körfez komutanlığı kurulurken, diğer yandan da bazı Arap ülkeleriyle bölgedeki Amerikan üsleri hakkında görüşmeler yürütülmüş ve hatta Mısır, Sudan ve Somali ile ortak tatbikatlar düzenlenmiştir. Buradaki en önemli amaç, Suudi-İsrail düşmanlığının yatıştırılması ve Mısır ile Suudi Arabistan yakınlaşmasının gerçekleşmesi olmuştur (Kurtbağ, 2010, s.140).

1982 yılında İsrail'in Lübnan'ı işgaliyle her şey bir anda değişmeye başlamıştır. Bu çerçevede bölgeye özgü sorunlara ilişkin politikalar geliştirilmeye çalışılmış ve Orta Doğu sorunlarının yerel aktörlerinin inisiyatiflerine bırakma eğilimi terk edilmiştir. Bunun en önemli örneği 1982'de Beyrut'ta FKÖ gerillalarını buradan çıkarmak amacıyla ABD'nin Lübnan'a asker göndermesi olmuştur. Yani Orta Doğu'da Reagan yönetiminin İsrail'e baskı uygulayamaması, Arap dünyasını Rus aleyhtarı bir çizgide toplama stratejisiyle de çelişiyordu. 1983'te yapılan saldırıda yüzlerce Amerikalı asker ölünce, görev başarısızlıkla sonuçlanmış ve seçim zamanının da yaklaşmasıyla bölgede Reagan geri adım atmaktan çekinmemiştir (Kurtbağ, 2010, s.141).

Reagan yönetiminin 2. döneminde Washington'un Kremlin'e bakışı değişmesine rağmen komünizme yönelik tehdit algılamasında değişim olmamıştır. Bu dönemde Orta Doğu'ya baktığımızda Reagan Doktrininin kararlılıkla

uygulanmaya başladığının en açık örneği İran-Contra skandalıydı. Reagan yönetimi önce S. Arabistan, Tayvan ve Brunei gibi ülkelerden Contralar'a aktarılmak üzere finansal destek sağlamış olup, daha sonra Ulusal Güvenlik Konseyi gerilla gruplarını eğitmek ve desteklemek üzere kendi inisiyatifiyle adımlar atmıştır. Ama yönetimin bu dönemde Contralar'a desteğinin asıl kaynağı, Lübnan'daki Amerikalı rehinelere kurtarmak amacıyla gizlice İran'a satılan silahlardan elde edilen yasa dışı gelir oluşturmuştur. Bu skandal olay da Reagan Doktrini'nin uygulanmasını güçleştirmiştir. Ayrıca Contralar'a sağlanan destek, Kongre ile yönetim arasında dış politikanın soruşturulmasına varan gerilimler yaratmış, Reagan'ı azledilmeye kadar götürebilecek bir skandala da yol açmıştır (Shlaim, 1999, s.89).

Reagan'ın terörizmle mücadelesine baktığımızda Kaddafi rejimine karşı düzenlediği askeri operasyon, Reagan döneminin askeri güç kullanımının da bir başka örneğini oluşturmuştur. 1970'li yıllar boyunca zaten kötü olan ABD-Libya ilişkileri Reagan'ın terörizmle savaş vurgusu üzerine Kaddafi'nin anti-Amerikan tutumuyla karşı karşıya gelindiğinde daha da kötüleşmiştir. Libya, ABD'yi Sovyetlerle çatışmaya sürükleyecek Suriye ve İran'a müdahaleye göre daha cazip bir hedef olmuştur.

1986'da Libya'ya yapılan hava saldırısı Kaddafi'nin terörist faaliyetlerine karşı bir misilleme olarak görünse de Kaddafi rejimini ortadan kaldırmaya dönük bir operasyon olmuştur (Kurtbağ, 2010, s.142).

Reagan Doktrini'nde Vietnam sendromunu aşacak ve tersine çevirecek ölçüde başarı kazandığı söylenemezdi. Zira İran-Contra skandalında rehinelere kurtarılması için pazarlığa giden yönetim, Libya'da uluslararası hukuk kurallarını kendine göre yorumlamıştır (Holliday, 1990, s.243, 244).

Orta Doğu'da bu gelişmeler olurken Reagan yönetiminin geneline bakıldığında Sovyetler Birliği'ni zayıflattığını görmekteyiz. 1985 yılında Cenevre Zirvesi'yle Amerikan-Sovyet diyalogu yeniden başlar. Washington Antlaşması'yla (Aralık 1987) tüm orta menzilli nükleer füzeler (500-1500 km) imha edilmiştir. Haziran 1987'de Ronald Reagan Gorbacov'u Berlin'de bir görüşmeye davet etmiş "Sayın Gorbacov bu duvarı yıkın" demiştir. Reagan'ın iktidarı bırakmasından birkaç

ay sonra, Kasım 1989’da Berlin Duvarı yıkılır. Reagan uluslararası ilişkilerde “Soğuk Savaş kazandım” diyebilecek bir başkan olarak tarihe geçmiştir (Lefebvre, 2005, s.51).

Teknolojik ve ekonomik açıdan geri kalan Sovyetler Birliği Gorbaçov yönetimi ile birlikte değişme eğilimine girmiştir. Gorbaçov’un reformu hükümetin modernleşme çabaları 1991’de Sovyetleri çökertmiştir (Köni, 2007, s.41).

Amerika’nın Soğuk Savaş döneminde Orta Doğu bölgesine yaptığı müdahalelerin tek nedeni petrolü denetlemek değildir. Arap halkının karmaşık siyasal durumlarının Amerika tarafından anlaşılabilmesi ve 1949 yılından sonra İsrail’e yaklaşması da nedenler arasında önemli bir yer almıştır.

1967 yılında İngilizler bütün güçlerini İran körfezinden çekmeye karar verince 1971 yılından beri ABD bölgedeki askeri-siyasal sorunlarla baş başa kalmıştır. O yıllarda Vietnam sorunuyla uğraşan ABD, İngiltere’nin bıraktığı boşluğu dolduramamış olup, Sovyetlerin bölgede egemen olmaması için de büyük çaba sarf etmiştir. Sovyetlerin silahlandığı Mısır, Suriye ve Irak’a karşı İsrail, Türkiye ve İran’ı silahlandırma yoluna gitmiştir. Arap milliyetçiliğinin önemini ABD bu dönemde anlayamamıştır. Amerika İsrail’e karşı yenilen Araplardaki milliyetçiliğin ve dinsel duygularının arttığını ve Arapların silah almak ve destek görmek için hem Amerika’yı hem Sovyetleri yönlendirdiğini bir türlü anlayamamıştır (Köni, 2007, s.31).

1991 yılında Sovyetlerin çöküşü ve uluslararası sistemdeki ve Orta Doğu’daki gelişmeler komünizmden daha tehlikeli bir hal almış ve 2 kutuplu sistem çökerken SSCB’nin bıraktığı boşluk Arap milliyetçiliği tarafından doldurulmaya başlanmıştır.

2.2. Soğuk Savaş Döneminde İsrail’in Orta Doğu Politikası (1948-1991)

Orta Doğu’nun Soğuk Savaş süresince belirginleşen özellikleri arasında petrol eksenli jeo-ekonomik yapılanma ve küresel stratejik rekabeti yansıtan jeopolitik hat ayrışmasını sayarken; İsrail’in kuruluşu gittikçe tırmanan bölge-içi kültürel/siyasi çatışma alanı olmuştur (Davutoğlu, 2001, s.135).

İsrail Devleti'nin kurulmasıyla birlikte Soğuk Savaş döneminde Orta Doğu'daki dengeler değişmeye başlamıştır. Araplar ve Yahudiler arasındaki çatışma İsrail Devleti'nin de kurulmasından önceye dayanıyordu.

Arap-İsrail çatışmasında Soğuk Savaş döneminde belirleyici olayların kronolojik sıralamasına baktığımızda; İsrail için kuruluş savaşı olan 1948-49 Arap-İsrail Savaşı, 1950 Geri Dönüş Kanunu. İsrail'e Yahudi Yerleşme Hakkı; 1950'de Filistin'in Batı yakası olan kesimin Ürdün, Gazze Şeridi'ninse Mısır'ın ilhakıyla Filistin Devleti'nin tamamen ortadan kaldırılması; 1951'de Ürdün Kralı'nın öldürülmesi; 1952'de Mısır'da Kral Faruk'un devrilmesiyle Cemal Abdül Nasır'ın Arap sosyalizmi ve anti-emperyalizm söylemiyle Arap dünyasını sarsması; daha geniş kapsamlı olan ve Mısır'ı Batı ile karşı karşıya getiren, İsrail'in Hittin Korkusu'nu güçlendiren 1956 Kanal Savayı; 28 Mayıs 1964'te Filistin Ulusal Kongresi'nce Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kurulması; diğer iki savaştan farklı olarak İsrail ile Arap Dünyasını karşı karşıya getiren, yeni dönem açan ve İsrail'in toprağını 3 katına çıkardığı (Batı Şeria ile birlikte Filistin'in eksik kalan iki parçası Doğu Kudüs ve Gazze, Suriye'ye ait Golan Tepeleri, Mısır'a ait Sina Yarımadası'nı alarak) 1967 Arap-İsrail Savaşı – Altı Gün Savaşı ve sonrasında BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararını İsrail'in tanımaması; Filistinlilere FKÖ lideri Yaser Arafat'ın bağımsızlık hedefiyle 1969'da gizlice kurduğu El Fetih İsrail operasyonları; Mısır'ın Kanal'ı, Sina'yı geçip Bar-leva Hattı'nı yardığı, Suriye'ninse Golan Tepelerine ilerlediğı 1973 Yom Kippur Savaşı; 1978'de Filistin Kurtuluş Örgütü'nü çökertmek amacıyla Lübnan'a saldırı; 1981'de İsrail'in Golan Tepelerini ilhakı ve 1982'de yarım kalan hareketi tamamlamak için, kuzey sınırlarının güvenliğini sağlamak için Lübnan'ın güneyinin FKÖ'den temizlemek için yapıldığını söyleyerek Lübnan'a saldırısı ve %40'ını işgali; 9 Aralık 1987'den başlayarak Gazze-Eriha Antlaşması imzalanana kadarki sürede intifada; Kasım 1988'de Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde Filistin Devleti'nin kurulduğunun ilanı olmuştur (Çebi, 2006, s.51).

Tarihsel kronolojisi bu şekilde olan Arap-İsrail çatışmasında önemli olaylara değinmek gerekirse 1947-48 yıllarında İsrail Devleti'nin kuruluş sürecinden başlayabiliriz. 1947'de BM Filistin'in taksimini önermiştir. Bu, yerel çatışmaların yeniden başlamasına yol açmış ve Mayıs 1948'de de İsrail bağımsızlığını ilan etmiştir. 1948'de İsrail Devleti'nin bağımsızlığını ilan etmesiyle 5 Arap Devleti

(Suriye, Ürdün, Mısır, Lübnan ve Irak) düzenli ordularıyla 15 Mayıs'ta İsrail'e saldırdı. Bu savaş ile Filistin topraklarındaki Yahudi-Filistin çatışması devletlerarası bir mücadeleye dönmüş, artık taraflardan biri İsrail Devleti diğeri de Filistin Halkı ve Arap Devleti olmuştur (Süer ve Atmaca, 2010, s.35).

Bu savaşın sonucu ise Araplar için bir yıkım, Yahudiler için de Bağımsızlık Savaşı olmuştur. 1948 savaşının sonu halen günümüzde de devam eden Arap-İsrail uyuşmazlığının en hassas konusu olan Filistinli mültecilerin statüsü ve geri dönüş sorununu doğurmuştur (Armaoğlu, 1989, s.37).

Soğuk Savaşın etkisinin bölgeye hızla yayılması ve Filistinli mülteciler problemi de Orta Doğu'da gerginliğin artmasına neden olmuştur. 1952 yılında Mısır'da yaşanan darbe ile Nasır ve milliyetçi subaylar Mısır Kralı Faruk'u devirmiş ve iktidarı ele geçirmişlerdir. Çok geçmeden Sovyetler Birliği'nden silah yardımı olarak Süveyş Kanalı ele geçirmek için de manevra yapmışlardır. Mısır, saldırılarıyla İsrail'i taciz etmiş ve Orta Doğu'ya hâkim olmasından endişe duyulmaya başlanmıştır. Britanya ve Fransa Mısır'a saldırmak için gizlice İsrail'le anlaşmış fakat ABD yardım etmeyi reddetmiştir. (Nye & Welch, 2010, s.301)

Nasır, 1954 yılında devlet başkanı olmuş ve Mısır'ı bağlantısızlık, Pan-Arabizm ve Arap sosyalizmi politikaları ile Orta Doğu'da lider konuma getirmiştir. Bunun en önemli göstergesi de Nasır'ın 1955 Bandung Konferansında Bağlantısızlık Hareketine katılarak ABD'den ve Batı'dan uzaklaşmış olmasıdır. 1955'te Doğu Bloğu üyesi Çekoslovakya ile silah antlaşması imzalamıştır. Böylelikle İngiltere ve Fransa ile Süveyş Kanalı konusunda karşı karşıya gelmiştir (Armaoğlu, 1989, s.50)

İngiltere ve Fransa Mısır'ın Orta Doğu'da hâkim olmasından endişe duydukları için İsrail'le aralarında yaptıkları gizli antlaşmalar uyarınca Mısır'a müdahale etmiş fakat ABD bu dönemde Batı karşıtlığı yaratarak bölgedeki dengelerin Sovyetler Birliği lehine değişeceğinden korkarak yardım taleplerini reddetmiştir. (Süer ve Atmaca, 2010, s.40-41)

Savaşın sonunda İsrail, Sina yarımadasından çekilmiş, Fransız ve İngiliz güçleri de Mısır topraklarından çıkmıştır. Arap dünyasında Batı'ya direnen Nasır

lider konuma gelmiştir. Nasır'ın Süveyş Kanalını İsrail'e serbest dolaşım hakkı sağlayan uluslararası antlaşmaları hiçe sayarak millileştirmesi ve uluslararası topluluğun da hiç ses çıkarmaması, İsraililerin yalnız bırakıldıklarını da göstermiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı Abba Eban, bu durumu şöyle özetlemiştir; “Etrafımıza baktığımızda dünyayı iki parçaya ayrılmış olarak görüyoruz: bizi yok etmek isteyenler ve bizim yok olmamızı engellemek için hiçbir şey yapmayacak olanlar” (Erdoğan, 2005, s.122)

1956 savaşının en önemli neticelerinden biri de Sovyetlerin Mısır'a yaptığı silah yardımı ve Arap dünyasında kazandığı prestij olmuştur. Böylelikle iki süper devlet Orta Doğu'ya girmiş ve Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD ve Sovyetler Birliği'nin yanı sıra İsrail'in de Orta Doğu'ya müdahaleleri, rekabetleri ve çatışmaları egemen olmuştur. Süveyş Kanalı Harekâtından sonra Mısır-İsrail ilişkileri bir müddet sakin geçse de, 1960'ların ortalarında, Mısır tarafından yönetildiği öne sürülen terörist eylemler, çatışmalar hassas dengeleri de bozmuştur (Yılmaz, 1993, s.70-71).

Haziran 1967'ye gelindiğinde bölgeyi derinden etkileyecek gelişmeler olmuştur. 1967'de Altı Gün Savaşında komşu Arap ülkelerinden gelen saldırılara cevaben İsrail önleyici saldırı düzenlenmiş, Arap güçlerini yenerek Sina, Doğu Kudüs, Batı Şeria ve Golan Tepeleri'ni ele geçirmiştir. 1967 Savaşı ile bölgedeki sınırlar değişmiş, İsrail'in toprakları genişlemiş ve yeni mülteciler de etkinliğini kaybetmeye başlayan Sovyetler Birliği karşısında ABD İsrail'i desteklemiş ve gücünü arttırmıştır (Süer ve Atmaca, 2010, s.44, 45).

İsraililerin zaferinin ardından, iki tarafı ateşkese zorlamak için süper güçler devreye girmiştir. Kasım 1967'de, İngiltere tarafından BM Güvenlik Konseyi'ne sunulan 242 sayılı Karar tasarısı 22 Kasım 1967'de BM tarafından kabul edilmiştir. Konuyla ilgili yazılan beş karar taslağından biri olan karar “Altı Gün Savaşları”nda İsraili güçlerin işgal ettiği topraklardan çıkmasına “kısmen dayalı olarak” Orta Doğu'da adil ve kalıcı barış çağrısı yapıyordu. Fakat 242 sayılı karar bazı çevirilerde “tüm topraklar” değil de, sadece “topraklar” diyordu. Bu da bir kısım toprağın iade edilmeyeceğini gösteriyordu. Aynı zamanda Filistinlilerin statüsü açısından da

belirsizlik taşıyor, bir halk olarak tanınmayıp mülteci olarak belirtiliyorlardı. Temel sorun halledilmemiştir. (Nye & Welch, 2010, s.302).

1967 savaşı küçük bir ülke olan İsrail'i bölgesel bir süper güç haline getirmiştir. Araplar ise tek yolun topyekûn mücadele olduğu hususunda birleşmiş ve başta Mısır, Suriye ve Ürdün olmak üzere askeri hazırlıklarını Sovyetler Birliği'nin yardımıyla başlatmışlardır. İsrail ise, işgal ettiği topraklar ile Yahudi göçmenler için yeni yerleşim yerleri kurmaya devam etmiştir. (Oğan, 1997, s.28)

Nasır, 1969-1970'te Sovyetler Birliği'nin desteğiyle Süveyş Kanalı'nın karşı kıyısına çıkarma operasyonları düzenlemiş ve tacizlerde bulunmuştur. Bu, bir hava savaşına yol açmış İsraili ve Mısırlı pilotlar arasında birkaç hava muhaberesi olmuştur. Aralık 1969'da ABD Dışişleri Bakanı Rogers haftalar süren perde arkası diplomasi sonunda barış planını açıklamış "İsrail ile Mısır'a askerden arındırılmış bölgeler oluşturması, Süveyş Kanalı'nın İsrail dâhil tüm ülkeler için açık olması ve Mısır ile Filistin'in manda altındaki toprakları arasındaki eski uluslararası sınır boyunca kalıcı bir barışın kurulması" çağrısında bulunmuştur. Plan İsrail, Mısır ve SB tarafından reddedilmiş ve Nixon yönetiminin de ilk Arap-İsrail girişimi sona ermiştir. 7 Ağustos 1970'de İsrail ve Mısır, ABD arabuluculuğunda ateşkes yapmış ve yıpratma savaşı da sona ermiştir (Erendil, 1992, s.50).

Ancak Eylül 1970 "Kara Eylül" olarak tarihe geçmiştir. Ürdün ordusu FKÖ'nü kanlı şekilde ülkeden çıkararak Orta Doğu'da büyük bir karışıklığın da mimarı olmuştur. Krizin çözülmesinde İsrail'in işbirliği; Nixon yönetiminin İsrail'e daha fazla desteğine ve geniş ekonomik ve askeri yardım paketini onaylamasında etkili olmuştur. 1970'de Arap milliyetçiliğinin önderi Nasır ölmüş ve başkan yardımcısı Enver Sedat Mısır'ın yeni başkanı olmuştur. Nasır'ın ölümü ve bölgedeki Arap milliyetçiliği sarsılmış ve zamanla yok olmaya yüz tutmuştur.

1971'de Arap-İsrail çatışması giderek artarken ABD ve Sovyetler Birliği Soğuk Savaş rekabetiyle de iç içe geçmiştir. Bu dönemde Sovyetlerin Mısır ve Suriye ile bağları artarken, ABD ve İsrail arasında askeri yardım ile alakalı mutabakat zaptı imzalanmıştır. 1973 yılında ise Mısır ve Suriye; Yahudilerin ve Müslümanların kutsal aylarında İsrail'e saldırmış ve Yom Kippur Savaşı patlak

vermiştir. ABD'nin büyük askeri yardımının da etkisiyle bu savaşta denge kurulmuş ve İsrail, Arap ilerleyişini durdurmuştur (Erdoğan, 2005, s.144).

Savaşı, ABD'nin İsrail'le kısmi bir geri çekilmeyi müzakere ettiği bir dizi diplomatik manevra izlemiştir. Sina'ya ve Golan Tepelerine BM müzakerecileri yerleştirilmiştir. Ancak, savaşın en dramatik sonucu ertelenmişti. ABD, savaş sırasında elde edilen üstünlüğü, savaşan taraflar arasında 3 anlaşmaya (ikisi İsrail'le Mısır, üçüncüsü ise İsrail'le Suriye arasında) aracılık etmek için kullanılmıştır. Bu anlaşmalar, iki tarafın askeri güçleri arasına çizgi çekmiş ve sürpriz saldırı tehlikesini azaltmak için ileri yayılmaları sınırlandırılmıştır. İkinci Sina Antlaşması aynı zamanda barış hakkında politik öğeler içermektedir. Ancak taraflar arasında birbirine tanınamaya bağlılık o denli büyüktü ki, ABD'nin arabuluculuğu ile görüşmeler yürütülmüştür (Kissinger, 2002, s.151).

1974 yılına Henry Kissinger'in tarihe 'mekik diplomasisi' diye geçen politikası ile başlanmıştır. Bu çerçevede Kissinger, Kahire-Şam-Kudüs arasında "mekik diplomasisine" başlamıştır. Kissinger İsrail tarafına bir anlaşma imzalatmanın gelecekteki baskıları azaltacağını, Arap tarafına ise İsrail'in kısmi çekilmesinin ilerde tamamen çekilmesinin başlayıcı olduğunu söyleyerek her iki tarafı ikna etmeye çalışmıştır. Ve bu 3 antlaşma da bu amaçla imzalatılmıştır (Süer ve Atmaca, 2010, s.49)

Uygulanan mekik diplomasi ile ABD Orta Doğu ülkelerine yardım ve ambargolar uygulamıştır. İsrail ile Suriye arasında yapılan anlaşma sonucu Golan Tepelerine BM Barış Gücü yerleştirilmiş ertesini yıl ABD Suriye'ye 100 milyon dolar yardım yapmıştır. Aynı şekilde ABD, İsrail'e 1 milyar dolarlık silah kredi geri ödemesi hakkında feragat ettiğini de açıklamıştır (Kissinger, 2002, s.152).

1977 yılında Sedat İsrail'e gitmiş ve Mısır'ın ayrı bir barış müzakere etmeye hazır olduğunu açıklamıştır. İsrail ve Mısır 1978 ve 1979'da ABD Başkanı Carter'ın gözetiminde, Sina'yı Mısır'a geri vermiş ve Batı Şeria'da yerel özerklik görüşmelerini başlatan Camp David Antlaşmalarını müzakere etmişlerdir. Camp David Antlaşmaları en büyük Arap Devleti olan Mısır'ın İsrail'le çatışan koalisyonu terk ettiğini ve Mısır milliyetçiliğinin Pan Arabizme üstün geldiğini gösteriyordu.

Sedat, Pan Arap koalisyonunu parçalamış, ama birkaç yıl sonra politikasına karşı olan dinsel aşırılıkçılar tarafından öldürülmüştür (Nye & David, 2010, s.304).

Camp David Orta Doğu'da kısmen de olsa barış getirmiş fakat yetersiz olmuştur. Batı Şeria, Gazze şeridi ve Golan Tepeleri'nden İsrail'in çekilmeyişi de bu yetersiz barışa bir örnek olmuştur. Camp David'den sonra 1979 yılında Orta Doğu'da dengeler değişmeye başlamıştır. İsrail'in yakın bir müttefiki olan İran ve Şah Rıza Pehlevi devrilmiş yerine İsrail'le tamamen zıt olacak "İran İslam Cumhuriyeti" kurulmuştur. İran'daki devrimin de etkisiyle, Pan Arap koalisyonun yıkımına etken olan politikalarda rol oynayan Enver Sedat öldürülmüştür (Erdoğan, 2005, s.162, 163).

Bu da Orta Doğu'da başka önemli bir gerçeği gösteriyordu. İsrail ve ABD ile anlaşma yapan sadece Orta Doğu liderleriydi. Ama Orta Doğu'da güç dengesi değişebiliyor ve inisiyatif sadece liderlerin değil halkın elinde oluyordu. İsrail Arap ülkelerini istikrarsızlığa ve karışıklığa itebilmek için Arap olmayan ya da Müslüman olmayan azınlıklarla ilişki kurmayı hedeflemiştir. Lübnan İsrail için önemli bir alan olmuştur. Lübnan'da Hıristiyan ve Müslüman Araplar arasında hassas bir denge vardı. Müslümanlar arasında Sünniler, Şiiiler ve Dürzîler bölünmüş durumdaydı. FKÖ Lübnan'da güçlü bir varlık gösteriyordu ve Hıristiyanlar da hiziplere bölünmüştü. 1975 sonu, Lübnan'da mezhep çatışmasının iç savaşa dönüşmesi ve Suriye güçlerinin Haziran 1976'da savaşa dâhil olarak Lübnan'da 2005 yılına kadar kalmasıyla sona ermiştir. İç savaş da 1989 yılında son bulmuştur.

İsrail-Filistin çatışmasının dönüm noktalarından biri 1982'de FKÖ ve Suriye'ye yönelik İsrail'in Lübnan'ı işgali ve Beyrut'u kuşatması olmuştur. FKÖ Beyrut'u boşalttı ve Lübnanlı Hıristiyan lider Beşir Cemayel İsrail'le bir barış anlaşması imzalamıştır. Ancak Cemayel çok geçmeden öldürülmüş, anlaşma bozulmuş ve Lübnan'daki kaos daha da büyümüştür. İsraililer 1985'te güneydeki tampon bölge hariç Lübnan'ın büyük bölümünden çekilmişler, tapman bölge de 2000'de boşaltılmıştır. (Nye & Welch, 2010, s.305)

Orta Doğu'nun yakın tarihi din ve milliyetçiliğe dayalı sert ilişkilerle çevrilidir. Barış için riskler alan Sedat ve İzak Rabin öldürülmüş, güven ve

işbirliğinin barış yanlısı olursa da sağlanamayacağı görülmüştür. Soğuk Savaş döneminde ABD, Orta Doğu sorununun çözümünde birçok kez taraflarla masaya oturmuş fakat kalıcı barışı tesis edecek bir anlaşma imzalanamamıştır. 1978 Camp David'den sonra, 1982'de Orta Doğu sorununun genel çözümü amacıyla, ABD Başkanı Reagan yeni bir plan hazırlamış taraflara sunmuştur. İsrail planı reddetmiş, Arap ülkeleri ise görüşülebilir bulmuştur. Planın ana hatları şöyledir;

- Kesintiye uğrayan, Batı Şeria ve Gazze şeridi için özerklik görüşmelerinin derhal başlaması
- Bu topraklardaki Yahudi yerleşme merkezlerinin sayısının dondurulması,
- Camp David kararları çerçevesinde yer alan 5 yıllık geçiş dönemini takiben, Ürdün Devleti ile Batı Şeria ve Gazze Şeridi toprakları arasında birlik tesis edilmesi,
- Kudüs'ün bölünmemesi, ancak nihai statüsünün görüşmeler yoluyla tespit edilmesidir.

Başkan Reagan, ABD'nin bu topraklar üzerinde devam eden işgal ve kontrolüne destekleyemeyeceği gibi bağımsız bir Filistin Devleti'nin de kurulmasını kabul edemeyeceğini açıklamıştır. İsrail Hükümeti bu planı Camp David kararlarının bazı unsurlarına aykırı olarak reddetmiş, Araplar ise herhangi bir yorumda bulunmamışlardır. Plan, İsrail'in olumsuz tutumuna rağmen ABD'nin Orta Doğu politikasının da temelini oluşturmuştur (Erdoğan, 2005, s.182, 183).

Reagan Planının açıklanmasından sonra, Arap Birliği Devletleri de Libya hariç, Fas'ın Fez kentinde bir araya gelerek "Fez Planı" adıyla anılan bir plan düzenlemişlerdir. Bu planın en önemli özelliği, İsrail'in tanınması ve 242 sayılı karar dâhil Güvenlik Konseyi'nin bütün kararlarının uygun bulunmuş olmasıdır. Ama bu plan da kabul edilmesine rağmen uygulanmamıştır (Halloum, 1983, s.60)

ABD bütün gayretlerine karşın bu dönemde İsrail Başbakanı Şamir'i uluslararası barış konferansı toplanmasına, 242 ve 348 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararlarıyla uyumlu olarak "barış karşılığı toprak" formülüne ve işgal altındaki

toprakların nihai statüsü konusunda görüşmeye ikna edememiştir (Erdoğdu, 2005, s.51).

1987’de başlayan “intifada” (Filistin Ayaklanması); Filistin halkının İsrail’e karşı mücadelesine tüm dünyayı tanık etmiştir. 6 yıl süren bu ayaklanma İsrail’in ekonomik, moral ve uluslararası konumu üzerinde de olumsuz etkiler yaratmıştır. Soğuk Savaş dönemi baktığımızda İsrail’in bağımsızlığını ilan etmesiyle Orta Doğu’da dengelerin değiştiği bir dönem olmuştur. Orta Doğu’da olayların biçimlenmesine etki eden Sovyetler Birliği’nin 1981’de dağılması, Varşova Paktına son verilmesi Orta Doğu’yu ABD ve İsrail karşısında önemli bir destekten alıkoymuştur. Arap Devletleri İsrail’i işgal ettiği topraklardan çıkarmak için güç olarak gördükleri Sovyetler Birliği’nin dağılması ve zayıflamasıyla kendi iç sorunlarıyla mücadelede ABD’nin yardımına muhtaç olmuşturlar. Bu da ABD ve İsrail’i önemli güç odakları haline getirmiştir (Sönmezoğlu, 1998, s.167, 168).

Orta Doğu’da dikkat edilmesi gereken en önemli özellik ülkelerin birbirleri üzerindeki etki güçleri olmuştur. Örnek vermek gerekirse 1984 yılında Suriye’nin baskısıyla Lübnan İsrail ile olan anlaşmayı feshetmiştir. 1985 yılında Şimon Peres Başkanlığındaki İsrail, Kuzey sınırındaki 12 mil genişliğindeki güvenlik bölgesinde kontrolünü bırakmayacak şekilde Lübnan’daki kuvvetlerin çoğunu çekmiştir. Daha sonra Peres’in Ürdün merkezli barış girişimi, Likud Partisi ve İzak Şamir’in itirazıyla karşılaşmıştır. 1986 yılında Ürdün’ün Arafat ile koordineli olarak strateji belirlemeye son vermesi, İsrail-Filistin sorununda önemli dönemeçlerden olmuştur ve 1987 yılındaki “İntifada” bir kırılma noktası olmuştur. Filistin ulusal konseyi 13 Aralık 1988’de terörizmi kınamış orijinal BM Paylaşım Planını, İsrail’in yaşama hakkını ve BM Güvenlik Konseyi’nin 242 ve 338 sayılı kararlarını kabul etmesi, İsrail-Filistin çatışmasında olduğu kadar Filistin için de önemli yapılanmalara yol açan gelişmeler olmuştur (Demirer ve Özbudun, 2002, s.55).

İki kutuplu Soğuk Savaş döneminde, kısmen süper güçlerin rolü ön planda olduğu için Orta Doğu’daki savaşlar kısa sürmüştür. Öte yandan, her süper güç kendisine bağımlı ülkeleri desteklemiş, ama söz konusu ülkeler süper güçleri nükleer savaşın eşiğine sürükleyebilecek gibi göründüğünde onları frenlemişlerdir. Arap Hükümetlerine baktığımızda İsrail’i meşrulaştırmak istemedikleri için barışı

yapmakta uzlaşmamışlar, öte yandan Araplarla zaten barış yapmak istemeyen İsrail'in elini güçlendirmişlerdir. Böylelikle Soğuk Savaş döneminde ABD ve SB bölgesel çatışmaların altlarına birer emniyet filesi germiş Soğuk Savaş sonrası ise sistem tamamen değişmiştir (Nye & Welch, 2010, s.306).

3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI AMERİKAN DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN TEORİLER VE TEORİK YAKLAŞIMLAR

3.1. Realizm ve Neo-Realizm Teorileri ve Dış Politika Yaklaşımları

Realizm, uluslararası politika çalışmalarının en eski ve kurucu okullarındandır. Thucydides, Hobbes ve Machiavelli'nin eserleriyle başlayan gelenek, 20. yüzyılda Hans Morgenthau, George Kenan, Henry Kissinger ve Kenneth Waltz ile devam etmiştir. Bu süreçte neo-realizm akımını da kendi içinde oluşturmuştur. Dolayısıyla bugün uluslararası ilişkiler kuramı içinde realizmin iki akım halinde geliştiğini görmekteyiz. İlki klasik realizm, diğeri neo-realizm akımıdır. Klasik realizm, insan doğası tarafından politikaya empoze edilen sınırlamalara ve uluslararası bir yönetimin (hükümetin) olmamasına vurgu yapar. Antik Çağ'dan bugüne pek değişmeyen insan doğasının özünü bencillik oluşturur. Realist yaklaşıma göre bu ikisi bir araya geldiğinde uluslararası ilişkiler büyük ölçüde iktidar ve çıkar alanı mücadelesi haline gelecektir. Uluslararası ilişkiler alanında her devlet kendi iktidarını ve çıkarını hâkim kılmaya çalışacaktır (Tosun, 2007, s.29)

Her dönemde rekabet ortamlarının ideolojisi haline gelen realizm düşüncesi, bu dönemde de, ABD'nin bir süper güç olmasının ve bunu kullanabileceği ortamların yaratılmasının düşünsel altyapısını kurmuştur. Bir Alman Yahudi'si olarak kaçıp, ABD'ne gelen Morgenthau tarafından başlatılan uluslararası ilişkiler alanında realizm akımı, bu disiplinin kurucu prensiplerinin de bir özeti olmuştur. Morgenthau'nun realizm felsefesinin genel prensipleri temel olarak 6 başlıkta özetlenebilir:

1. Siyaset, tıpkı toplum gibi, kökleri insan doğasında bulunan ve değişmez niteliğe sahip objektif yasalarca yönetilmektedir. Bu nedenle uluslararası politika üzerine bu objektif yasaları yansıtan, rasyonel bir teori kurmak mümkündür.
2. Siyasal realizmin ana yön göstericisi, "güç" çerçevesinde belirlenen ve rasyonel düzen ile siyaseti harmanlayan "çıkar" kavramıdır.
3. Realizmin iddiasına göre "güç" olarak tanımlanan "çıkar" kavramı

objektif bir kategoridir ve evrensel geçerliliğe sahiptir. Güç, insanın insan üzerindeki kontrolüdür.

4. Siyasal realizm siyasal davranışın ahlâki anlamının farkında olduğu kadar, ahlaki buyruklarla başarılı siyasal faaliyet arasındaki gerilimin de ayırtındadır. Realizm bu nedenle ahlâksız (immoral) değil, ahlâkın dışındadır (amoral).
5. Siyasal realizm evreni düzenleyen ahlâki yasalarla tek bir devletin manevi özlemlerini özdeşleştirmeyi reddeder.
6. Siyasal realizm siyaset alanının özerkliğine inanır ve insan tabiatının çoğulcu biçimde algılanmasını esas alır. Bir insan, diğer hiçbir şey olmadan yalnızca bir siyasal insan olduğunda, tüm manevi sınırları aşan bir şeytan olarak değerlendirilebilir. Oysa siyasal davranış teorisi özerk olarak geliştirebilmek için siyasal insanın, insan doğasının diğer tüm yönlerinden ayırıştırılması gerekir (Arıboğan, 2007, s.205).

Soğuk Savaş sonrası Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Doğu Bloğu teriminin uluslararası ilişkilerden silinişinin Soğuk Savaşın bitiminden çok daha ciddi sonuçları olmuştur. Soğuk Savaş sonrası sistem tam bir belirsizlik yaşamış ve Soğuk Savaş döneminin temel denge mekanizması olan "Güçler Dengesi"nin de ortadan kalkmasına yol açmıştır. Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemdeki belirsizlik, uluslararası ilişkileri sadece devletlere indirgeyen realist uluslararası ilişkiler kuramının yetersizliği alternatif bir kuramın yaratılmasını gerekli kılmıştır.

Realizm; uluslararası ilişkileri bir anarşi durumu olarak görmüştür. Bu anarşi durumu hiçbir üst otorite kabul etmeyen çoğul egemen devletlerin varlığından kaynaklanmıştır. Son tahlilde, çoğul egemen devletlerin ilişkileri çatışma ile düzenlenmiş ve bunda da belirleyici faktör güç olmuştur. Bu durumda, uluslararası ilişkiler sadece üstün ortak bir otoritenin bulunmaması anlamında değil, aynı zamanda ilişkilerin sürekli rekabet ve çatışma şeklinde olması anlamında da anarşik olmuştur. Uluslararası ilişkileri bir savaş hali olarak gördüğü için bir uluslararası düzen veya toplumdaki bahsetmemiştir. Ancak yaşamın bağımlılığı için karşılıklı bağımlılığın getirdiği bir sistem durumu söz konusu olmuştur (Yurdusev, 1994, s.153, 154).

II. Dünya Savaşı sonrası ABD’de realizmin gelişmesi ve Uluslararası İlişkiler Disiplininin şekillenmesinde Hans J. Morgenthau’nun çok özel bir konumu olmuştur. Realizmin netleştirilmesi ve sistematikleşmesinde Morgenthau realizmin temel ilkelerini ortaya koymuştur. Morgenthau insan doğasının savaş haline yol açtığını düşünmekte ve insanları özünde bencil, güç ve iktidar hırsıyla hareket eden ve kendi çıkarları peşinde koşan varlıklar şeklinde görmüştür. Morgenthau bu savaş halinden kurtuluşun tek çaresinin kişilerin kendini yönetme yetkisinden vazgeçip bunu toplumsal-siyasal otoriteye, yani devlete devretmelerinde görmüştür. Morgenthau önderliğindeki realist yaklaşımlar savaş sonrası dönemde devlet adamlarının uluslararası olaylara bakışında da etkili olmuştur. Realizmin gücüne baktığımızda, uluslararası ilişkiler disiplininin doğuşunda öncü rol üstlenmesinden gelmiştir. Realizm bu disiplinin özellikle çalışma alanının belirlenmesi ve diğer disiplinlerden farklılığının çizilmesinde önemli bir işlev görmüştür (Dağı, Eralp ve diğ., 2010, s.78-79)

Realizmin gücü II. Dünya Savaşı’ndan sonraki ortam uygunluğundan ve özellikle ABD’nin konumundan da kaynaklanmıştır. Stanley Hoffman gibi disiplinin önde gelen düşünürleri uluslararası ilişkilerin esasında ‘Bir Amerikan Sosyal Bilimi’ olduğunu belirtirken bu gelişmede realizmin rolüne de dikkat çekmişlerdir. I. dünya Savaşı’ndan farklı olarak II. Dünya Savaşı sonrası ABD’nin uluslararası güç mücadeleleri içine girerek liderlik üstlenmesi gerekiyordu. Realizm, ABD’nin bu liderliğine gerekli gücü oluşturabilmesinin önemli bir çerçevesini oluşturuyordu. Realizm, bir yandan güç dengesi çerçevesinde ABD’nin silahlanma yönelişini meşrulaştırırken diğer yandan uluslararası gerginliğin yumuşatılması için akılcı politikalar öneriyordu. Bu nedenle Stanley Hoffmann, Realizmin Soğuk Savaş politikasının akılcılaştırılması için önemli bir araç olarak görmüştür (Hoffmann, 1977, s.41-60).

Soğuk Savaş dönemi uluslararası ilişkiler sürecine egemen olacak olan sistemin doğuşuna zemin hazırlayan 3 önemli dönüşümden söz etmek gerekirse aslında bu dönüşümler yeni sistemin kurallarını da tanımlayıcı gelişmelerdir. Söz konusu gelişmelerden ilki, güç dengesi üzerine kurulu uluslararası sistemin dayanaklarından birisi olan ittifak esnekliğinin kaybolmasıdır. Derin ideolojik bölünmelerin ortaya çıkması, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dünyada, uluslararası

ittifaklar artık ülkelerin iç siyasi yapılarından ve ideolojik yönetimlerinden bağımsız oluşamazdı. Kısa vadeli stratejik hedefler etrafında şekillenen ve her an değişime gebe olan esnek ittifak ilişkileri ideolojik cepheleşmenin ruhuna aykırıydı. Stratejik beklentiler yerine ideolojik benzerlikler üzerinden kurulan uluslararası ittifaklar uzun vadeli ve daha sıkı bir ilişki ağını öngörüyordu. Bu nedenle, “ideolojik yoldaşlık” anlayışının üzerinden kurulan Soğuk Savaş dönemi ittifak ilişkileri, ülkelerin uluslararası gelişmelere paralel şekilde dönemselsel olarak yönelebilecekleri manevra alanlarını oldukça daraltmıştır. (Soner, 2007, s.64)

Başka bir ifadeyle, güç dengesinde istenmeyen, sistemsel olarak kaçınılan ve sistemin işleyişini sarsabilecek olarak görülen uzun vadeli bağdaşıklık ilişkisini beraberinde getiren ideolojik bağlar, iki kutupla sistemde uluslararası ittifakların tutkalı olmuştur. Bağlantılı olarak, Soğuk Savaş yıllarında, 19. yy. güç dengesi içinde hakim olan ve güç dengeleri içinde farklılaşmalara göre değişebilen dengeleyici ittifak ilişkilerinin somut koşulları da ortadan kalkmıştır. Bu nedenle, sistemde etkin aktör olmayan bir devletin ittifaktan kopuşu önemsenmezken, aynı kopuş iki kutuplu sistemde dinamikleri sarsacak bir gelişme olmuştur. (Soner, 2007, s.65)

II. Dünya Savaşı sonrası ortamda, ABD’de devlet kurumları ve özel vakıflar, uluslararası ilişkiler alanında, özellikle ABD’nin dış politika sorunlarına çözümler üretebilecek araştırmaları desteklemiş ve böylelikle realizmin kuram ile uygulama arasındaki kurduğu ilişki bu ortamda realizmin güç kazanmasını sağlamıştır. Realizm Soğuk Savaş yıllarında altın çağını yaşamıştır. Soğuk Savaş döneminde ideolojik unsurların ön plana çıkması ile realizmin güç kavramına verdiği önem ilk başta çelişiyor gibi görünse de, güç unsuruna önem vererek akli-selimi temsil etmiş dış politika uygulamalarında ideolojik tutumlar etkisiyle olabilecek rasyonel çözümleri savunmuşlardır (Nobel, 1995, s.61).

Bunun en tipik örneği de George Kenan ve önerdiği Sovyetler Birliği’ni çevreleme politikası olmuştur. Kennan önerdiği politikayla ideolojik değil, stratejik unsurlara ağırlık verilmesi gerektiğini savunmuş Sovyetler Birliği’nin tüm dünyada çevrelenmesi yerine stratejik öneme sahip olduğu yerlerde durdurulmasını önermiştir. Morgenthau’nun düşünceleri de Kennan’ın düşüncelerine paraleldi. ABD’nin gerçek çıkarının Sovyetler Birliği’ni çevrelemek ve anti-komünizme

yönelik ideolojik tutumların statükonun korunması anlamına gelebileceği tehlikesine dikkat çekmiştir (Nobel, 1995, s.85).

Soğuk Savaş döneminde görüldüğü üzere, realizm geleneksel kavramı gücü ve uluslararası sistemde istikrarın sağlanması içinde güç dengesini vurgulamıştır. Soğuk Savaş yıllarında güç belirgin bir ilişki tarzı olmaktan ziyade bir özellik olarak algılanmaya başlanmış ve gücün tanımlanmasında askeri boyut ön plana çıkmıştır. Uluslararası sistemde 1989'dan sonra yaşanan önemli değişim dönüşümleri öngörme ve incelemede realizm yetersiz kalmış ve realizmin sınırlı kalması uluslararası ilişkiler disiplinini bu temel paradigmasına da eleştiriyi arttırmıştır (International Organization, 1994, 48:2)

Soğuk Savaş döneminde iki süper güç ile öbür ülkeler arasında birer müttefik, uydu, yanaşma, tarafsız ve kamplaşma dışı ülke bağlantısı varken Soğuk Savaş sonrası dünyada ülkeler ile medeniyetler arasındaki bağlantı ise organik devletler, merkez devletler, yalnız devletler, parçalı veya ayrık devletler ve bölünmüş devletler şeklinde sınıflanmıştır. Temel düzeyde başarılı olan realizm politikası Soğuk Savaş sonrasında ise aynı başarıyı göstermemiştir (Huntington, 2010, s.190).

Soğuk Savaş sonrası dönemde Sovyetler Birliği'nin çözülmesi genel olarak ABD'yi güçlendirmiş gibi görünmesine rağmen ABD için karmaşıklaşan dünyada rızanın yaratılması ve buna dayanarak hegemonyanın oluşturulması da daha da zorlaşmıştır. Bu dönemde ABD'nin belirleyici konumu ve liderliğini paylaşmak istememesi de tepkilere, bu tepkiler de ABD'nin bu ortamda diğer ülkelere daha güçlü olduğu askeri güç alanına ağırlık vermesi ve uluslararası sorunları askeri güç kullanarak çözmeye yönelmesiyle daha da artmıştır (Eralp, 2009, s.180).

Aslına bakılırsa Soğuk Savaş sonrası Batı'nın başarısı bir zafer değil bir tükenmişlik olmuştur. Yavaş ekonomik gelişme, durgunlaşan nüfus, işsizlik, ABD'yi iç sorunlarıyla ilgilenir bir hale getirmiştir. Askeri alana bakılırsa Amerika Birleşik Devletleri'nin İran, Hindistan ve Çin dâhil olmak üzere büyüyen birçok bölgesel güç arasında etkin kapasite dengesi merkezden kenara kaymıştır (Huntington, 2010, s.110).

Soğuk Savaş sonrası Birleşmiş Milletlere baktığımızda; Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkmasıyla örgütün krizlere müdahale yeteneğini oldukça sınırlayan “karşılıklı ABD ve SSCB vetoları” engeli oldukça azalmış görünüyordu. Bu durum Körfez Krizi örneğinde de görüldüğü gibi, Batı ülkelerinin “barış ve güvenliğin korunması ve sağlanması” konusunda aralarında anlaşabilmeleri halinde örgütün soruna müdahale imkânını arttırıcı bir sonuç doğurmuştur (Sönmezoğlu, 2009, s.61).

Yani “kolektif güvenlik” kavramı yeniden önem kazanmıştır. Fakat BM'nin bu görevi yerine getiremediği ve tarafsız olmadığı büyük güçlerin güdümünde olduğu daha fazla söylenir olmuştur. İki kutuplu sistemin ortadan kalkmasıyla BM'ye olan inanç yoğunlaşmış fakat eleştiriler de artmıştır. İki kutuplu sistemin sona ermesiyle BM'nin barış ve güvenliği korumasında daha başarılı olacağı düşünülmüş, fakat başarısızlık daha da artmıştır. Yeni uluslararası sistemde topyekûn nükleer savaş tehlikesi azalmış ama yerel ve özellikle BM'nin statüsü açısından müdahalelerin tartışılmasına neden olduğu iç savaşların sayısında da artış olmuştur. (Sönmezoğlu, 2009, s.62)

Soğuk Savaş sonrası dönemde BM'ye eleştiriler artarken, realizm de değişen şartlarda kendini tanımlayamamış ve realizme yöneltilen eleştiriler de artmıştır. Ashley ve Walker; klasik realizmin uluslararası siyasal yaşamın objektif ve subjektif yönleri arasında bir ayrım yaptığını, sistemin oluşumu ve yeniden üretiminde aktörlerin subjektif algılamalarına önemli bir rol verdiğini, sosyal gerçekliğin doğasının değişebileceğine inandığını, dünyanın sadece sosyal aktörlerin gelişen pratikleri açısından anlaşılabilceği bir dünya görüşü olduğunu savunmuştur (Dağı, Eralp ve diğ., 2010, s.149)

1970'lere kadar realizmin hâkimiyetinde kalan uluslararası ilişkiler kuramı Neo-realizm (Yeni Gerçekçilik) olarak yenilenmiş ve realizmin değişen dünya koşullarına yeniden uyarlanmasına çalışılmıştır. 1970'lerle beraber dünya üzerinde siyasal/ideolojik nitelikli bloklaşmaların yerini yavaş yavaş ekonomik bloklaşmalar almaya başlamış ve sistem ABD-SSCB rekabeti olmaktan çıkarak, Batı'nın yeni unsurlarının ve Doğu Asya güçlerinin devreye girmesi ile çok kutuplu bir görünüm arz etmeye başlamıştır. Her ne kadar ABD'nin hegemonyacı üstünlüğü var gibi görünse de, Avrupa Topluluğu bünyesinde ortaya çıkan ve ABD'den farklılaşma

yolunda gayret sarf etmeye başlayan I. Dünya Savaşı öncesinin süper güçleri, sistem içi analizlerde hesaba katılması gereken bir rol oynamaya başlamışlardır (Arıboğan, 2007, s.243).

Neo-realizmin kurucusu olarak bilinen Kenneth Waltz, 1979'da yazdığı Uluslararası Politika Teorisi (Theory of International Politics) adlı, neorealizmin temel taşlarını koyduğu eserinde, devletlerarası sistemin hiyerarşik olmaktan ziyade anarşik olduğunu ve sistemin aynı işlevlere sahip birimler arasındaki etkileşimlerden meydana geldiğini öne sürmüştür. Waltz'ın iddialarına göre uluslararası sistemin yapısını anlamak, devletlerin davranış kalıplarını da anlamamıza yardımcı olmaktadır (Arıboğan, 2007, s.244).

Neo-realizmin 6 ilkesine baktığımızda;

1. Süreklilik Hipotezi: Anarşik uluslararası sistem ontolojik olarak devletlerin üzerinde olduğundan ve bu sistemde özerk, kendi kendini belirlediğinden uluslararası politika asla değişmez, bu alan daima ihtiyaçların ve şiddetin alanıdır. Buna bağlı olarak Neo-Realist Yöntem, uluslararası politikanın devinimi için gerekli tarihsel bir hukuku ortaya çıkarma arayışındadır.
2. Konumsal veya Görelî Kazan Hipotezi: Anarşi ve iktidar farklılaşması devletlerin uzun vadede mutlak müşterek kazanç yerine kısa vadede görelî kazanç için konumlanmalarını gerektirir. Eğer B devleti A ile işbirliği yaptığından daha fazla kazanabilecek durumdaysa, A devleti B'nin bunu sonradan kendisine karşı kullanabileceğinden korkar ve işbirliğinden kaçınır.
3. Politik Egemenlik Hipotezi: Özerk ulus-devletler uluslararası politikanın merkezi aktörleridir. Egemen devlet, politik tezahürün en üst biçimidir ve ekonomik bağımlılık veya küreselleşmeye rağmen de var olacaktır.
4. Yaşayan Rasyonalite Hipotezi: Egemen devletler rasyonel olarak ulusal çıkarları peşinde koşmaya odaklanmış birer birliktir ve bu çıkar değişmez şekilde hayatta kalmalarıyla ilgilidir.
5. Yüksek Yerel Amil Devlet İktidarı Hipotezi: Devletler yüksek yerel müessir (amil) iktidara sahiptir. Devletler bilardo toplarına benzerler, aralarında çarpışır ve birbirlerine geri dönerler. Gilpin ve Krasner yerel

devlet özerkliğindeki değişiklikleri hesaba katmalarına rağmen, bunlar anarşinin doğasının belirleyiciliğini aşamazlar.

6. Devletin Uluslararası Amil İktidarın ve Bir Etiğin Yokluğu Hipotezi: Devletler, uluslararası politikayı biçimlendirmek ya da anarşinin mantığını hafifletmek için müessir (amil) olmayıp, uluslararası ahlâkı eylem veya politikaların temeli olarak almaktan vazgeçmeleri gerekir. Rekabet eden devletlerden gelecek düşmanlıklara karşı hayatta kalmalarını (veya adaptasyonlarını) sağlayacak teknik araçları sağlamalıdır. Uluslararası barışın geliştirilmesinde normların özerkliği yoktur (Hobson, 1979, s.18).

Klasik realizm devleti daha çok toplum-merkezli bir yapıda kurgularken, uluslararası ilişkiler alanındaki gücünü ve yerini devlet içsel-toplumsal dinamiklerine bağlı olarak belirlemektedir. Neo-realizm ise uluslararası alanı bir anarşik alan olarak tanımlamıştır. Uluslararası politika zorunluluğu devletlerarasındaki rekabetin kontrolsüz olmasından kaynaklanır. Ancak uluslararası politikanın biçimlendirilmesi bu zorunluluklar temeline dayanmalı ve devletlerin çıkarlarına uygun olmalıdır. Bir devlet açısından uluslararası politikanın başarısı, devletin korunmasına ve güçlendirilmesine ne kadar hizmet ettiğiyle ölçülür. Neo-realizmin anahtar kavramlarından biri devleti uyarlanabilir bir birim olarak algılamasıdır. Realizm ile idealizm arasındaki tartışmalar genel olarak toplum-merkezli yaklaşımlarla, devlet-merkezli yaklaşımlar arasında gerçekleşirken, neo-realizm inşacı bir paradigmadan hareket eder (Waltz, 1979, s.117).

Neo-realistlerin teorisinin temelinde, yapısal olarak uluslararası ilişkiler ve uluslararası politikaya konu olan birimlerin birbirinden ayrılması ve bunlardan yola çıkarak genel sistemin yapısının ne olduğunun, nasıl işlediğinin, içindeki yapısal farklılıklarının neler olduğunun, birimler arasındaki etkileşimi nasıl etkilediklerinin ve ürettikleri çıktılarının ortaya konulması yatar (Tosun, 2007, s.34)

Neo-realist teorinin “belirgin bir dış politika teorisi olduğu söylenemez”. Diğer bir ifadeyle neo-realist teori klasik realizmden farklı olarak rasyonel düşüncenin değil, bizzat sistemin yapısının dış politik davranışı belirlediğini öne sürerek bir anlamda dış politikayı ikincil bir konuma indirgemıştır. Bu nedenle neo-

realist yaklaşımın dış politika algılamasını anlamının yolu sistemi anlamaktan geçer. Neo-realist yaklaşımda sistem her ne kadar devletlerin davranışlarını belirlemede kilit bir öneme sahip olsa da, bir devletin dış politikası tek başına sistemin anarşik bir doğaya sahip olmasıyla açıklanamaz. Dolayısıyla ikinci bir unsura ihtiyaç vardır: Kapasite. Yani mevcut sistem içinde devletin hegemon ya da bağımlı bir politika izleyip izlemediğini önemli ölçüde devletin kapasitesi/gücü belirler. Diğer bir ifadeyle büyük güçlerin dış politikasıyla diğer devletlerin dış politikasının aynı olma ihtimali yoktur ve söz konusu farklılığın temelinde de bu devletlerin kapasiteleri yatar. Zayıf devletlerin ise mevcut sistem içinde nasıl bir dış politika izleyecekleri konusunda iki alternatifleri vardır; ya büyük güçlerden birine boyun eğecek ya da “kendi gücünü arttırmak ve diğer güçlerle ittifaka gitmek yoluyla büyük gücü dengelemeye çalışacaktır”. Fakat neo-realistlere göre, sisteme hâkim olan anarşik yapının bir yansıması olarak bu iki alternatif bir devletin dış politikasında her an yer değiştirebilir ve bugün bağımlılık yönünde bir dış politika izleyen devlet yarın dominant güç olmaya oynayabilir. Bu nedenle Soğuk Savaş sonrasının tek kutuplu dünyasını geçici görürler ve kapasitesini arttıran devletlerin dominant gücü (ABD)’yi dengelemek için ortaya çıkacağına inanırlar (İnat ve Balcı, 2007, s.233-235).

Neo-realizme yönelik eleştirilere baktığımızda daha çok eleştirel kuramdan gelmiş olup, 1980’lerin paradigmlar arası tartışmasında da belirlenmiştir. Neo-realizme yöneltilen eleştirileri açıklamak gerekirse;

1.’si uluslararası sistemin sadece siyasal bir yapıya indirgenmiş olmasıdır. Bu eleştiri aynı zamanda realizme de yöneltilmiştir. Yani neo-realizme göre uluslararası sistem sadece devletler açısından düşünülebilir ve böylelikle sistemin devletten önce gelmesi de imkânsız olmuştur.

2. eleştiri ise, neo-realizmin pozitivizm üzerine inşa edilmesinden kaynaklanan bir eleştiridir. Neo-realizm devletler sisteminin diğer toplumsal yapılarla olan ilişkisini göz ardı etmekte ve bunun sonucu olarak değişime kapalı bir uluslar arası sistem modeli geliştirmektedir.

3. bir eleştiri de tarih-dışılıktır. Ashley’e göre, neo-realizmin yapısalcı yaklaşımı tarihin 4 boyutu üzerine sessiz kalmıştır: süreç, pratik, güç ve politika.

4. eleştiri de neo-realizmin gücü sadece askeri güç olarak görmesi ve tarihi de süreç olarak inkâr etmesidir. Neo-realizmin politika anlayışının sadece bir tekniğe dayanması da eleştirilen bir başka nokta olmuştur.

Neo-realizme yöneltlen en büyük eleştiri ise, uluslararası sistemin değişimini açıklayamamış olmasından kaynaklanmıştır. Devletler bir kere var olduktan sonra devletlerin kendi kendilerini ve sistemi nasıl yeniden ürettiklerini açıklayabilmekte, ancak sistem dönüşümünü açıklayamamıştır.

Son olarak yapılan eleştiri ise norm ve kurallar ile alakalıdır. Neo-realist kuram uluslararası sistemin anarşik yapısını açıklayıp devletlerarasındaki ilişkileri yöneten kuralları açıklamakla yetersiz olmuştur. Waltz'ın sisteminde kurallar ve işbirliği bir anomali olarak görülür. Ancak amaçsal bir davranış şekli anarşik yapıda işbirliğini sağlayabilir. Ama neo-realizmde sistemin yapısı amaçlanmadan kendiliğinden yeniden üretildiği için amaçlı davranışlara yer yoktur. Oysa hem çatışmanın hem de işbirliğinin aynı mantıksal çerçevede açıklanabileceği ve anarşik bir alanda Wendt'e göre, anarşik bir sistem içindeki devletlerin kendi güvenliklerini kendi sağlamaları ilkesi bile anarşik bir sisteme özgü bir kural ya da bir kurumdur, zira kendi kendine yardım mantığına uymayan devletler sistemden atılır. Bu nedenle, kuralların yokluğunda işleyen anarşik bir sistem ile kurallara göre işleyen anarşik sistem arasında ayırım yapılır (Dağı, Eralp ve diğ., 2010, s.160, 161).

Neo-realizmin realizmden farklı yönlerine baktığımızda uluslararası politikanın belirleyici unsurunun sistem olarak düşünülmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Uluslararası politika sistemini bir bütün olarak değerlendirmiş, yapı ve birim düzeyinde ayrı uluslararası politikanın özerkliğini kırarak sistem hakkında teoriyi meydana getirecek koşulları sağlamıştır (Waltz, 2000, s.117)

Aynı zamanda neo-realist teori, Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan etnik temelli çatışmalara ve etnik milliyetçilik üzerine sorunlara açıklayıcı görüşler öne sürmüştür. Bu konuda Barry Posen, birden çok etnik gruptan oluşan devletlerin dağılacağı ve düşman etik gruplar anarşik bir ortamda kalacaklarını belirtmiştir. Ayrıca artan güvenlik endişeleri ile beraber, bir grubun kendi durumunu koruyabilmek için diğer gruplara karşı kuvvet kullanabileceğini ifade etmiştir (Keohane, 1998, s.63).

Ve bunun sonucu olarak neo-realistler; Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde çok merkezliliğin ortaya çıktığını güç merkezlerinin uluslararası politikanın

gidişatını belirlemek açısından zamanla daha önemli olan bir konuma geleceklerini öne sürmüşlerdir (Ayman, 2001, s.9).

Neo-realist kuramlar, I. Dünya Savaşı öncesi ve II. Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş yıllarının tamamında dünya dış politikasına hâkim olmuşlardır. Fakat bu kuramlar, Soğuk Savaşın Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile aniden sona ermesi sonrasında neo-liberal çevreler tarafından başarısız bulunmuşlardır. Yine de uzun yıllar boyunca realist kökenli kuramlar güvenlik ve dış politika konularını da aşarak hemen her uluslararası ilişkiler alt dalında akademisyenleri ve karar vericileri etki altına almışlardır (Mesquita, 2002, s.50).

Genel olarak, Waltz'un görüşleri üzerinden temellendirilen neo-realizm özellikle son 20-30 yıldaki gelişimiyle de farklı alt başlıklara da ayrılmıştır. Bu farklılaşma da neo-realist teorinin dış politikaya olan yaklaşımlarında da ayrımları da beraberinde getirmiştir. Bu ayrımlardan biri yapısal realizmdir. Yapısal realizme göre, aktör sistem tarafından devamlı rekabete zorlanmayacak, kendi iradesi doğrultusunda işbirliği olasılıklarını da değerlendirecektir. Diğer bir ayrım da devletlerin anarşik sistem içinde hayatta kalmaya ve konumlarını güçlendirmeye ilişkin nasıl bir tutum/dış politika benimseyeceklerine yönelik farklı tespitlerden yola çıkarak yapılabilir. Waltz'ın düşüncelerine daha yakın olan ve John Mearsheimer'in en önemli temsilcisi olarak gösterilen saldırgan neo-realist yaklaşım ise devletlerin dış politikalarını potansiyel düşmanlarını zayıflatmak ve diğer tüm devletlere oranla güçlerini arttırmak temelinde sürdürdüklerini öne sürmüştür. Uluslararası ilişkileri mahkumun ikilemine benzeten bu yaklaşıma göre, devletler her zaman kapasitelerini arttırmakta, aksi durumda yerini başka bir güce bırakma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır (Dağı, Eralp ve diğ., 2010, s.175).

Soğuk Savaşın bir detant (yumuşama) dönemine girmesiyle ABD'nin hegemonik gücünün sorgulanır hale gelmesi ve teorik alanda realist geleneğe karşı davranışsalci ekol ve yapısalcı/globalist ekolün yönelttiği eleştiriler karşısında geleneksel realizmin aciz kalması gibi sebeplerle ortaya çıkan neo-realizm, düşünsel bir ihtiyaca karşılık vermiştir. Fakat dış politikaya ilişkin bakış açısı daimi bir işbirliğine yöneltemeyeceğinden karşısına liberal teoriler çıkmıştır.

3.2. Liberalizm-Neo-Liberalizm Teorileri ve Dış Politika Yaklaşımları

1970'lerin sonlarına geldiğimizde, 20. yüzyılın geri kalanında uluslararası ilişkiler teorisinin gelişim yönünün (neo-)realizm ve çoğulculuk arasındaki karşıtlık üzerinden olacağı ve belki de arka planda ikisini de eleştiren bir sol kanat görüş bulunacağı tahmin edilebilirdi. Bu bir ölçüde gerçekleşti ve güncel uluslararası ilişkiler teorisinin bazı anlatımları üç perspektif ya da “paradigma”ya yer verdi. Ancak, disiplinin en etkili merkezi olan ABD’de teori farkı bir şekilde gelişti. 1970’lerin çoğulcuları, çoğunlukla 1980’lerin ve 1990’ların “neo-liberal” kuramsalcıları oldular ve bu süreç içinde neo-realizme beklenildiğinden çok daha fazla yaklaştılar (Brown & Amley, 2008, s.40).

1970’lerin değişen uluslararası ortamında düzene özlem sadece realistlere özgü bir bakış tarzı değildi; bu dönemde realistleri eleştiren liberal kuramsal yaklaşımlar da incelemelerini düzenin nasıl yeniden tesis edilebileceği noktasına yoğunlaştırmışlardır.

Liberal-kuramsal yaklaşıma baktığımızda bu karmaşıklaşan dünya artık devlet merkezli bir dünya değildi, uluslararası aktörler çeşitlenmekteydi ve daha çoğulcu bir yapı arz etmekteydi. Aktörlerin çeşitlenmesi liberal kuramcılara göre uluslararası ilişkiler alanında değil, öncelikle ulus ötesi (transnasyonel) ilişkiler alanında olmuştur. Bu ilişkiler ise uluslararası ilişkilerden farklı olarak devlet dışı özel aktörlerin yönlendirdiği ve bir ulusun içinden gelişerek başka bir ulusun içine yönelen ilişkiler olmuştur (Keohane & Nye, 1977, s.40).

1950 ve 1960’lı yıllarda uluslararası ortamda nasıl güvenlik ve askeri konulara öncelik verilmişse ve uluslararası ilişkiler gündemini önemli siyasi konular ve önemsiz konular ayrımıyla hiyerarşik bir şekilde belirlemek mümkünse, 1979’lerin ortasında bu bakış tarzı geçerliliğini yitirmiştir. Liberal kuramsalcılara göre, 1970’lerin ortasında özellikle ulus ötesi ekonomik ilişkilerin önemi artmakta ve bu ilişkiler ulus-devletin kalın kabuğunu kırmaktaydı (Tanrısever, 2009, s.64).

Liberal-kuramsal yaklaşımın önde gelen düşünürlerinden Keohane ve Nye’a göre bu ortamın realizmin kavramsal araçları ile incelenmesi gittikçe zorlaşmakta,

yeni kavramsal araçlara ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu kavramsal araçlar için ise, uluslararası işbirliği boyutuna yoğunlaşılmalıydı, çünkü değişen uluslararası sistemde uluslararası işbirliği daha da büyük önem kazanmıştı. Oysa realistler, kavramları daha ziyade uluslararası çelişkiler ve anlaşmazlıklar üzerinden şekillendirmişlerdir (Tanrısever, 2009, s.164).

Ulusal kuramsalcılara göre realistler güç kavramı üzerine yoğunlaşmış ve gücü Soğuk Savaşın da etkisiyle daha ziyade temel unsurları ile tanımlamaya yönelmişler, bunda da askeri unsurlara ağırlık vermişlerdir. Böylelikle güç temelde fiziki güç boyutuna indirgenmiştir. Liberal kuramsalcılar, hegemonya kuramı ile rıza ve güç ilişkisinin önemini ortaya koymaya ve realizmin güç kavramını eleştirmeye yönelmişlerdir. Nye ve Keohane'ye göre; ABD II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası düzeni oluştururken, daha önceki güçlerden farklı olarak uluslararası işbirliği ve örgütlenmeye ağırlık vermiştir. Bu işbirliği ve örgütlenme sadece siyaset ve güvenlik alanında olmamış, uluslararası ekonomik ilişkiler alanında da yoğun işbirliği ve örgütlenme ağları oluşturulmuştur. Keohane uluslararası para sistemi ve uluslararası ticaret sistemi alanındaki bu tip ağlara özellikle dikkatimizi çekmektedir. Nye, ABD'nin bu özelliğini diğer güçlerden farklı olarak askeri gücün yanı sıra ekonomik, kültürel ve fikir dünyasında da güç olmaya önem vermesiyle vurgulamış ve yumuşak güç (soft power) kavramını kullanmıştır (Nye, 2004, s.40).

Nye ve Khone gibi liberal kuramsalcılara göre ABD'nin bu özgün hegemonyası sonucunda II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sistemde düzen kurulmuştur. Bu düzenin oluşmasında ABD'nin diğer ülkelerin, özellikle Batı Avrupa ve Japonya'nın rızasını almasının ve onları da uluslararası işbirliği mekanizmalarının içine çekmesinin rolü büyüktür. Yani bakıldığında liberal kuramsalcılar hegemonyasız istikrarı savunup, neo-realistlerin hegemonik görüşünü eleştiriyorlardı. Yani ABD'nin gücü sarsılsa bile, kurulu uluslararası örgütler yoluyla işbirliğinin devam ettiğini ve edeceğini belirtiyorlardı. Yani uluslararası örgütlenme oluşurken hegemonyaya ihtiyaç duyulabileceğini ama daha sonra uluslararası örgütlenmenin kendi başına da gelişebileceğini iddia etmişlerdir (Eralp, 2009, s.165).

Liberal teorinin, dış politikadaki ana argümanları ise barış ve işbirliği kavramları olmuştur. Realizmin uluslararası çatışma kavramının tersine, liberal teori

bu kavramların uluslararası ilişkilerin doğasını yansıttığını ileri sürmüşlerdir. Liberal teori, güvenlik odaklı politikaların gelişen dünya ile birlikte değiştiğini refah, modernleşme, çevresel faktörler, bireysel özgürlükler gibi konuların güvenlik, güç kadar devletlerin dış politikadaki tutum ve davranışlarını etkilediğini ifade etmektedirler (Arı, 2002, s.320).

Neoliberal kurumsallaşmaya baktığımızda neo-realizmin birçok kabullerini paylaştığını görürüz. Fakat bunun savunucuları neo-realistlerin aşırı derecede çatışma ve rekabet üzerine odaklandığını ve anarşik uluslararası sistem de dâhil, işbirliği şansını azalttığını iddia etmişlerdir. Neoliberal teorisyenler, kurumları sistemdeki aktörler arasında işbirliğini sağlayan arabulucuları ve araçları olarak görürler. Son zamanlarda neoliberaler araştırmalarını evrensel yönetim konularına ve evrenselleşme sürecinin yönetimi ile bağlantılı kurumların oluşturulması ve korunması üzerine yoğunlaştırmışlardır. Neoliberaler rejimler konusunu; kabul edilen kurallar, normlar, prensipler ve karar alma süreçlerine dayanan sosyal kurumlar olarak görmektedirler. Bunlar çevre ve insan hakları gibi konularda; çeşitli devletler ve devlet olmayan aktörlerin etkileşimini yönetirler. Devletler çıkarlarını organize eder, kuralları ve prosedürü oluştururlar (Kurtbağ, 2010, s.35).

Soğuk Savaş sonrasında neoliberal teorinin içerisinde en önemli gelişme, ortaya koymuş olduğu “demokratik barış teorisi” kavramı olmuştur. Uluslararası ilişkiler içerisinde bu teorik kavram üzerinde tartışmalar ve eleştiriler yoğun şekilde yaşanmıştır (Synder, 2005, s.46).

Demokratik Barış Teorisi, Soğuk Savaş sonrası Amerikan dış politikasını yönlendiren temel yaklaşımlardan biri olmuştur. Clinton yönetiminin, demokratik ülke sayısını artırma çabasını meşrulaştırmak için demokrasiler birbiriyle savaşmaz, söylemi de bunun belirgin bir örneğidir. ABD’nin iç güvenliğinin diğer ülkelerin iç politik sistemlerine bağlı olduğu ve bu doğrultuda ABD’nin son Irak işgalinde görüldüğü gibi daha müdahaleci bir strateji izlemiştir (Yalvaç, 2009, s.275, 276).

Demokratik barış teorisine yöneltilen eleştiriler ise, devletin demokratik dönüşüm sürecinin ortalarındayken savaşa daha eğilimli olabileceği öne sürülmektedir. Bunun sonucu olarak da, demokrasi ihracı çabalarının var olma

durumunu daha da kötüleştirdiği görülmüştür. Diğer düşünürler ise eleştirel bir yaklaşımla, demokrasiler arasında savaş olmasının demokrasinin nasıl tanımlandığına ve demokratik devlet sayısının özellikle 1945'ten önce göreceli düşüklüğüne bağlı olduğunu ifade etmektedirler. Sonuç olarak, demokratik barış teorisinin öne sürmüş olduğu liberal devletlerin sayısının artması demokrasilerin genişlemesinin sonucu olarak barış ihtimalini de güçlendirecektir (Walt, 1998, s.24)

Neoliberalizmin Demokratik Barış Teorisi yaklaşımlarının yanı sıra neoliberalizmin çevresinde yapılan güvenlik çalışmaları da vardır. Yoğunlaştıkları en önemli alanlardan biri uluslararası organizasyonlar ve ortak güvenlik örgütleridir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası NATO'nun geleceği ve bu örgütün kendini hangi misyonlarla meşrulaştıracağı gibi sorulara cevap aranmıştır. Neoliberal kuramlar NATO'nun bir ortak güvenlik örgütü olarak esasında Soğuk Savaş yıllarında önemli bir görevi yerine getirdiğini ve Soğuk Savaş sonrasında ise artık oturmuş bir örgütlenme olduğu için varlığını sürdürdüğünü öne sürmüşlerdir. Ek olarak da yeni bir örgütlenmenin yaratacağı masrafların gereksiz olduğu yönünde açıklamalar yapmışlardır (Wallender, 2002, s.2-8).

Uluslararası örgütlerin güvenlik açısından ve sistemik barışa katkıları anlamında pek çok (neo) liberal çalışma yapılmıştır. Bu noktada, tartıştıkları bir diğer konu da BM'nin güvenlik sağlama ve koruma gibi süreçlerde kaydettiği başarı olmuştur. Bu konuda barış operasyonları üzerine çalışılmış ve pek çok karışık ampirik sonucun ışığında BM'nin var olmasının varlığından daha vahim olacağı genel sonucuna ulaşmıştır. Neorealist kuramlar BM ve bunun gibi uluslararası örgütlerin kararlarının yanlı olduğunu düşünse de liberal kuramlar BM'nin çeşitli açılardan güvenliğe katkısı olduğunu düşünmüştür (Yalvaç, 2009, s.278).

Liberal kuramların son dönem güvenlik çalışmalarında içinde buldukları en güncel tartışma ise demokrasiler ile demokrasi olmayan devletlerarasındaki gerilimdir. Bu konu üzerinde fikir yürüten liberal kuramcılarının bir kısmı, demokrasilerin kendi aralarında ürettikleri barışa dikkat çekecek, demokratik olmayan rejimlerin demokrasiler tarafından dönüştürülmesi ve güçlü demokrasiler olarak yeniden inşa edilmesi fikrini desteklemektedirler (Fukuyama, 2005, s.50).

Aynı zamanda uluslararası örgütlerin fayda ve zararları konusunu özellikle geleneksel kuramlardan neoliberalizm eğilmekteydi. Neoliberalizmin kısıtlayıcı bulunduğu noktalarda ise inşacı çalışmalar örgütlerin devamlılığı ve sürekliliği üzerine çalışmaktaydı. Neoliberallerin, geleneksel görüşten farklı olarak özellikle devlete bakış açısı ve anarşi gibi iki konuda realistlere yaklaştıklarının altını çizmek gerekir. Bu bağlamda neoliberal teorilerin bazıları örneğin çok taraflılık teorisi ve rejim teorisi realistler gibi devleti uluslararası politikanın temel aktörü olarak görmektedirler (Arı, 2002, s.321).

Buna karşılık anarşi varsayımı konusunda realistlerin görüşlerini benimseyen neoliberaler, anarşiyi uluslararası işbirliğinin önünde bir engel olarak gören realistlerden bu noktada ayrılmaktadırlar. Neoliberaller devlet tercihleri ve bunu etkileyen faktörler üzerinde durmuşlardır. Aynı zamanda neoliberaler silahsızlanmaya çok önem vermiş olup, silahsızlanmanın ortak güvenliği sağlayacağına inanmışlardır. Neoliberallere göre, uluslararası örgütlenmeler uluslararası barışın sağlanmasında önemli bir unsurdur. Uluslararası hukukun geliştirilmesini barışı garanti eden önemli bir faktör olarak görülmektedir. Bunun yanında neoliberaler ikili ve çok taraflı diplomasiyi insan haklarını geliştireceğini düşünmüşlerdir (Arı, 2002, s.322).

Neoliberalizm ve neorealizm arasındaki ayrışma noktalarına değinirsek; neoliberal kuramsalcılık da realizm gibi dünya politikasının temel aktörü olarak devletleri görmektedir. Fakat devlet dışı aktörlere, hükümetler arası kuruluşlara, ulus aşırı ve hükümet aşırı ilişkilere neorealist analizlerden daha fazla vurgu yapmaktadır. Neorealizmle rasyonellik varsayımı paylaşılmaktadır. Devletlerin güç arayışında olduklarına ve çıkarlarını buna göre hesapladıklarına dair temel kabuller ise ciddi biçimde sınırlandırılmaktadır. Güç ve nüfuz halâ önemli devlet çıkarları olarak kabul edilmektedir; ancak güç arayışının her örnekte baskın çıkarı oluşturduğu ya da daima aynı şekli aldığı reddedilmektedir (Keohane, 1986, s.193)

Bir zamanlar binlerce yıllık realizme karşı çıktığı için yeni bir düşünce akımı olarak değerlendirilen (neo)liberal kuramlar, gitgide daha çok kabul görerek gelenekselleşmiş, Kuzey Atlantik Örgütü (NATO) gibi uluslararası güvenlik örgütlerinin Soğuk Savaş bitmesine rağmen varlığını devam ettirmesi ve bölgesel

örgütlerin daha da yaygınlaşması ile beraber özellikle ortak güvenlik alanında kabul görmeye başlamışlardır (Waltz, 2001, s.150).

Neo-liberal teori, realizm gibi dış politikada uyumsuzlukların ülkeleri çatışmaya sürükleyebileceğini kabul etse de, bu çatışmanın nedeni realistlerin öne sürdüğü gibi uluslararası güç dağılımındaki dengesizlik değil, devletler tarafından yansıtılan toplumsal tercihlerin uyumsuzluğudur. Neo-liberalizm bu durumu önleyebilmek için çözümün uluslararası sistemin yapısının değişmesi ya da işbirliği önündeki engellerin ortadan kaldırılması yoluyla değil de, kendi iç toplumsal yapılarında ve yönetim sistemlerinde yaşanan değişimler sonucu devletlerin yansıttığı toplumsal tercihlerin değişmesiyle olacağını savunurlar. Bu duruma örnek olarak Doğu ve Batı blokları arasında yaşanan çatışmanın sona ermesini göstermişlerdir. Buna göre Soğuk Savaşı sona erdiren gelişmeler Sovyetler Birliği'nin kendi iç toplumsal yapısındaki gelişmedir (İnat ve Balcı, 2007, s.265)

Neo-liberalizm dış politika konusundaki temel tezi de, dış politikanın şekillenmesinde en önemli belirleyici faktörlerin ülkelerin iç toplumsal yapıları olduğudur. Bireyler ve toplumları uluslararası politikanın temel aktörleri olarak kabul eden neo-liberalizm, alt toplumsal grupların kendi çıkarlarını öne çıkarabildikleri ölçüde dış politikanın belirlenmesine katkıda bulduklarını, bu bağlamda en etkin ve güçlü olan toplumsal grupların dış politikaya kendi renklerini verdiklerini iddia eder. Neo-liberal yaklaşımda dış politika, toplumsal aktörlerin tercih ve özelliklerinin dışarıya yansıtılması olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlanmaya göre, bir devletin dış politikası analiz edilirken atılması gereken ilk adım, o devletin ülkesi içerisindeki toplumsal aktörlerin kimler olduğunun tespit edilmesidir. İkinci adımda ise bu toplumsal aktörlerin dış politikaya etki edecek tercihlerinin neler olduğunun ortaya çıkarılması gerekmektedir. Üçüncü adım ise, tercih ve eğilimleri artık bilinen aktörlerden hangilerinin başarılı olduğunun açıklığa kavuşturulması şeklinde ortaya çıkmaktadır (İnat ve Balcı, 2007, s.249).

ABD'nin uluslararası sistemdeki hegemonyasının bir gerileme dönemine girmiş olması dolayısıyla, gelecekte doğacak olan otorite boşluğunda uluslararası sistemdeki istikrarın nasıl gerçekleştirileceği kaygısından hareketle geliştirilen neoliberal teoriler, uluslararası kurumlar ve uluslararası hukukun barışın

korunmasında etkili olacaklarını ve demokratik yönetimlerin ve insan haklarının yaygınlaştırılması, serbest ticaret, silahların sınırlandırılması ve kontrolü, kolektif güvenlik gibi konulara da özel bir vurgu yapmıştır (Arıboğan, 2007, s.268).

Sistemin değişen yapısı hegemonyanın ve dış politikanın algılanış biçimindeki farklılıkları da beraberinde getirmiştir. Karşılıklı bağımlılığın yoğunlaştığı uluslararası sistemde devletler çıkarlarına zarar vermemek ya da daha fazla çıkar elde etmek için işbirliğine gitmişlerdir. Ancak realizme göre, işbirliği arayışında olan ve işbirliği eksenli dış politika izleyen aktörler devletlerken, neo-liberalizmde devletlerin dış politikası tam tersi aslında o devletin içindeki en etkin toplumsal grupların çıkarları doğrultusunda şekillenen politikalar olmuştur. ABD ve İsrail'in Orta Doğu'daki dış politikalarının çıkış noktası da bu olmuştur (Viotti & Kauppi, 1993, s.229).

3.3. Francis Fukuyama ve Tarihin Sonu Tezi

Soğuk Savaş sonrası dönem ile dünya yeni bir dünya düzenine girmiş ve uluslararası ilişkilerde yeni teoriler oluşmuştur. 1989 yılında Francis Fukuyama'nın yazdığı "Tarihin Sonu" adlı makalede bu yaklaşımlardan biriydi. Fukuyama bu makalesinde, insanoğlunun tarih boyunca süren arayışı Batılı liberal demokrasinin getirdiği değerlerle nihai mükemmeliyete ulaşmış bütün medeniyet yapılarının tarihin bu son evresinde Batı medeniyetinin üstün değerleri altında ezildiğini savunmuştur (Huntington, 2010, s.225).

Aslında Fukuyama'nın söylemek istediği tarihin sonunun geldiği değil, komünizmin ölümüyle birlikte, ideolojik evrimin son noktasına ve "liberal Batı demokrasisinin insan hükümetinin nihai biçimi olarak belirlenmesi" aşamasına geldiğimizdi. 20. yüzyıl boyunca derin ideolojik bölünmeler uluslararası çatışmaya yön vermiş; faşizm ve komünizm gibi hareketler geleneksel yaşamın modernleşme tarafından bozulmasına gösterilen tepkiler olmuştur (Nye & Welch, 2010, s.426).

Fukuyama, insanların yüzyıllar içerisinde tek bir politik kurumsallaşma biçimine liberal demokrasiye yöneldiklerini belirtmiştir. Zira hiçbir yerde liberal demokrasinin karşısında yaşam gücüne sahip başka alternatifler görünmüyorsa ve

liberal demokrasinin yurttaşları yaşamlarından genel olarak memnun ise o zaman nihai sona gelindiği ve bütün dünya sürecini aşmayı başarmış olduğunu sistem olarak ifade etmiştir (Fukuyama, 1999, s.214-215).

Fukuyama tarihin sonu ile ilgili ortaya koyduğu görüşte demokrasilerin oluşmasında kültürel engellerin olduğu üzerinde durmuştur. Birinci engelin milliyetçilik olduğu, bu olgunun kendilerini aynı ulusun üyesi olarak hisseden ve öteki grupların hakkına saygı göstermek konusunda güçlü güdüler taşımayan toplumların demokratik bir sistem kuramayacağıdır. Demokrasinin oluşumunda ikinci büyük engel ise dindir. Din ile demokrasi arasında temelde bir çatışma yoktur. Çatışma, dinin hoşgörülü ve eşitlikçi olmaktan çıktığı noktada başlamasıdır. Üçüncü engel ise, büyük çaplı sosyal eşitsizlik ve insanların devlet karşısındaki bu konudaki tutumları olmuştur (Fukuyama, 1999, s.217-219).

Fukuyama tarihin sonu ile uluslararası ilişkilerde Amerikan dış politikasına göre de baktığımızda realizmi eleştirmekte ve liberalizmi savunmaktaydı. Liberal düşüncenin dış politikadaki barışçıl etkisi ve Soğuk Savaş sonrası liberal kapitalizmin gidip geldiğinin düşünülmesi de bu etkenler arasındadır. Fukuyama “Komünizmin çökmesinin bütün diğer yönetim biçimleri içinde liberal demokrasinin zafer kazandığına ve liberal demokrasinin temel iç çalkantılardan bağımsız ve insanlığın en derin gereksinimlerine cevap verdiğiğine inanmıştır. Onun zaferi insanlığın sosyal evriminin sonudur.” Amerika, Fukuyama’nın görüşlerine yakın bir davranış tarzı izlemiştir. Amerika’ya göre serbest piyasa ekonomileri ve liberal demokrasilerle birbirine bağlanan devletler, daha önceki Amerikan düşünce ve kültürüne uygun olarak birbiriyle savaşmayacaklardı. Clinton dönemi 1994’e kadar bu yaklaşımla ilerlemiştir (Köni, 2007, s.144).

Fukuyama, dış politikada demokratik liberal değerlerin üzerinde durmuştur. ABD ve diğer liberal demokrasilerin, komünizmin çökmesinden sonra içinde yaşadıkları dünyanın eski jeopolitik dünyaya daha az benzediği ve tarihsel dünyanın kuram ve yöntemlerinin tarih sonrası dünyadaki yaşama uymadıkları görülmüştür. Tarih sonrası uluslararası sistemdeki devletlerin ağırlıklı olarak, rekabet ve yenilikçi yeteneğini arttıracacağı, iç ve dış açıkları kapatacağı söylenmiştir. Tarihin sonrası

dünyada barış için ancak liberal demokratik barışın olması gerektiğini savunmuştur (Fukuyama, 1999, s.282).

Fukuyama bir anlamda Soğuk Savaşın sonunun liberal kapitalizmin galip geldiğini düşündüğü için haklıydı. Ağır basan bir ideoloji olarak liberal kapitalizmin tek bir rakibi yoktu. Zengin demokrasiler arasındaki ilişkiler derin bir dönüşüm geçirmekteydi. Ne Almanya ile Fransa, ne de ABD ile Japonya birbiriyle savaşmayı beklemekte ya da planlamaktaydılar. Aralarındaki karmaşık karşılıklı bağımlılık, Kant'ın liberal öngörülerini ile bugün dünyada büyük demokratik barış adaları oluşturmuştur. Ama bir başka anlamda, Soğuk Savaş sonrası dünyanın geldiği nokta "Tarihin Sonu"ndan çok tarihin geri dönüşü olarak nitelenebilir. Tarihin geri dönüşümü tek bir ideolojik bölünmenin uluslararası politikada daha büyük çatışmalara yol açmadığı daha normal koşullar anlamına gelir. Liberal kapitalizmin, parçalanmış da olsa pek çok rakibi vardır. Çin ve Rusya kapitalizmi ve küresel piyasaları kullanmakta, ama ikisi de ne liberal ne de tam olarak kapitalisttir. Başka alanlarda, kökten dincilik liberal kapitalizmin normlarına ve uygulamalarına meydan okumuştur. Soğuk Savaş sonrasında liberal kapitalizme en büyük tepki ve en büyük rakip etnik, dinsel ve ulusal cemaatçilik olmuştur (Nye & Welch, 2010, s.427).

Fukuyama'nın Soğuk Savaş sonrası ortaya koyduğu görüşlere baktığımızda Amerikan dış politikasında demokratik değerlere yönelinilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bir dönem Yeni Muhafazakârların içerisinde de yer alan Fukuyama, 2004 yılında yayınlanan "Yeni Muhafazakâr Zamanı" adlı makalesinde Amerika'nın gücünü yanlış yorumladığına ve dünya çevresindeki gelişmeleri değerlendiremediğini ve denetleyemediğini söylemiştir (Köni, 2007, s.147)

Fukuyama gelecek yıllarda Amerika'nın prestijini tehlikeye sokacak üç önemli dış politika hatasından bahsetmiştir. Bunlardan birincisi, Amerika'nın bir sosyal mühendislik projesini ileri sürerek Irak'a demokrasi getirme çabası. İkinci nokta, Amerikan dış politikasını meşru hale getirmede uluslararası kurumların önemini küçümsemeleridir. Fukuyama'ya göre üçüncü ve en hatalı dış politika seçeneğinin, İslamcı terörizmini Amerika'ya karşı tehdidi ile İsrail'e karşı olan tehdidini aynı tutma ve Orta Doğu ile ilgili olarak İsrail düşünce setine kendini uydurma. Fukuyama'nın bunda belirttiği olayları çözmek için elinde başka yollar

varken İsrail gibi ABD'nin de Arap ve Müslüman dünyası ile sert bir mücadeleye girmiş olmasıdır (Köni, 2007, s.148).

Bu görüşleriyle her ne kadar bazı çevreler tarafından anti-seminist olarak nitelendirilse de, Fukuyama Amerika'nın yön değiştirmesi gerektiğini dış ve ulusal güvenlik politikalarını değiştirmesi gerektiğine inanmaktadır. Fukuyama, Amerika için Bush sonrası bir dış politika önermiş, bunun adını da 'Gerçekçi Wilsonizm' olarak belirtmiştir. Bu politikaya göre Amerikan dış politikasının çok taraflı olmasını istiyor ve demokratik olmayan ülkeler nedeniyle de BM'ye pek güvenmemektedir.

Yani Fukuyama'nın belirttiği ve istediği Amerikan dış politikasında idealist/liberal bir yaklaşımdır. Özellikle savaş dışı çözüm yollarını ve zor kullanmadan rejimleri olumlu yönde değiştirmeyi hedeflemiştir. Amerika'nın dünyadaki rolü ve daha barışçı olmasıyla ilgilenen Fukuyama'nın Amerika'nın Bush yönetiminden sonra kendine gelerek eski inanç ve kültürü gereği imrenilen özgürlük ortamına gireceğine inanmıştır.

3.4. Samuel Huntington ve Medeniyetler Çatışması Tezi

Soğuk Savaş sonrası dünyada, jeokültürel çelişkiler, uygarlıklar arası çatışmalar gibi konularda inceleme ve çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. 1993'te Samuel P. Huntington Fukuyama'nın vizyonuna karşılık "Medeniyetler Çatışması" teziyle Fukuyama'nın iyimserliğine kötümser bir tabloyla cevap vermiştir.

Huntington, yeni dünyadaki temel çatışma kaynaklarının esas olarak ideolojik ya da ekonomik olmasından ziyade, dünyaya hakim olacak büyük bölünmelerin kültürel olduğunu ileri sürmüştür. Britanyalı tarihçi Arnold Toynbee'nin eserine dayandığı çalışmasında Huntington, dünyayı sekiz büyük medeniyete (Batı ve Latin Amerika, Afrika, İslam, Çin, Hindu, Ortodoks, Budist ve Japon) ayırmıştır. Bu medeniyetlerin fay hatları boyunca çatışma öngören Huntington güç dengesi kuramını kullanarak Almanya ve komşuları arasında devletlerarası çatışmaların yeniden ortaya çıkacağını öngören realistlerin ya da demokratik barışın dünyanın dört bir yanına yayılacağını bekleyen bazı liberallerin tersine, Huntington bir çatışma kaynağı olarak kültüre odaklanmıştır (Nye & Welch, 2010, s.428).

Samuel Huntington'a göre Soğuk Savaş sonrası birleşmelerin, dağılımların ve çelişkilerin örüntülerinin biçimlendirilmesi gerekmekte, bunun için de Medeniyetler Çatışmasını 5 bölümde incelemiştir:

1. Tarihte ilk kez küresel politika çok kutuplu ve çok medeniyetli olmuştur. Modernleşme Batılılaşmadan farklıdır. Bu modernleşme hiçbir biçimde evrensel bir uygarlığı ve Batılı olmayan toplumların Batılılaşmasını sağlayamamaktadır.
2. Medeniyetler arasındaki güç dengesi değişmektedir. Göreli etkinlik bakımından Batı gerilemekte; Asya medeniyetleri ekonomik, askeri ve siyasal güçlerini genişletip yaymaktadırlar. İslam, Müslüman ülkeler ve komşuları için istikrarsızlığa neden olan demografik bir patlama içine girmiştir. Genel olarak Batılı olmayan medeniyetler kendi kültürlerinin değerini yeniden olumlamaktadırlar.
3. Medeniyetlere dayalı bir dünya düzeni ortaya çıkmaktadır: Kültürel yakınlıkları paylaşan toplumlar birbirleriyle işbirliği yapmakta, toplumları bir medeniyetten öbürüne geçirme çabaları başarısız olmakta ve ülkeler kendi medeniyetlerinin çekirdek ya da önde yer alan devletleri etrafında kümelenmektedirler.
4. Batının evrenselcilik taslaması, gittikçe artan ölçüde diğer medeniyetlerle, özellikle Çin ve İslam' la, çok ciddi çatışmalara neden olmaktadır. Büyük ölçüde Müslüman ve Müslüman olmayanlar arasında yerel düzeydeki fay çizgisi savaşları "akraba devletlerin" birbiri yanında yer almaları, çatışmanın genişleme tehlikesi bu nedenle de çekirdek devletlerin bu savaşları durdurma çabalarına neden olmaktadır.
5. Batı'nın varlığını sürdürebilmesi Amerikalıların Batılı kimliklerini vurgulamalarına, Batılıların medeniyetlerini evrensel değil, kendi türünde biricik olarak görmelerine, Batılı olmayan toplumlardan gelen tehditlere karşı koruma ve medeniyetlerini yenileyebilmelerine bağlıdır. Medeniyetlerin küresel savaşımdan kaçınabilme dünya liderlerinin küresel politikanın çok medeniyete niteliğini kabul ederek bunu korumada işbirliği yapabilmelerine dayanmaktadır (Huntington, 2010, s.23).

Huntington, “gerçekçilik” kuramının uluslararası ilişkilerin çözümlenmesinde ve çoğu devlet davranışlarının açıklanmasında oldukça yararlı bir başlangıç noktası sağladığını belirtmiştir. Devletlerin dünya işlerinde egemen varlıklar olduğunu ve yakın gelecekte de öyle kalacaklarını düşünen Huntington yine de bu paradigmanın da ciddi sıkıntılar ve aksaklıklar yaşadığını da ifade etmiştir.

Realizmin bütün devletlerin menfaatlerini aynı biçimde algıladıkları ve aynı biçimde hareket ettikleri varsayımı, bir başlangıç noktası olabilir, ama bu durumun ötesinde bir yere götürmeyeceğini düşünen Huntington devletlerin menfaatlerini klasik gerçekçi kuramın tahmin edemeyeceği biçimde algıladıklarını belirtmiştir. Huntington, temel düzeyde devletçi paradigmanın varsayımlarının bütün tarih boyunca doğru çıktığını ancak Soğuk Savaş sonrası dönem ve sonrası için devletlerin gittikçe artan bir biçimde menfaatlerini medeniyet perspektifi açısından tanımlamaktadır. Huntington, devletlerin dünya işlerinde temel aktörler olmalarına rağmen egemenlik, fonksiyon ve iktidar kaybına uğradıklarını ve artık uluslararası kurumların devletlerin kendi ülkelerinde neler yaptıklarını değerlendirebileceklerini ve denetleyebileceğini iddia etmiştir.

Huntington, medeniyet paradigmasının doğmakta olan dünyaya uygunluğunu, 1993 yılının ilk 6 aylık döneminde ortaya çıkmış olan olaylarla resimlemiştir. Bu olaylara değinirsek;

- Batının Boşnak Müslümanlara anlamlı bir destek sağlayamaması ve Hırvat vahşetinin Sırp vahşeti kadar kınanmaması;
- ABD Devlet Bakanı Warren Christopher önderliğinde Batılı ülkelerin “kültürel göreceliği” kınamaları ile İslam ve Konfüçyüsçü devletlerin “Batı evrenselciliğini” reddetmeleri biçiminde ortaya çıkan iki görüşün Viyana İnsan Hakları konferansında karşılaşmaları,
- Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı’nın hem İran hem de Irak’a karşı “ikili sindirme” politikası izlediğinin ortaya çıkması
- ABD Savunma Bakanlığı’nca biri Kuzey Kore’ye diğeri de İran veya Irak’a karşı iki yeni “temel bölgesel çatışma” stratejisi hazırlığı içinde olduğunu ilan etmesi,

- İnan Cumhurbaşabıkanı'nın "uluslararası olaylarda son sözü söyleyebilmek için" Çin ve Hindistan ile ittifak yapma çağrısında bulunması;
- ABD'nin Bağdat'ı bombalaması ve hemen hemen bütün Müslüman devletlerin bunu Batı'nın yeni "Çifte Standardı"nın bir örneği olarak kınaması,
- ABD'nin Sudan'ı terörist bir devlet olarak ilan etmesi, Mısırlı Şeyhomar Abdel Rahman ve müritlerini "Amerika'ya karşı kent terörizmi savaşını başlatmakla suçlamasıdır (Huntington, 2010, s.45).

Huntington, Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu uluslararası sistemin yerine çok kutuplu yönelime girmesi gerektiği fikrini savunmaktadır. Kenneth Waltz'un da çok kutuplu sistemin iki kutuplu sistemden daha istikrarlı olacağı görüşünü savunmuş ve uluslararası sistemi de sekiz kutuba ayırmıştır. Ayrıca Soğuk Savaş sonrasında dünyada ülkeler ile medeniyetler arasındaki bağıntıyı organik devletler, merkez devletler, yalnız devletler, parçalı veya ayırık devletler ve bölünmüş devletler şeklinde sınıflandıran Huntington kabileler ve uluslar gibi medeniyetlerin de siyasal yapılara sahip olduğunu ifade etmiştir. Devletlerin açıklamasına bakarsak; Bir organik devlet, kültürel olarak tek bir medeniyetle eksiksiz özdeşleşmiş bir devlettir; Arap-İslam medeniyetiyle özdeşleşen Mısır'ın ve Avrupa-Batı medeniyetiyle özdeşleşen İtalya'nın durumu budur. Bir medeniyet, o medeniyetin kültürünü paylaşan ve bu kültürle özdeşleşen, ama başka bir medeniyetin mensuplarının hâkim olduğu devletlerde yaşayan halkları da içerebilir. Tarihsel olarak Batı'nın genellikle birkaç çekirdek devleti varken, İslam, Latin Amerika ve Afrika çekirdek devletten yoksundur. Bunun nedeni ise Batılı güçlerin emperyalizmi yani Orta Doğu'yu kendi arasında bölüşmüş olan emperyalizmdir. Yalnız ülkelere baktığımızda, öbür toplumlarla kültürel bir ortak noktası olmayan ülkedir. Örneğin Etiyopya ve Japonya buna örnek gösterilebilir. Başka hiçbir ideoloji (komünizm, liberalizm) barındırmaz (Huntington, 2010, s.191).

Huntington, sekiz kutuba ayırdığı medeniyetler arasında fay kırıklarının olduğu ve bu fay kırıklarının medeniyetler çatışmasına yol açabilecek bir neden olduğunu ifade etmektedir. Öncelikle insanlar kendi uygarlıkları doğrultusunda farklı temel inanç ve değerlere sahip bulunmaktadır. Bu temel inanç ve değerler, farklı medeniyetlere ait olan bireylerin dünya görüşlerini, topluma, aileye, devlete ve

bireylere bakış açılarını birbirinden farklılaştırmaktadır. Bununla birlikte farklı uygarlıklara mensup insanlar arasındaki coğrafi uzaklık kavramının ortadan kalkması ile birlikte birbiri ile iç içe geçmiştir. Son olarak, devletin izlediği ekonomik gelişme ve modernleşme politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan sosyal değişim ve beraberinde getirdiği toplumsal krizler çatışmaları doğurmaktadır. Bu toplumsal krizler, kimlik arayışlarına yol açmakta ve dini kimliklerin ön plana çıkması özellikle genç kesimde popüler hale gelmektedir. İnsanlar sahip oldukları medeniyetin kültürel özelliklerini kolayca değiştirememektedir. İnsanlar ideolojik taraflarını seçebilmekte iken, kültürlerinde ya da dinlerinde değişim olması zordur. Ekonomik bölgeselcilik hareketi ancak uygarlık bilincinin teşvik edilmesi ile mümkün olabileceğinden, ortak ve diğerlerinden farklı medeniyet yaratılmaya çalışılmıştır (Arıboğan, 2000, s.235).

Huntington, medeniyetler arası çatışmada bazı medeniyetlerin diğerlerine oranla daha çatışmacı olduğunu savunmuş ve Araplar arasında ve genelde Müslümanlar arasındaki siyasal bağlılık yapısının modern Batı'da görülen yapıdan farklı olduğunu ifade etmiştir. İslam'ın olduğu her yerde küçük grup ve büyük inanç, kabile ve ümmet temel bağlılık noktası olarak kaldığını ve ulus devletin bunlardan her zaman daha az önemli olduğunu belirtmiştir. Arap dünyasında var olan devletler, çoğunluğu itibariyle Avrupa emperyalizminin kaprisli değilse de, keyfi birer ürün olmaları ve sınırlarının çoğu zaman Berberiler ve Kürtler gibi etnik grupların sınırlarıyla çakışmaması yüzünden meşruluk sorunlarıyla da karşılaştığını söylemiştir. (Huntington, 2010, s. 258)

Huntington'un Orta Doğu ile ilgili çıkarımlarına baktığımızda; İslami bir çekirdek devletin yokluğunun İslamı niteleyen iç ve dış çatışmalara büyük katkıda bulunduğunu ifade etmiş ve bunun öbür medeniyetlere yönelik de bir tehdit oluşturduğunu açıklamıştır. İran, Pakistan ve Suudi Arabistan kendilerini açıkça birer Müslüman ülke olarak tanımlamış ve aktif bir şekilde ümmet içinde etkili olma ve ümmete liderlik etme girişiminde bulunmuştur. Bunu yaparken örgütlere sponsorluk etme, İslami grupları finanse etme, Afganistan'daki savaşımlara destek verme ve Orta Asya'daki Müslüman halklarının gönlünü kazanma konusunda birbirleriyle rekabete girmişlerdir. İran, kendisine İslami bir çekirdek devlet vasfını kazandırabilecek orta düzey ekonomik gelişkinliğe, petrol rezervlerine sahip olsa da İran'ın Şii olması ve

Müslümanların çoğunun Sünni olması da bunu engellemiştir (Huntington, 2010, s.262).

Yine Suudi Arabistan'a bakıldığında; Huntington İslam'ın en kutsal emanetlerinin orda, dünyanın en büyük petrol rezervleri ve bunun sonucu da olarak mali etki gücünü elinde tutmakta olduğunu ve yönetimi Suudi toplumu katı bir İslami doğrultuda şekillendirdiğini ifade etmiştir. 1970'li ve 1960'lı yıllarda İslam dünyasında en etkili yegâne güç olan Suudi Arabistan'ın göreceli düşük yoğunluklu nüfusu ve coğrafi açıdan zayıf bir konumda yer alması bu ülkeyi güvenlik sorunları açısından Batı'ya bağımlı kılmakta olduğunu ifade etmiştir (Huntington, 2010, s.263)

Huntington, Batı medeniyetini en yüksek düzeyde tutmuştur. Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar arasındaki çatışmalara da değindiğinde yirmi sekiz fay hattı çatışmasının 19'u, Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında olduğunu ifade etmiştir. Soğuk Savaş sonrasında, bu tarihsel husumetin giderek arttığı, her iki topluluğun üyeleri tarafından da yaygın biçimde kabul edildiğini ifade eden Huntington, yüzyıllar boyunca iki dinin yazgısı bir yükselmeler, duraklamalar ve karşıt yükselmeler silsilesinde iniş çıkışlar gösterdiğini belirtmiştir (Huntington, 2010, s.309).

Huntington, Müslümanlar ve Batılıların birbirleri hakkında sahip oldukları yaygın algılamaları göz önünde bulundurarak, 1979 İran Devrimi'ni takiben, İslam ve Batı arasında medeniyetler arası bir kısmi savaşın gelişmiş olmasının beklenen bir gerçek olduğunu ve kısmi savaşın 3 nedeni olduğunu ifade etmiştir:

1. İslam'ın tümü, Batı'nın tümüyle savaşmıyor. İki köktendinci devlet (İran ve Sudan), köktendinci olmayan üç devlet (Irak, Libya ve Suriye) artı Suudi Arabistan gibi diğer Müslüman devletlerden mali destek sağlayan çok sayıda İslamcı örgüt, İsrail ve genellikle de Yahudilerle olduğu kadar savaşmakta, zaman zaman bu savaş İngiltere, Fransa ve diğer Batılı devletler ve grupların katılımına da sahne olmuştur.
2. Bu bir kısmi savaş çünkü 1990-91 Körfez Savaşı dışında, sınırlı araçlar sürdürülmüştür. Bir yandan terörizm, bir yandan da, hava gücü, entrikalar ve ekonomik yaptırımlar olmuştur.

3. Şiddete dayalı eylemler devam etmekle birlikte, süreklilik kazanmadığı için kısmi bir savaş olmuştur. Ama Huntington, bunun yine de kısmi de olsa bir savaş olduğunu ve 1979'dan sonra neredeyse her yıl ölümler ve diğer kayıpların olmasına bağlamıştır (Huntington, 2010, s.110).

Şimdiye kadar, her iki taraf da, Körfez Savaşı hariç, şiddet yoğunluğunu epey düşük düzeylerde tuttuğunu ifade eden Huntington, Batı için temel sorunun İslami köktencilik değil de, bizzat İslam olduğunu başka bir deyişle, halkı kültürlerinin üstünlüğüne kani olmuş ve güçlerinin azlığını takıntı haline getirmiş farklı bir medeniyet olduğunu söylemiştir. İslam'ın sorununun ise tamamen Batı olduğunu, halkı kültürlerinin evrenselliğine inanmış ve azalmakta olsa bile, üstün güçlerinin, kendilerine bu kültürü dünyaya yayma yükümlülüğü dayattığına inanan farklı bir medeniyet olduğunu belirtmiştir. Bunun da, İslam ve Batı arasındaki çatışmayı körükleyen temel bileşen olduğunu açıklamıştır (Huntington, 2010, s.322).

Amerikan dış politikasında da ses getiren Huntington'un görüşleri özellikle 11 Eylül olayları ile daha politik bir görünüm almıştır. 11 Eylül olayları ile Batı medeniyetinin, İslamiyet'e ve Müslümanlara karşı husumeti gün yüzüne çıkmıştır. Bazı çevreler Huntington'u çok keyfi bir nitelik taşıyan medeniyetler kategorileştirmesini benimsemekle vizyonunu basitleştirdiği konusunda eleştirmiş ve bazı gözlemciler de Usame Bin Ladin'in terörist saldırısının ve Batı'ya karşı İslami cihat çağrısının Huntington'ın haklı olduğu kanıtını ileri sürmüşlerdir (Nye & Welch, 2010, s.428).

Gerek Fukuyama, gerek Huntington'un vizyonu Soğuk Savaş sonrası dünyayı şu ya da bu kalıbın içine sokmaya çalışmıştır. Fukuyama'nın liberal kapitalizme ve demokratik barışa atfettiği zafer sanayi sonrası dünyaya uymuştur (Nye & Welch, 2010, s.430)

Huntington Soğuk Savaş yavaş yavaş sona ermeye başladığından beri cemaat çatışmalarının giderek göze çarpmaya başladığını ve kabul edilir biçimde eskisinden daha baskın hale geldiğini ifade etmiştir. 11 Eylül olayı ile de birlikte Huntington'un yaklaşımları daha da çok konuşulur olmuştur. Huntington "Medeniyetler Çatışması" ile ilgili yazdığında Bosna Savaşı sebebiyle İslam-Batı gerilimi ya da Hıristiyan-

Müslüman çatışması da sürüyordu. Filistin sorunu, Afganistan'ın Ruslar tarafından işgalinin yarattığı sorunlar, Çeçenistan krizi devam ediyordu. Ancak pek çok kişi 11 Eylül sonrası dünyanın bu şekilde konumlanabileceğini düşünmüyordu.

Fakat Huntington'un değerlendirmelerinden biri olan yeni dünyadaki çatışmanın en temel kaynağının kültürel medeniyet ulusları ve grupları arasında olacağı gerçeği görülmüştür. Huntington'a göre Körfez Savaşı da bir medeniyet savaşıydı. Çünkü Batı bir Müslüman çatışmasına askeri olarak müdahale etmiş, Batılılar çok güçlü biçimde bunu desteklemiş ve Müslümanlar dünyanın her yerinde bu müdahaleyi kendilerine karşı bir savaş addetmişlerdir. Ve Batı emperyalizmine karşı cephe almışlardır.

Arap ve Müslüman hükümetleri başlangıçta savaş konusunda bölünmüş Saddam Hüseyin sınırlarının dokunulmazlığını ihlal etmiş ve Arap Birliği büyük oy çoğunluğuyla Saddam'ın eylemini kınamıştır. ABD tarafından örgütlenen Irak-İran karşıtı koalisyonla Mısır ve Suriye büyük sayıda ve Pakistan, Fas ve Bangladeş daha az sayıda katılmıştır. Müslüman hükümetler başlangıçta bölünme yaşarken Arap ve Müslüman kanısı daha baştan beri Batı'ya karşıydı. Kuveyt istilasından 3 hafta sonra da Amerikalı bir gözlemcinin Batıyı ziyareti ardından yaptığı gözlem de bunu göstermişti. Arap dünyası Batıya köpürüyor ve Batı'ya karşı koyacak bir liderin özlemi duyuluyordu (Huntington, 2010, s.99).

Dolayısıyla, Müslümanlar için savaş hızla medeniyetler arası bir savaş haline gelmiş ve Mısır, Suriye, Ürdün, Pakistan, Malezya, Afganistan, Sudan ve başka yerdeki İslamcı köktendinci gruplar, bu savaşı “Haçlılar ve Siyonistler” tarafından “İslam'a ve medeniyetine” karşı bir savaş olarak kınadılar ve “halkına karşı sürdürülen askeri ve ekonomik saldırganlık” karşısında Irak'ı desteklediklerini ilan etmişlerdir. Benzer şekilde Ürdün Kralı Hüseyin “Bu yalnızca Irak'a karşı değil, tüm Araplara ve Müslümanlara karşı bir savaş” görüşünü de ileri sürmüştür. Müslümanların savaşı İslam'a karşı Batı olarak tanımlaması da Müslüman dünyada husumetlerin azalmasını veya askıya alınmasını kolaylaştırmıştır.

Körfez Savaşı tıpkı kendisini önceleyen Afgan Savaşı gibi, eskiden sık sık birbirlerinin boğazına sarılan Müslümanları da birleştirmiş ve Huntington'a göre

Arap sekülaristler, milliyetçiler ve köktendinciler; Ürdün hükümeti ve Filistinliler; P.L.O. ve Hamas; İran ve Irak genelde muhalif partileri ve hükümetleri de bu birleşmeye örnek olmuştur. Aynı şekilde Haziran 1993'te Başkan Clinton, Iraklıların eski Başkan Bush'a suikast girişimine misilleme olarak Bağdat'ın bombalanması emri vermiştir. İsrail ve Batı Avrupa saldırıyı desteklerken, Rusya meşru müdafaa olarak kabul etmiş; Suudi Arabistan ve Körfez emirlikleri ses çıkarmazken diğer Müslüman hükümetler, Mısır dâhil, Batı'nın bir başka çifte standart örneği olarak kınamışlar ve İran saldırıyı Amerika'nın "Yeni Yayılmacılığı ve Bencilliği"nce güdülenen "rezil bir saldırı" olarak adlandırmıştır ve tekrar tekrar aynı soru sorulmuştur; ABD ve uluslararası cemaat (yani, Batı) niçin İsrail'in davranışına ve BM kararlarının ihlaline tepki göstermiyordu (Huntington, 2010, s.327).

Huntington, Körfez Savaşı Saddam Hüseyin'i yerinden etmede başarısız oldu fakat güvenlik bakımından Körfez Devletlerinin Batı'ya olan bağlılığını dramatikleştirmede zafer kazandığını ifade etmiştir. Ayrıca savaştan önce İran, Irak, Körfez İşbirliği Konseyi ve ABD körfez üzerinde etki sahibi olmak için kapışırken savaştan sonra İran bir Amerikan gölü olmuştur.

11 Eylül saldırıları ile de Amerikan köktendinci İslam gruplarına ya da genel anlamda İslama bakış açıları değişmiştir. Irak, İran, Sudan, Libya, Taliban yöntemindeki Afganistan, ayrıca Hamas, Hizbullah, İslami Cihat ve El Kaide gibi İslami terör örgütleri de bunların örneklerindedir. ABD'nin 11 Eylül olaylarından sonra da özellikle terörizmi destekleyenler arasında 7 devletten 5'i Müslüman ve Müslüman devlet ve örgütler birçok Amerikalının yakın bir dost olarak gördüğü İsrail'i tehdit ediyordu. İran ve 2003 savaşına dek –Irak Amerika'ya ve dünyadaki petrol kaynaklarına yönelik potansiyel tehlike olmuştur (Huntington, 2010, s.263).

Huntington, uygarlıklar çatışmasının kaçınılmazlığı ve bunu 21. yüzyılın belirleyeceği savunuyordu. 11 Eylül İkiz Kuleler saldırısı da Huntington'u doğrular nitelikte olmuş ve bu saldırı Amerika'nın arayışına son vermiştir. New York ve Washington'a yapılan saldırıları Afganistan ve Irak savaşları izlemiş ve "terörizmle savaş"ın daha yaygınlaşması, militan İslam'ı Amerika'nın 21. yüzyıldaki ilk düşmanı kılmıştır (Huntington, 2010, s.264).

11 Eylül'ün ardından ABD'nin terörizme karşı savaşı, özellikle Arapların ABD'ye karşı düşmanlığını da arttırmış ve bunu İslam'ın karşı savaşı olarak benimsemişlerdir. Müslümanların Amerika'ya karşı olumsuz duyguları belirginlik kazanmış, hatta 11 Eylül saldırılarının ABD'nin kendi düzenlediğine dair komplo teorileri artmıştır. Aralık 2001 – Ocak 2002'de yapılan bir anketle Müslümanların Amerika'nın dış politikasında “acımasız, saldırgan, kendini beğenmiş, haddini bilmez, kolay öfkelenen ve önyargılı” olduğunu düşündükleri ortaya çıkmıştır (Huntington, 2010, s.362).

Sonuç olarak Huntington'un medeniyetler çatışması çalışması belli bir kesim tarafından eleştirilse de Afganistan ve Irak müdahaleleri Huntington'un çekirdek devlet çalışmasına örnek olmuş ve gelecekteki uluslararası sistemin yapısına da bir model oluşturmuştur. 11 Eylül sonrası gelişmeler ve yeni Bush Doktrininin özünü oluşturan engelleyici savaş ve tek yanlı bir politika, Huntington'un önerdiği bir durumdur ve Irak savaşında da ABD tarafından uygulanmıştır.

Huntington'un Medeniyetler Çatışması tezi genel trendlere cevap vermiş olsa da ekonomik ilişkileri içermediğinden bazı gelişmeleri takip edememiştir. Kendi içerisinde Batı'nın kendi medeniyetine göre hareket etmesi ve Müslüman Devletleri rakip olarak görmesi ve dışlaması da Müslüman devletlerin Batı karşıtı hareket yapmalarına neden olmuştur.

4. SOĞUK SAVAŞ SONRASI İKİ KUTUPLU SİSTEMDEN TEK KUTUPLU SİSTEME GEÇİŞ VE ABD-İSRAİL'İN ORTA DOĞU'DAKİ DEĞİŞEN KONUMLARI

4.1. 90'lı Yıllar Boyunca Orta Doğu'da ABD'nin Değişen Konumu

1989'da Berlin'i ikiye ayıran duvarın çökmesiyle birlikte Sovyetler Birliği'nin sonunun geldiği anlaşılmıştı. 1991'de Sovyetler Birliği yıkılmasından önce ve sonra Amerika Rusya'nın istikrar içinde olmasını kendi politikaları açısından olumlu görmüştür. Çünkü bu durum denetlenebilir bir durumdu. 1990'lar sonrası dünyaya iyimser bakmalarına karşılık var olacak belirsizlikler Amerika'yı korkutmuştur. Bu nedenle, 1990'ların hemen başlarında Amerikan dış politikasının geleceği için de tartışmalar yapılmıştır. Bir kısım eskiden olduğu gibi Amerika'nın kendi kıtasında yalnızlık politikasına çekilmesini istemiştir. Dünya Federasyonunu isteyenler canlandırılmış Birleşmiş Milletler yönetiminde bir dünya federasyonu önermişlerdir. Kendilerine “gerçekçiler” denilen kimseler ise Amerika'nın eski ittifak sistemlerinden vazgeçerek çok kutuplu dünyanın dışarıdan dengeçisi olarak kalmasını istemişlerdir. Bazı liberal uluslararasıçılar ise dünyadaki güçlerin küresel bir uyum içinde yönetilmesini arzu etmişlerdir. Yeni Muhafazakârlar denilen bir kısım sağcı Musevilerden oluşan grup ise Amerika'nın süper güç statüsünü aşarak dünyada Amerikan Hegemonyası kurulmasını istemişlerdir (Kristol & Kagan, 1996, s.20-31).

Baktığımızda Sovyetler Birliği ve komünizmin çöküşü Amerika'yı sadece düşmansız bırakmakla kalmamış, aynı zamanda tarihinde ilk kez karşısında kendini tanımladığı “öteki”den de yoksun kılmıştır. Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Gorbaçov'un da 1987 yılında Amerikalılara söylediği üzere: “Sizin için gerçekten korkunç bir şey yapıyoruz. Sizi bir düşmandan yoksun bırakıyoruz.” 2001 yılına kadar ABD “öteki”den yoksun kalarak sistemdeki tek ve önemli güç olmuştur (Huntington, 2004, s.257)

Soğuk Savaş dönemi Başkan George H. W. Bush dönemi ile başlamıştır (1989-1993). Bu dönemdeki ilk meydan okuma ise İran ile yapılan savaştan yeni

çıkan Kuveyt ve S. Arabistan'a borçlarını ödemeyen Irak'ın Kuveyt'in petrolünü çaldığı ve eskiden beri Irak'ın bir parçası olduğunu savunarak, ama aslında bölgedeki en güçlü devlet olduğunu göstererek Arap dünyasında ve Körfez'de hâkimiyet kurmak amacıyla, Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmesiyle gelmiştir. Bush yönetimi krize diplomasi ve müzakere gibi yöntemleri büyük ölçüde bırakan ve acilen askeri çözüme ağırlık veren bir tarzda yaklaşmıştır (Kurtbağ, 2010, s.246).

Irak'ın Kuveyt'i işgali, ABD enerji cuntası, CIA, askeri endüstriyel kompleks ve Kuveyt ve Suudi Arabistan'ın katkılarıyla kışkırtılmıştır. İran-Irak savaşı sonrası 1 milyon askere, 5.500 tanka, 500 uçaklık bir hava gücüne sahip olan Irak, Ortadoğu'da provokasyon için en elverişli zemini sunmuştu. ABD, SB'nin çözümlüğünü gözlemliyor ve bölgede kendisine yeni bir "lebensraum (yaşam alanı)" yaratmaya ve bunu da büyük bir askeri güç gösterisi ile yapmaya hazırlanmıştır.

ABD, Irak'ın Kuveyt'i işgalini; dünya petrolünün %20'sini ele geçirme, OPEC'te denetim sağlama, Orta Doğu'da egemen güç olma, İsrail'in varlığını tehdit ve nükleer güce sahip olma bağlamında değerlendirmiştir. Öte yandan İsrail'in Arap ülkeleri üzerindeki silah üstünlüğü aşınmaya uğramaya başlamıştı. Irak, İsrail'le stratejik eşitliğe yaklaşmıştı. ABD açısından, Irak'ın nükleer ve kimyasal silahlanma programı artık İran gibi düşmanlara karşı kullanmayacağına göre İsrail'e dönüş yapabiliirdi. ABD, yeni egemenlik düzenini otururken, Vietnam Savaşı'nın yarattığı yılgınlığı ortadan kaldırmak, savaşçı ruhu ihya etmek, kısaca bir savaş kazanmak ihtiyacında olmuştur. "Yeni" olarak adlandırılan düzenin temel dinamikleri, Orta Doğu'dan başlatılacaktı. Bu bölgede egemenlik ilişkileri korunmalıydı. Emperyalistler açısından, petrol yataklarını denetlemenin ön koşulu, bunlar üzerindeki mülkiyetin sınırlı sayıda elde toplanması olmuştur (Parlar, 2008, s.693).

Kuvvetlerine 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i istila etme emri veren Saddam Hüseyin 24 saat sonra Kuveyt'i ele geçirmiş ama esaslı hedefi vuramamıştı. Baştaki Şeyh ülkeden kaçmış, Saddam da hiç düşünmeyen Kuveyt'in bir Irak vilayeti olarak anavatana döndüğünü ilan etmiştir. Ülkesini İran belasından kurtarmışken Amerikan ateşine sürüklediğini ise görememiştir. Irak'ın Kuveyt'e saldırısı "Amerikan Irak'ı" adını verdiğimiz dönemi de başlatmıştır. Çünkü 1990'dan günümüze kadar olayların gelişimini belirleyen çoğunlukla Amerika'nın davranışı olmuştur. Nitekim Irak'ın

Kuveyt'i işgalinde ilk Amerikan tepkisi kararsızdı. Bu durum 15 yıllık "Amerikan Irak'ı" dönemi boyunca işleyecek olan iki temanın da sonucuydu: Yanlış anlama ve aldanma (Polk, 2007, s.160).

1990'da Irak liderine gönderilen sinyaller Kuveyt'e yönelik saldırıya Amerika'nın zımnen onay verdiğini sanmasına yol açacak nitelikteydi. İşin başında en azından bir yanlış anlama söz konusuydu. Amerikan yetkilileri ise Saddam'ın sadece Irak-Kuveyt sınırına ilişkin köklü anlaşmazlığı çözmek istediğini sanıyordu. Amerikan yetkililerinin bütün Kuveyt'in alınmasına şaşkınlıkları ise tarih ve iktisat açısından oldukça şaşırtıcı olmuştu. Iraklılar 80 yıldan beri Kuveyt'i Irak'tan "yapay" olarak koparılmış bir emperyalizm kalıntısı ve dolayısıyla Irak'ın meşru bir parçası saymaktaydılar (Polk, 2007, s.162).

Böylelikle Ağustos 1990'da, İran Savaşından (1980-1988) aşırı silahlanmış olarak çıkan Saddam Hüseyin, toprak talebinde bulunduğu ve özellikle de petrolüne göz koyduğu küçük Kuveyt emirliğini böylelikle işgal etmiştir. George Bush İngiltere Başbakanı Bayan Thatcher'ın teşvikiyle olaya sert tepki göstermiştir. Soğuk Savaşın da sona ermesiyle BM Güvenlik Konseyi'nin oybirliğiyle karar alması kolaylaşmıştır. Ve BM, 1950'den beri ilk kez bir askeri müdahaleye Güvenlik Konseyi'nin 678 sayılı kararı ile yeşil ışık yakmıştır (Lefebvre, 2005, s.54).

BM Güvenlik Konseyi'nin 678 sayılı kararı uyarınca Irak'a Kuveyt'i boşaltmak için 15 Ocak 1991 tarihine kadar süre tanımış ve 660 sayılı kararın uygulanabilmesi için (660 sayılı karar: Irak'ın Kuveyt'i işgalini kınamış, Irak birliklerinin Kuveyt'i işgalini kayıtsız şartsız kınamış) BM'nin her türlü araca başvurabileceği belirtilmiştir. Bundan da anlaşılacağı üzere BM ilk kez krizde etkin bir şekilde devreye girmiştir (İzzeti, 2005, s.166).

Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ardından ilhak etme girişimleri genel olarak başta Fars körfezi olmak üzere Hint Okyanusu'nun stratejik konumunu ciddi bir şekilde etkilemiştir. Uluslararası kamuoyunu ve dünya liderlerini şaşkınlığa uğratan bu saldırı eylemi birçok siyasal ve askeri gözlemci için beklenmedik bir gelişme olmuştur. Irak'ın Kuveyt topraklarına saldırısı ve bu küçük şeyhliğin işgali ile başlayan Körfez Krizi ABD'nin büyük bir tepkisiyle karşılaşmıştır. Iraklı

teorisyenlere göre; Batı için önemli olan Es-Sabah ailesinden ziyade Kuveyt petrolü olduğu için Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinden sonra da Batıların istedikleri şeyi alacaklarını dolayısıyla işgale fazla bir tepki göstermeyeceklerini düşünmüşlerdi. Oysa Iraklıların yanıldıkları nokta şuydu: Avrupa ve ABD için petrol kadar önemli diğer husus; petrole, kendilerine bağlı güçsüz rejimlerin hâkim olması olmuştur. (İzzeti, 2005, s.163).

Bush'un Yeni Dünya Düzeni vizyonu, kendisinin de belirttiği üzere Körfez Savaşı ile erken bir sınamaya tabi tutulmuştur. Çünkü Körfez krizi, ABD'nin süper güç olarak tek başına kaldığı bir dönemde, Sovyet tehdidinin yokluğunda ortaya çıkması açısından, yeni dünya düzeninde ABD'nin rolünün ne olacağını belirlemede de önemli olmuştur. Bu saldırı karşısında ABD'nin sessiz kalması gelecekteki saldırganlıkları kışkırtabileceğinden, ABD kendisini yeni dünya düzeninin lideri olarak müdahale etmekle yükümlü görmüştür (Kurtbağ, 2010, s.211).

İngiltere, Bush'un Irak'ı çekilmeye sevk etme çabalarına kuvvetle destek vermiş, Fransa da ABD'ye arka çıkmıştır. Fakat Saddam bu yardımları ve protestoların adet yerini bulsun diye yapıldığını, kısa bir süre sonra gerçekleri kabul edeceklerini varsaymıştır. Fakat durum hiç de öyle olmamıştır. 660 sayılı karardan sonra Güvenlik Konseyi 661 sayılı Irak'la ticarete boykot uygulanması kararını da almıştır (Polk, 2007, s.166).

Saddam'ın izole edilmesi ve kınanması konusundaki diplomatik çabalar başarıya ulaşmak için askeri çabalardan da önemli olmuştur. 1990'ın sonunda, çetin güvenlik konseyi yasa tasarısı dâhil olmak üzere, güvenilir uluslararası destek, Irak'ın razı göstermemesi durumunda olası kuvvet kullanımına kongre onayını kesinleştirmeye yardımcı olmuştur. Sovyet çabalarına rağmen Irak kuvvetlerine karşı yoğun ve yıkıcı hava saldırısı başlamış, bunu ABD kuvvetlerinin kara saldırısı (Çöl Fırtınası Operasyonu) takip etmiştir (Brzezinski, 2008, s.79).

Saddam Hüseyin'in Körfez krizinde Kuveyt'i işgal etmesinin görünürdeki nedenine baktığımızda sınır anlaşmazlıkları olarak görülse de İran-Irak savaşından elde etmek istediği sonuca ulaşmamış olmasıdır. Ancak savaşın mutlak bir galibiyetle son bulamaması, Saddam Hüseyin'in kendi halkı nazarında ciddi itibar

kaybetmesine yol açmış ve sonuçta Kuveyt'i işgal ederek kendi imajını yeniden tazeleme yoluna gitmiştir. Fakat Saddam Hüseyin bölgede iki önemli konuda strateji hatası yapmıştır. Bunlardan biri bölgedeki statükoyu bozmaya yeltenmesi (sınırları değiştirmek), diğeri ise petrol konusunda izin verilemez müdahalede bulunmasıdır (Kuveyt petrollerini ele geçirmek). İngiltere'nin ise bölgeden ayrılırken sırf İran, Irak ve Suudi Arabistan'ın eline geçmemesi için bölgeden ayrılırken sırf İran, Irak ve Suudi Arabistan'ın eline geçmemesi için suni sınırlar oluşturduğunu unutmuş olması ise diğeri bir önemli hataydı (Gündoğan, 2001, s.184, 185).

Sonuç itibariyle 6 Mart'ta Kuveyt'teki Irak güçleri püskürtülmüş ve Irak'ın çok güvenilen Cumhuriyet Muhafızları yok edilmesi başarılıdır. Böylelikle Basra Körfezi'nin Arap monarşileri hem petroleri hem de dış politikaları açısından tam manasıyla ABD kontrolüne girmiştir. Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılmasının ardından ABD'nin Irak hava sahasını 3'e bölmesiyle, Irak karada da fiilen önce ikiye sonra üçe bölünmüştür: Kuzeyde Kürt, ortada Sünni ve güneyde Şii bölgeleri. 1991-2003 yılları arasında geçen yaklaşık 12 yılda, bu üç bölgede esaslı etnik ve dini sorunlarla uğraşmıştır. Kuzey Irak resmen olmasa bile *de facto* olarak Kürdistan devletinin toprakları olmuştur. Fiili Kürt Devleti, Türkiye, İran, Irak ve Suriye tarafından kabul edilmemiştir (Gündoğan, 2010, s.407, 408).

Körfez Savaşı sayesinde ABD bölgedeki birçok hedefine ulaşmayı başarmıştır. ABD için Körfez krizindeki kilit nokta, eşi görülmemiş şekilde Arap devletlerinin çoğunun desteğini alması ve askeri açıdan ittifak oluşturması olmuştur. Amerika krizin ilk aşamalarında Arap ülkelerinin İsrail'den duydukları endişeyi Irak karşıtı koalisyona yansıtılmayı ve bu ikisini birbirinden ayırmayı başarmıştır (İzzeti, 2005, s.176).

Amerika II. Dünya Savaşı'ndan sonra ilk kez uluslararası krize bir süper güç olarak müdahale etmiştir. Aynı zamanda Körfez Savaşı Amerikan politikaları için büyük bir zafer olmuştur. Çünkü bu savaş Avrupa'yı merkezden kenara itmiş ve savaş boyunca bütün kararları ABD almıştır. Aynı zamanda ABD körfez petrolünün 3/2'sini üreten SA, Kuveyt ve BAE üzerindeki etkisini arttırmış ve bu ülkelerin de etkisiyle OPEC üyesi haline gelmiştir. Chornsky'nin David Hale'den yaptığı alıntıyla, Körfez krizi gerçekten de "ABD'nin uluslararası ilişkilerinde, tarihte ABD

ordusunun uluslararası finanse edilen bir ortak mala... Uluslararası finanse edilen bir polis gücüne dönüşmesi olarak görülebilecek” bir dönüm noktası olmuştur (Kurtbağ, 2010, s.216).

Körfez Savaşı uluslararası ilişkilerde aynı zamanda ender görülen bir birlik dönemini de oluşturmuştu. George Bush bir “yeni dünya düzenini” haber vermiş, “Bu düzenin, Soğuk Savaş çıkmazından kurtulan BM kurucularının tarihsel vizyonunu gerçekleştireceğini ve bu düzende özgürlük ve insan haklarına bütün ulusların saygılı olacağını” belirtmiştir. Amerikalıların fazla bir bedel ödmeden kazandıkları bu zafer Vietnam travmasını da silmiştir. Bununla birlikte ABD; Saddam Hüseyin’i iktidarda bıraktığı için çok pişman olmuştur. Ve daha sonraki dönemlerde de düşman muamelesi yapmıştır (Lefebvre, 2005, s.55).

Amerika’nın Orta Doğu politikası her dönem farklı şekillenen bir politika olmuştur. Amerika 1980-88 yıllarında İran-İrak Savaşı’nda Irak’ı desteklemiş, Amerikan elçiliğini işgal ederek dört yüz elçilik mensubunu 1 sene rehin tutan İran’ı cezalandırmak istemiştir. Aynı Amerika 1991’de Kuveyt’i işgal eden Irak’ı savaş suçu işlediği için cezalandırmıştır. Fakat yine de Irak açıkça saldırgan devlet olmasına karşılık BM, Amerika’nın etkisiyle Irak davranışına göz yummuştur. İran-İrak Savaşı ABD’nin, İngiltere’nin SA ve Körfez şeyhliklerinin isteği üzerine İran devrimini yıkmak için yapılan bir savaş olmuştur. ABD ve Irak ilişkileri bu dönemde iyiyken, 1989 yılında Saddam Hüseyin’e 1 milyar dolarlık tarım kredisi verilirken 1990’ların başında Irak İran’ın yaptığını yapmaya başlamış İsrail’in tehlikesi ve ortadan kaldırılması ile ilgili sözler söylemiştir. Perde arkasında yatan nedenlerden en önemlisi de bu olmuştur. Savaşın sonunda yenilen Irak’ın İsrail’i tehdit edecek gücü kalmadığından Saddam Hüseyin’in yaşamasına izin verilmiştir (Köni, 2007, s.106).

George Bush dönemi Orta Doğu’da Vietnam sendromunun etkisini yıkan ve uluslararası sistemde tek başına bir güç olarak savaştığı ve BM’nin de ABD ile birlikte yer aldığı bir dönem olsa da Saddam’ın Körfez Savaşı’ndan sonra devrilmemiş olması Bush’un muhafazakârlar tarafından sert tepki almasına neden olmuştur. 1992 seçimlerinde Başkan Bush’un dış politika zaferlerinin yeterli olmadığı, iç politikada özellikle ekonomik alandaki başarısızlığı karşısında

seçimlerde demokrat aday Clinton'un karşısında yenilgiye uğramıştır. Başkan Bush'a verilen mesaj oldukça açıktı. ABD'nin SSCB'nin yokluğu karşısında bir süper güç olabileceği, ama bu yeni tür süper gücün önce kendi evini düzeni sokması gerektiği idi. Ve böylelikle Soğuk Savaş'tan sonra belli bir galip olmadığı aslında iki tarafın da zayıfladığı ortaya çıkmıştı (Arı, 1997, s.60).

Fakat yine de ABD'nin Orta Doğu'daki konumuna baktığımızda; 1991 Körfez Savaşı bir dönüm noktası olmuştur. ABD Orta Doğu'da hiçbir büyük devletin sahip olmadığı düzeylere ulaşmıştır. Aynı zamanda ABD; SA, Bahreyn ve Kuveyt gibi üç önemli kilit ülke dışında diğer Körfez ülkeleri ile de ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Ama Başkan Bush'un Orta Doğu politikalarındaki başarısı seçilmesi için yeterli olmamıştır. Clinton, 1992 seçimlerini ekonomik ve sosyal konularda hem geçmişin Yeni Bakışçı ve Fordist sol-liberal gündemini hem de Reagan'ın temsil ettiği muhafazakâr-neoliberal gündemini geride bırakmayı öngören yeni bir anlayışı öne çıkararak kazanmıştır (Kurtbağ, 2010, s.243).

Clinton, ne sağın ne de solun gündemini tam olarak benimsemiş olmakta; kendi ortaya attığı yeni demokratik sisteme dayalı olarak ülkede Bush ile birlikte sona eren koalisyonun yerine, yeni bir liberal mutabakat oluşturmayı hedeflemiştir. Clinton'a göre dış politika büyük ölçüde bir iç politikanın uzantısıydı. Yıllar sonra, 1992 seçimlerinde de Başkan Bush'un iç işlerine gözle görülür ilgisizliğinden oldukça etkilenmiş olduğunu da söylemiştir. Clinton'un; Başkan Bush'un Orta Doğu'daki başarılarına rağmen seçimleri kazanmasında iç politika ilgisizliği önemli bir seçim stratejisi olmuştur (Brzezinski, 2008, s.92).

Clinton iki dönemlik başkanlığının ilk 4 yılı 1991 durgunluğunun atlatılması çabasıyla geçmiştir. Nitekim 1995-1996'dan itibaren Amerikan ekonomisindeki sınai üretimin yerini bilgi ve teknolojiye dayalı yoğun yeni ekonomiye bırakmasıyla yeni bir ekonomik furya oluşmuştur. Clinton kendi dönemi boyunca iki önemli konu üzerinde durmuştur: Biri ülke ekonomisindeki yaşanan olumsuzluklar, diğeri de dış politika konusunda tek söylemi olan demokrasi ve insan hakları meselesi olmuştur. Nitekim Clinton'un başkan olduğu dönemde Amerika'nın ciddi tehlikelerle yüz yüze kalmaması ve dış politika konusunda aktif bir rol alması konusunda ciddi bir iç

baskının da olmaması, onun iç politikaya yönelmesini kolaylaştırmıştır (Önal, 2010, s.73)

Clinton, SB'nin dağılması sonucu uluslararası sistemin yapısındaki köklü değişiklikle ortaya çıkan aktörlere ve meselelere yönelik nispeten basit bir görüşe sahipti ve bu değişikliğe yönelik iyimser görüşünü de muhafaza etmiştir. Clinton'a göre, değişen bu uluslararası sistem tüm ulusları demokrasi ve pazar ekonomisi çerçevesinde kucaklayacak bir sistem olmalıydı. Bu hedefleri gerçekleştireceği umulan "genişleme" doktrini, Soğuk Savaşın "çevreleme" anlayışının da yerini almıştır. Her ne kadar bu strateji yeni gibi gösterilse de bazı dış politika uzmanlarına göre ise Soğuk savaş boyunca Amerika'nın izlediği dış politikadan pek de farklı bulunmamıştır. Bu dönemde Clinton, ülkesini bir dünya polisi yapmak istemediğini açıkça belirtmiştir. Bu politikaya göre denizaşırı müdahale ancak 3 durum gerçekleştiğinde olacaktır: 1. Müdahaleyi gerektiren durumun şiddetli ve yaygın insan hakları ihlalinin teşkili, 2.si Amerika'nın bir müdahaleyi destekleyecek askeri kapasiteye sahip olması, 3.sü müdahaleye fark yaratacak bir değişimin olmasıdır. (Goure, 1999, s.58, 59).

Aslında Clinton, ülkesini bir dünya polisi yapmak istemediğini belirttiğinde, BM'yi kendi politikalarının bir aracı ve ülkelerin iç meselelerine müdahalede meşru bir otorite olarak görmüştür. Ve BM'yi eleştirilere rağmen Amerikan dış politikasına dahil etmiştir. Aynı zamanda BM dışında NATO'yu da bir arada tutmak için çaba göstermiştir. Çünkü örgütün olduğu gibi kalması ABD için oldukça önemliydi. Ve bunun sonucunda 1995 yılında yapılan NATO'nun genişleme politikasına da destek vermiştir. Clinton, NATO'nun genişleme politikasının iki etkisi olmasını ummuştur: Yeni demokrasilerin birleşmesi ve Avrupa'da etkili alanlar ve güçlü rakiplerin çıkmasını engellemek (Önal, 2010, s.81).

1993 yılında dış politikayı, global ekonominin hükmettiği tek boyutlu olarak gören Clinton, yeni seçim dönemi 1996'da ise dış politika görüşünü tamamen çok boyutluya dönüştürmüştür. Hatta 1995 başlarında yeni realizme kayan ve realpolitik kaygılara bırakılmış bir politika izlemiştir. Yani Clinton ikinci döneminde ABD'nin dış politikadaki geleneksel ortaklarıyla birlikte çalışmayı öngörmüş bir yaklaşım benimsemiştir (McCormick, 2005, s.182, 183).

Yeni dönemin dış politika öncelikleri şöyle belirtilmişti: Teröre karşı ulusların birleşmesi, Güvenlik Konseyi'nin Saddam Hüseyin'in tehdit ve meydan okumalarına karşı kesin bir mücadele içinde olması. Yeni Dünya Düzeni fikrini öne süren Bush olmuştur. Orta Doğu politikasını planlama ve yürütme işi ise sekiz yıllık görevi boyunca Başkan Clinton'a kalmıştır. Bu yeni düzenin en önemli bileşeni bölgede kendisini askeri güç, siyasi ve ekonomik nüfuz ve diplomatik etkinliklerle gösteren geniş çaplı Amerikan varlığı olmuştur. Clinton, Orta Doğu'da iki uçlu bir politika geliştirmiştir. Bu politika en açık ve net bir biçimde, 18 Mayıs 1993'te, Ulusal Güvenlik Konseyi Yakın Doğu ve Güney Asya'dan sorumlu üst düzey yönetici Martin Indyk tarafından telaffuz edilmiştir. Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Körfez Savaşı'ndan bu yana Orta Doğu'daki değişimleri ve bunların Birleşik Devletler politikasına etkilerini çözümleyen Indyk, aşağıdaki noktalara parmak basmıştır:

1. Birleşik Devletler, bundan böyle bölgeye “rekabete dayalı küresel bir prizmadan” bakmayacak, buradaki değişimleri, Amerika'nın küresel değil bölgesel çıkarlarındaki etkisine göre değerlendirecektir.
2. Birleşik Devletler, 1950'lerden bu yana ilk kez bölgenin “tartışmasız hakim gücü” olmuştur, tüm taraflar Washington'un “nüfuzunu kullanması” isteğindedir. Buradaki çelişki, Birleşik Devletlerin “bölgesel sorumluluklarının artmasına” karşın bunları yerine getirmekte zorlanmasıdır, çünkü süper güç rekabetinin yokluğu beraberinde bölgesel güçlerin politikalarında “etki azalmasına” yol açmıştır.
3. Bir yandan balistik füze sayısındaki artış, öte yandan dinsel aşırılığın yaygınlaşması nedeniyle bölgenin doğusunda olan bitenin doğrudan bölgenin batısını etkilemesi ya da tersinin gerçekleşmesi, bölgenin, artık “parçalar halinde” ele alınamayacağını gösterir.
4. Soğuk Savaşın sona ermesi bölgenin yeniden tanımlanmasını ve Türkiye'ye Amerika'nın bölgeye ilişkin hesaplarında “gittikçe artan önemli bir rol” veren Birleşik Devletler stratejisine Orta Asya'da yeni kurulan Müslüman devletlerin dahil edilmesi.

Indyk, bunların yanı sıra ABD'nin bölgedeki çıkarlarını da şöyle özetlemiştir: Petrolün uygun fiyatlandırılmayla serbest akışı, İsrail'in varlığını sürdürmesi, refahı ve

güvenliği ve Arap-İsrail çatışmasının çözülmesi. Yukarıdaki faktörlerin hepsini kapsayan bir bölgesel stratejiyi biçimlendiren bu açıklama, Irak ve doğuda İran'ın "ikili çevrelenmesine" ilişkin üçayaklı politikaya dayanmıştır (Indyk, www.washingtoninstitute.org, erişim: 03.04.2011)

İran ve Irak'ı bölgeyi ve dolayısıyla Birleşik Devletleri tehdit eden başlıca unsurlar olarak belirleyen bu politika, bu iki ülkeyi geçmişte olduğu gibi birbirlerine karşı dengelemek yerine etkisizleştirmenin yollarını aramışlardır (Chomsky, 2003, s.175)

Clinton'un 1997 tarihli ilk güvenlik stratejisi Amerika'ya yönelik tehditlerin sınıflandırılması, 1998 tarihli stratejisi ise Amerika için tehlike arz eden casusluk faaliyetinde bulunan, kendi halklarını yönetemeyen ve bu nedenle insani ve bölgesel bunalımlara yol açan "başarısız devletlerdi". 1999 tarihli ulusal güvenlik stratejisinde ise "küreselleşme" üzerinde durulmuş bu stratejinin Amerika'nın temel değerlerini kucaklarken belirli riskleri de beraberinde getirdiğine değinilmiştir. Bu stratejide söz edilen diğer bir konu "ulusal füze savunma" sistemiydi. "Serseri Devletlerden" -İran, Irak, Kuzey Kore, Libya- gelebilecek kıtalararası balistik füze saldırısı artmış, bunu önlemek için de sınırlı bir füze savunma sistemini gerçekleştirmenin amaçlandığı belirtilmiştir (www.fas/man/docs/nssr-1299-pdf, erişim 5.1.2004).

Clinton'un bu dönemde Orta Doğu politikaları ise Bush'un izlediği politikalarından çok da farklı olmayacağı Orta Doğu sorunlarından sorumlu Devlet Görevlisi Edward P. Djerejian'ın görevde kalmasıyla da görülüyordu. Djerejian, "Amerika'nın İslam'ı Batı'ya karşı çıkan veya dünya barışını tehdit eden ikinci "İzm" olarak görmediğini ve Soğuk Savaşın yerini İslam'la Batı arasındaki bir rekabetin almadığını belirterek "dinin diğer ülkelerle ilişkilerinin özünü ve niteliğini belirleyen bir unsur olmadığını" söylemiştir. Böylelikle Clinton yönetiminin bölgeye yönelik izleyeceği politika konusunda da ipuçları verilmişti (Çakır, 1994, s.166, 167)

Clinton "medeniyetlerin çatışmasına inanmadığını, İslam'a karşı saygılı olduklarını" 1994'te Ürdün Parlamentosunda tekrarlamıştır. Bu dönemde Amerika'nın Orta Doğu politikalarının temelleri: Soğuk Savaş döneminde devralınan petrol kaynakları üzerinde denetim ve bunun dünya pazarlarına kesintisiz

ulaştırılması, İsrail'in varlığının sürdürülmesi, Radikal İslam'ın etkisinin azaltılması, İran ve Irak'ın çevrelenmesi ve bölge ülkelerinin kitle imha silahlarına sahip olmamalarıydı (Köni, 2000, 2:19).

Clinton'un Orta Doğu politikasında Irak'a karşı tutumu ile uzmanlar tarafından eleştirilen bir başka politikadır. Uzmanlara göre; Saddam'ın Körfez Savaşı'ndan sonra yönetimde kalması, Birleşik Devletlere 3 politika seçeneği sunmuştu. (1) yola geldiği umulan Saddam'la uzlaşmak; (2) Saddam'ı 687 no'lu önerge şartlarını yerine getirmesi için zorlayarak onu "kutusunda" tutmak; (3) ise Saddam'ı devirmeyi ulusal politika haline getirmek. Henry Kissinger'a göre Clinton yönetimi bu seçeneklerin üçünü de aynı anda koalamış ve hiçbirine ulaşamamıştır. Saddam Körfez Savaşı'ndan sağ salim çıkınca, yönetimi komşularının korkularını pekiştirmiştir. Saddam, Körfez Savaşı'nın sona ermesini sağlayan ateşkes şartlarını sistemli bir biçimde baltalamıştır. 1996 yılında, Kürt alanlarında Amerikan desteğiyle kurulmuş olan özerk kurumları kaldırmış ve yüzlerce insan öldürülmüştür. Saddam 1997 yılının Kasım ayından başlayarak sistemli bir biçimde kitle imha silahlarının üretilmesi için oluşturulan Irak programlarını izleyen BM denetim sistemini sabote etmiştir. Clinton yönetimi ise sürekli güç kullanmakla tehdit etmiş ve her seferinde Saddam'ın BM denetim sistemini parçalanmasına izin verecek biçimde geri çekmiştir. En sonunda 1998 yılının Aralık ayında 4 gün boyunca Birleşik Devletlerin güç kullanması, denetimlerin tümüyle bırakılması için eski püskü bir kamufraj olmuştur (Kissinger, 2002, s.172).

Clinton'un İran ve Irak'a karşı ikili çevreleme politikasını uygulama nedeni ise Saddam'ın politik olarak ayakta kalmasının sonucu olarak görülüyordu. Çünkü SA, Kuveyt ve Körfez devletleri bu ülkelerden birine ya da ikisine direnme gücüne sahip olmamıştır. Ve Clinton döneminin Irak karşısında kararlı amaçlılık gösterememesi İran'ın da ılımlı olamayacağını göstermiştir.

1979 yılında Şah'ın devrilmesiyle zaten Birleşik Devletleri hedef alan İran, 1979 ve 1981 yılları rehinelere krizi gibi kişisel hareketlerin de çevresinde İsrail'e olan düşmanlığıyla da Clinton için bir diğer zorlayıcı Orta Doğu ülkesi olmuştur. Clinton yönetiminin İçişleri Bakanı Warren Christopher -ki kendisi Carter yönetiminde de görev almış ve rehine krizinin son aylarında baş müzakerecilik

yapmıştı- İran'ı "uluslararası bir kanun kaçağı" ve "tehlikeli bir ülke" ilan etmişti. Aynı zamanda dönemin Ulusal Güvenlik Danışmanı Anthony Lake de İran'ı "kendi gündemlerini terör, hoşgörüsüzlük ve baskıyla yerleştirmeye çalışan" tepkisel devletlerden biri olmakla itham ederken de insafli değildi. İran-Contra olayının yansımaları da, Clinton'un Beyaz Sarayını etkileyen olaylardan biri olmuştur. Clinton bu dönemde "ikili kuşatma" sloganıyla Irak'ın potansiyel yeniden canlanmasını engellemeye ve İran'a karşı uyguladığı yalnızlaştırma ve baskılama politikasını sürdürmeyi amaçlamıştır (Takeyh, 2009, s.134).

Gerek Bush gerek Clinton yönetimleri ABD'nin sıkı biçimde uyguladığı yaptırımlar programa paralel olarak, ABD hükümeti Irak rejiminin istikrarını bozmaya yönelik girişimlere kalkışmıştır. Kongre ödenekleriyle, Irak rejimini devirmeyi amaçlayan sürgündeki bir dizi gruba açıkça maddi destek verilmiştir. (Polk, 2007, s.181).

1995 yılında İran'ın petrol sahasını ABD yatırımcıların açmasına rağmen, Başkan Clinton Dünya Yahudi Kongresi'ndeki konuşmasında yürütmenin İran'a yönelik iki ticaret yasağını kaldırdığını duyurmuştur. 1997'ye gelindiğinde İran seçimlerinde şaşırtıcı şekilde çoğunluk daha ılımlı unsurlardan yana olmuş, kısa bir dönem için ABD-İran ilişkilerinde ilerleme arayışı için fırsat penceresi açılmış olmasına rağmen İsraili ve İranlı Amerikalı lobilerden iç politikada ters tepki alma korkusuyla, Clinton yine pozitif tepki vermemiştir. Çok geçmeden, İran'daki politik denge köktendincilere ve Amerikan-karşıtı unsurlara geni dönmüştür.

Orta Doğu Clinton döneminde terör yabancı hâkimiyetine karşı olmuştur. Bunu etkileyen nedenler ise: Saddam'ın 1991 sonrası denetimleri tamamlamasına karşılık ABD'nin empoze ettiği yaptırımlar sebebiyle Iraklı çocuklarda artan mortaliteye dair tahrik edici uluslararası raporlar ve ABD politikasının giderek adil bir barışı desteklemek yerine statükoyu korumaya adanmış görüldüğü devam eden İsrail-Filistin çatışmasıdır (Brzezinski, 2008, s.136, 137).

George H. W. Bush, 1991'de Körfez Savaşından sonra Saddam Hüseyin'i devirmemiş, çünkü kendi halkı tarafından devrileceğini düşünmüş ve Amerikan halkının da BM koalisyonun da yüksek maliyetli bir işgali hoş görmeyeceğini

düşündüğünden Bağdat'ı işgal etmemiştir. Clinton ise Irak ve İran'ı kontrol altına alarak temkinli bir politika izlemeye çalışmıştır. Çok fazla dış politikayı önemsemeyen, ama iç politika hususunda önemli başarılarla imza atmış bir başka olmuştur.

Clinton döneminde New York'taki Dünya Ticaret Merkezinin havaya uçurulma çabası ve Clinton yönetiminin Sudan'ı ve Afganistan'ı bombalayarak misilleme yapması da, yönetimi devrettikten 7,5 ay sonra yaşanacak 11 Eylül olaylarının da küçük bir habercisi olmuştur. Bu da göstermiştir ki, artan yükselen terörist tehdide ve Amerikan karşıtlığına karşı önlemler alınamamıştır (Lefebvre, 2005, s.76)

Clinton'un dönemi kapanırken Orta Doğu'yu geldiği zamandan bu yana daha fazla Amerikan düşmanlığı ile bırakmıştır. ABD; Soğuk Savaşın son bulması ve gücünün artmasıyla gitgide tek yanlı bir siyaset izleme eğiliminin içine girmiştir. Bu gelişme belki, aynı zamanda da Amerikan toplumunun gelişmesine, eşitlik anlayışından sapmasına (oligarşik eğilim) ve ideolojik evrenselciliğin gerilemesine de bağlı olmuştur. (Emmanuel Todd'un tezi). ABD; hegemonyalarının "iyi niyetli" olduğu ve yüce değerleri savundukları iddiasıyla egemenlikleri kısıtlayabilecek tek yanlı zorlamaları reddetmiştir. Bu yöndeki gelişme, Clinton'un başkanlığında kongredeki cumhuriyetçi çoğunluğun baskısıyla hızlanır. 1996'da Kongre Küba (Helms-Burton yasası) ya da İran ve Libya (Amato yasası) ile ticaret yapan şirketlere karşı (yabancı da olsalar) kıtalar ötesi yaptırım onaylar; ayrıca anti personel mayınları engelleyen anlaşmayı imzalamama (1997); senatonun nükleer denemeleri yasaklayan anlaşmayı onaylamayı reddetmesi (1999); BM'nin onayı olmadan Irak, Afganistan ve Sudan'a askeri harekâtlar düzenlemesi bu tür örnekler arasında olmuştur (Lefebvre, 2005, s.77).

Sonuç olarak Clinton'un dış politikasına ilişkin geleneksel görüş, yönetimi çevreleme politikasına eşdeğer büyük bir stratejiye sahip olmamakla, vizyon eksikliğiyle, tutarlı politikalar izlemek yerine "ad hoc" bir yaklaşım benimsemekle, uzun vadeli stratejiler yerine kısa vadeli hedefler gözetmekle ve dolayısıyla ortaya çıkan fırsatları heba etmekle suçlamıştır ve bu tartışmaların ortasında da George Bush yönetimi devralmıştır.

4.2. 90'lı Yıllar Boyunca İsrail'in Orta Doğu'daki Değişen Konumu ve Yapılan Güvenlik Düzenlemeleri

1990'lı yıllardaki İsrail'in Orta Doğu'daki konumuna baktığımızda; 1990'lı yılların başında Arap-İsrail uyuşmazlığında yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönem daha çok barış görüşmelerinin yapıldığı bir dönem olmuştur. Görüşmelerde tartışılan temel sorunlar ise; Yahudi yerleşimleri, Filistinli mülteciler, Kudüs'ün statüsü ve sınırlardır. Temel sorunlara değinmek gerekirse; Yahudi yerleşimleri 1967 Arap-İsrail savaşı sırasında İsrail tarafından işgal edilen Filistin toprakları üzerinde kurulan yerleşim bölgeleridir. Başta BM Güvenlik Konseyi ve Uluslararası Adalet Divanı olmak üzere uluslararası toplum 1967 savaşı sırasında ele geçirilen bölgelerde kurulan yerleşimleri yasa dışı tanımlamış sorun hâlâ çözümlenememiştir.

Filistinli mülteciler sorunu ise 1948 Arap-İsrail Savaşı sırasında ortaya çıkmış, bu savaşın sonunda 150.000 Filistinli Arap, İsrail Devleti içine yaşamaya devam ederken yaklaşık olarak 700.000 Filistinli mülteci durumuna gelmiştir. Filistinli mültecilerin “geri dönüş hakkı” talepleri barış görüşmelerinde çözülemeyen en problemlili konulardan biri haline gelmiştir. 1948 Savaşı sonrası Birleşmiş Milletler tarafından kurulmuş olan Birleşmiş Milletler Filistinli Mültecilere Yardım Komisyonu halen Filistinli mültecilere yardım etmeye çalışmaktadır.

Sorunlardan bir diğeri olan Kudüs'ün statüsü ise Arap-İsrail uyuşmazlığında belki de en önemli sorun olmuştur. Kudüs her üç din için de kutsal kabul edilen bir şehirdir. 1947'de Birleşmiş Milletlerin kabul ettiği Taksim Planı'nda Kudüs “carpus separatum” olarak kabul edilerek şehrin bağımsız uluslararası bir yönetim tarafından idare edilmesi önerilmiştir. İsrail 1948 Savaşı sonunda Kudüs'ün Batı kısmını işgal etmiştir. 1948 Ateşkes Antlaşmasında şehir doğu ve batı olmak üzere ikiye bölünmüştür. 1950 yılında İsrail Devleti Kudüs'ü başkenti olarak ilan eden tüm devlet binalarını buraya taşımış 1967 Savaşı ile batı Şeria ve Gazze ile beraber Doğu Kudüs'ü işgal eden İsrail böylece şehrin tamamını kontrol altına almıştır (Achcar, 2004, s.314)

30 Haziran 1980'de İsrail Parlamentosu Kudüs'ü “tamamen ve birleşik olarak İsrail'in ebedi başkenti” ilan eden yasayı onaylamıştı. Buna karşılık Filistin Ulusal

Konseyi'nin 1988 yılında yapılan Cezayir toplantısında başkenti Kudüs olan Filistin ilan edilmiştir. 6 Ekim 2002 tarihinde ise Filistin Yasama Konseyi Kudüs'ü "Filistin'in daimi başkenti" olarak kabul eden yasaya imza atmıştır (Petras & Abaya, 2007, s.120).

Birleşmiş Milletler, birleşik Kudüs'ün İsrail'in başkenti olmasını reddetmiş, Tel Aviv'i İsrail'in başkenti olarak tanımıştır, Kudüs'ün statüsü barış görüşlerinde çözüme kavuşturulamamış bir başka problem olmuştur. Bir diğer sorun ise sınırlar meselesidir. Sınırlar meselesi Arap-İsrail sorununda oldukça karmaşık bir konudur. İsrail'in Mısır ile sorunu 1979 Camp David Antlaşması'yla çözülmüş fakat bugün halâ çözülemeyen sorun Suriye ile olan sınır sorunu olmuştur. 1967 Savaşı'nda İsrail iki ülke arasındaki Golan Tepelerini işgal edip; 1981 yılında da ilhak edince sınır sorunu içinden çıkılmaz bir durum olmuştur (Süer ve Atmaca, 2010, s.81).

Aynı şekilde Lübnan'la da Lübnan iç savaşı sırasında Lübnan topraklarının bir kısmını güvenlik nedeni ile işgal etmiştir. 2000 yılında bu topraklardan çekilmiş fakat Lübnan'a ait olduğunu iddia ettikleri Seba çiftliğinden çekilmemiştir. Bugün bu konu da halen çözümsüz kalmıştır (Süer ve Atmaca, 2010, s.83).

1990'lı yıllar barış görüşmelerinin yapıldığı bir dönem olsa da bazı problemler yine de çözülememiştir. 1990'lı yıllar sadece barış antlaşmalarının dönemi de olmakla kalmamış, aynı zamanda Körfez Savaşının tüm dünyaya etkilerinin olduğu bir dönem olmuştur. İsrail söz konusu olduğunda Körfez Savaşı pek çok açıdan emsalsiz olmuştur. 1948'den beri sivil halk ilk defa saldırıya maruz kalmıştır. İsrail tarihinde ilk kez bir savaşa taraf olmak istememiştir. İsrail'in bu hareketsiz ve eli kolu bağlı duruşunun nedeni ise ABD'nin savaşa katılmaması konusunda yaptığı baskı olmuştur. ABD'nin bu isteğinin nedeni de gayet açık olmuştur: Irak karşıtı koalisyonun bozulmasını ve savaşın Irak-İsrail çatışmasına dönüşmesi durumunda Arap ortaklarının Irak tarafına koymasını engellemek (Sheffy, 1993, s.86).

Körfez Savaşı aynı zamanda iki karşıt yorum ve çözüm önerisini de beraberinde getirmiştir. O sırada iktidarda olan sağ kanat partisi Likud, Irak'ın Kuveyt'i işgalinin ve İsrail'e füze atışının İsrail'in stratejik derinlik gereksiniminin

ve sonuç olarak İsrail'e bitişik Irak yanlısı bir Filistin Devleti tehlikesinin kanıtı olduğunu ileri sürmüştür. İşçi Partisi ve daha da soldaki gruplardan oluşan daha barışçıl çözümlerden yana olanlar ise Körfez Savaşının, “stratejik derinlik kavramının boş bir inançtan başka bir şey olmadığını” kanıtladığını ve füzelerin devreye girdiği ileri askeri teknoloji çağında, toprak işgalinde direterek hiçbir stratejik üstünlük sağlanamayacağını iddia etmişlerdir. Buna göre, en iyi stratejik derinlik biçiminin “kalıcı bir barış antlaşmasının yapılması ve Filistinlilere politik kendi kaderini tayin hakkı sağlanmasıyla” gerçekleştirebileceğini eklerler. Sonunda barışçı görüş galip gelmiş ve İsrail'i Oslo Antlaşmasına götürmüştür (Aras, 1997, s.50).

Körfez Savaşı'nın İsrail'in karşısına 3 paradoks çıkardığı görülmüştür. İlki, ülkenin o güne kadarki gördüğü en sağ hükümetin iktidarda olmasına (1990-1992) ve en saldırganı olması beklenmesine karşın, hükümet Irak'ın provokasyonunu boşa çıkarır. İkincisi, Körfez Savaşı sırasında, İsrail (ve ABD) Saddam Hüseyin'in Kuveyt ve Filistin meselesi arasında bir köprü kurmasına derhal tepki verirler, ancak savaştan sonra gizli bir bağ oluşturulmuş gibidir –Kuveyt'i özgürleştirme savaşı, İsrail için Filistinlilerle uzlaşmanın en önemli tetikleyicisi olmuştur. Bu da üçüncü paradoksu ortaya çıkarmıştır, Filistinliler Saddam Hüseyin'in, İsrail'e karşı en sadık destekçileri olsalar da, barış süreci yine onlarla başlamıştır; Ürdün ve Suriye daha sonra bu sürece dâhil olmuştur. 1990'lı yıllarda İsrail için iki tehdit ortaya çıkmıştır. Merkezdeki Arap ülkeleri Mısır, Suriye ve Ürdün, İsrail'le barış sürecinin farklı aşamasındadırlar, ancak İran ve Irak İsrail'i daha fazla tehdit etmeye başlamıştır. (Bengio, 2009, s.58).

Körfez Savaşı sürecinde İsrail'in ABD'nin yanında savaşa girmemesi pek çok Arap devletinin ABD'nin yanında savaşa girmelerini ve ABD'nin yanında yer almalarını sağlamıştır. İsrail savaşa girmemekle büyük bir stratejik avantaj sağlamıştır. Saddam'ı iktidarda tutmak ve İran'a karşı bir koz olarak kullanılmak istenmiştir. Bu yüzden savaş sonunda Saddam iktidarı yıkılmamış ve İran'a karşı koz olarak kullanılmıştır (Eroğlu, 2004, s.145, 146).

Körfez Savaşı, Orta Doğu'da yeni bir uzlaşma sürecinin başlangıcı açısından önemli bir kırılma noktası olmuştur. Savaşa kadar geçen süreçte Filistin hiçbir zaman

Arap politikalarının gündeminden düşmemiştir. 1991 Körfez Savaşı'na dek Arap-İsrail savaşları da İsrail'in Filistin politikasını başarıya uğratamamıştır. Körfez Savaşı'ndan sonra da gündeme gelen ilk konu "Filistin Sorunu" olmuştur (Yıldız, 2004, s.316).

Sonuç olarak Körfez Savaşı, 1967 Savaşı sonrası popülaritesini kaybetmeye başlayan ve Nasır'ın ölümüyle lider sorunu olan Arap milliyetçiliğini (Pan-Arabizm) sona erdirmiştir. Arapların kendi içlerinde birlik oluşturamadıkları Saddam'ın Kuveyt'i işgalini kınamalarıyla iyice ortaya çıkmıştır. Saddam'ın bu işgalle Filistin davasına da büyük zarar verdiği görüşü de oluşmuştur. Bu yüzden bölge ülkeleri Batı'ya yakınlaşmış ve bu da Arap-İsrail çatışmasında pek çok antlaşma imzalanmasına neden olmuştur. Diğer taraftan FKÖ'de direk olmasa da dolaylı olarak müzakereye yönelmiş Hamas'ın diğer grupların desteğiyle güçlenmesi, FKÖ'nün temsil gücünün bu gruplarca ve işgal altındaki topraktaki Filistinlilerce güçlenmesine neden olmuştur. Orta Doğu'da barış antlaşmaları süreci 1991 yılında Madrid Konferansı ile başlamıştır. 30 Ekim 1991'de ABD, Rusya ve Arap devletlerinin bir kısmının katılımı ile Madrid'de toplanmıştır. Taraflar iki türlü görüşmelere başladı ve Arap ülkeleri ile İsrail arasındaki sorunların giderilmesi için müzakerelere girilmiştir. İsrail-Ürdün, İsrail-Lübnan ve İsrail-Suriye arasında var olan sorunları çözmeye yönelik ikili görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Konunun İsrail-Filistin ayağında ise, işgal altındaki Filistin topraklarında Filistin otonomisi kurulması konusu bulunmaktaydı. Görüşmeler devam ederken Haziran ayındaki seçimlerde İsrail İzak Rabin'i yeni başbakan olarak seçmiştir. Rabin çözüm yanlısı tutumuyla Batı Şeria'da kurulması planlanan 6.000 konutluk yerleşim projesini iptal ettiğini açıklamıştır (Erdoğan, 2005, s.191).

Madrid Konferansı 2 bölümde yürütülmüştür: İkili görüşmeler, çok taraflı görüşmeler. 3 Kasım 1991'de ikili görüşmelere geçilmiş ve ikili görüşmelerde geçmiş sorunlar çözülmeye çalışılmıştır. Çok taraflı görüşmeler ise Ocak 1992'de Moskova'da başlamış ve Orta Doğu'nun geleceğini şekillendirmek için su, çevre, silah kontrolü, mülteciler ve ekonomik gelişme konularını tartışmak ve ilişkileri normalleştirmek için çalışma grupları oluşturulmuştur. Filistinlilerin önce geçici kendi yöntemleriyle başlayan daha sonra kalıcı kendi yöntemleri ile sonuçlanacak iki aşamalı görüşmelerin gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Fakat barış sürecinin

İsrail'deki hükümet değişikliği İşçi partisi lideri Rabin'in gelişi ve barış sürecine yönelik güçlü sinyali ABD ile ilişkilerin olumlu olmasına ve 10 milyar dolarlık kredi paketinin onaylanmasına neden olmuştur. Fakat 1992 yılına gelindiğinde İsrail'in Hamas militanı olan 415 Filistinliyi Güney Lübnan'a göndermesi ve ABD'de seçimlerin yaklaşması nedeniyle Madrid süreci askıya alınmıştır (Türel, 2004, s.70).

Ocak 1993 tarihine gelindiğinde Bill Clinton'un ABD başkanlığına gelişi ile değişimin sinyalleri de verilmiştir. Madrid Konferansı her ne kadar olumlu sonuçlar doğurmasa da tarafların aynı masa etrafında oturabilmelerini sağlamıştır. Clinton göreve geldikten sonra ABD Dışişleri Bakanı Warren Christopher'ın da çalışmalarıyla görüşmeler yeniden başlamıştır. 9 Eylül 1993'te Arafat, İzak Rabin'e gönderdiği mektupta; FKÖ'nün İsrail'i tanıdığını, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarını kabul ettiğini ilan etmiştir. Ayrıca Filistin Anayasası'ndaki İsrail'in varlığını reddeden maddelerin geçersiz olduğunu ve gerekli düzenlemelerin yapılacağını belirtmiştir. Buna karşılık, İsrail FKÖ'yü barış görüşmelerinde Filistinlilerin temsilcisi olarak tanımıştır. 13 Eylül 1993'e geldiğimizde "Oslo I" olarak bilinen İsrail-Filistin arasında "Prensipler Bildirgesi" yayınlanmıştır. Taraflar anlaşma ile Gazze ve Şeria'daki Filistin yönetimini, Batı Şeria'daki Filistinlilerin yetkilendirilmesini, Filistin Konseyi'nin seçimlerin yapılması ve yönetime başlamasını, geniş ekonomik işbirliği yapılmasını kabul etmişlerdir (Erdoğan, 2005, s.200).

14 Eylül 1993'te, İsrail ve Ürdün Washington'da ortak ajanda üzerinde anlaşmışlardır. Daha sonra Ekim ayında Washington'da bir araya gelen bağışçı ülkeler, Filistinlilere 2.1 milyar dolar yardım sözü vermiştir. Diğer taraftan, bu ivmeyle başlatılan Oslo Barış Süreci'nde ilk uygulanma tarihi olan Aralık ayında yapılması gerekenler gerçekleştirilmemiştir. 1994 yılında ABD Başkanı Clinton'un Cenevre'de Esad'la görüşmesinde Esad İsrail'le "normal, bağışçı" ilişkiler için hazır olduğunu belirtmesi, Orta Doğu barış sürecinde önemli mihenk taşlarından biri olmuştur. Diğer taraftan İsraili yerleşimci Baruch Goldstein'in El Halil'de 29 Filistinliyi öldürmesi görüşmelerin durmasına neden olmuştur (Yılmaz, Şahin ve Taştekin, 2005, s.84).

İlkeler Bildirgesi'nin imzalanmasından kısa bir süre sonra, ara anlaşmanın uygulamaya konulmasına ilişkin olarak İsrail ve FKÖ heyetleri arasında görüşmeler başlatılmış ve bu süreç 3 aşamada gerçekleştirilmiştir:

1. Gazze-Eriha Antlaşması, 4 Mayıs 1994,
2. Yetkilerin ve Sorumlulukların Devir Hazırlığı Anlaşması, 29 Ağustos 1994,
3. Batı Şeria ve Gazze Şeridi Anlaşması, 28 Eylül 1995

4 Mayıs 1994'te Kahire'de imzalanan Gaze-Eriha Antlaşması İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'de yaşayan Filistinlilere özerklik verilmesini tanıdığı, İsrailliler ile Filistinliler arasında imzalanan ilk anlaşmadır. Gazze-Eriha Anlaşması güvenlik düzenlemeleri, sivil işler, hukuki konular ve ekonomik ilişkiler konularına yöneliktir. Anlaşmada, İsrail askeri güçlerinin Gazze ve Eriha'dan geri çekilmesi, İsrail Sivil Yönetimi'nden Filistin İdaresi'ne yetki transferini, söz konusu idarenin yargı ve yasama yetkilerinin, bir Filistin emniyet gücünün ve İsrail ile Filistin idaresi arasındaki ilişkilerin kabulüne dair düzenlemeler yer almıştır (Vurmay, 2007, s.73).

Oslo süreci, Soğuk Savaş sonrasının diğer süreçleri gibi, nazik bir yapıya sahip olduğu ve her an sona ereceği bilinen bir süreç olmuştur. Esasen içinde bulunan güçlükler ve tarafların gerekli hareket serbestisine sahip olmaları dolayısıyla sürecin bazı yönleri bilinçli olarak belirsizlik içinde bırakılmıştı. Zira hem İsrailliler hem Filistinliler hem de Arapların içinde anlaşmazlık ve çatışmalar kol geziyordu. 29 Ağustos 1994 tarihinde İsrail ile Filistinliler arasında imzalanan Yetkilerin ve Sorumlulukların Devir Hazırlığı Anlaşması, İlkeler Bildirgesi'nin sonraki aşamasını (erken yetkilendirme) yürürlüğe koyuyordu. Buna göre, Eğitim ve Kültür (29 Ağustos 1994 tarihinde gerçekleşti), Sosyal Refah (13-14 1994 tarihlerinde gerçekleşti), Turizm (13-14 1994 tarihlerinde gerçekleşti), (1 Aralık 1994 tarihinde gerçekleşti ve vergilendirme (1 Aralık 1994 tarihinde gerçekleşti) alanlarında yetkilerin Filistin İdaresine devredilmesini öngörmekteydi (Yamakoğlu, 2003, s.60).

26 Ekim 1994 tarihinde İsrail ve Ürdün arasında barış anlaşmasının imzalanmasından sonra Ocak sonunda Arap dünyası, İsrail, Avrupa ve ABD liderleri Orta Doğu'da ekonomik işbirliği konulu Kazablanka Zirvesi'nde bir araya geldiler

ve 1997'ye kadar her yıl bu zirve gerçekleştirilmiştir. 1995 yılında ABD Senatosu'nda Barış Antlaşması İzleme Grubu kurularak süreç yakından takip edilmiş; Orta Doğu Barışı Kolaylaştırma Kanunu daha sert tedbirlerle yenilenmiştir.

Madrid Barış Görüşmeleri çerçevesinde başlatılan diğer ikili görüşme de 1991-2000 yılları arasında dönem dönem kesintilere uğramasına rağmen gerçekleşen İsrail-Suriye barış görüşmeleri olmuştur. “Barış İçin Barış” sloganıyla görüşmelere yaklaşan İzak Şamir döneminde, Aralık 1991 tarihinde başlayan görüşmeler sonuç vermezken, Haziran 1992 seçimleri sonucu başbakan olan İzak Rabin döneminde görüşmeler hız kazanmıştır.

Suriye, 31 Ağustos 1992 tarihinde Prensipler Bildirgesi'nin taslağını sunmuştur. Bu taslakta 4 ana konu vardır: İsrail'in işgal ettiği topraklardan geri çekilmesi, güvenlik önlemleri, ikili ilişkilerin geliştirilmesi ve uygulama takvimi. Suriye en fazla geri çekilme konusuna ağırlık veriyor ama İsrail de çekilmeden önce güvenlik önlemlerinin nasıl alınacağını bilmek istiyordu. Sonuç itibariyle 31 Ağustos'ta imzalanan Oslo Anlaşması'na ağırlık veren İsrail, Suriye ile görüşmeleri askıya almıştır (Süer ve Atmaca, 2010, s.86).

Oslo II olarak bilinen Batı Şeria ve Gazze Şeridi üzerine İsrail-Filistin Geçici Antlaşması 24 Eylül 1995 tarihinde Mısır'ın Sina Yarımadasındaki Taba şehrinde imzalanması nedeniyle Taba Anlaşması olarak da bilinmektedir. Anlaşmanın ana metnine eklenen yedi ekin içeriğinde güvenlik düzenlemeleri, seçimler, sivil işler (yetkilerin devri), hukuki meseleler, ekonomik ilişkiler, İsrail-Filistin işbirliği ve Filistinli tutukluların serbest bırakılması yer almıştır. Bu anlaşma Batı Şeria'yı üç bölgeye ayırmıştı. Toprakların %7'sini kapsayan bölge tamamıyla Filistin kontrolüne girmiştir. Toprakların %21'ini oluşturan bölge İsrail ve Filistin'in ortak kontrolüne verilmiştir. Bu yüzden Oslo II Filistinliler arasında fazla sevinç yaratmamış; İsrail'in dinci sağ kesimi ise “Yahudi toprağının teslim edilmesine” büyük tepki göstermiştir. (Çebi, 2006, s.60)

4 Kasım 1995'te ise İsrail-Filistin uzlaşmasında önemli rol oynayan İzak Rabin'in suikast sonucu öldürülmesi ile Orta Doğu'da barış sürecinde rol oynayan liderlerin suikastlarına bir örnek daha gerçekleşmiştir. 1993 ve 1995 tarihli Oslo

belgeleri, İsrail ve Filistin ilişkilerinde önemli ve tarihi dönüm noktalarıdır. İlk defa birbirini tanımış ve bir ileri adım daha atılarak birlikte barış içinde yaşama sözü verilmiştir. Hatta Arafat ve Rabin bu nedenle Nobel Barış Ödülü almışlardır. Ne yazık ki büyük umutlarla başlayan ve önemli adımların atıldığı Oslo barış süreci, her iki tarafta da muhalif kesimlerce yıpratılmıştır. Anlaşmada Arafat'ın verdiği sözleri yerine getirmemesi ve terör saldırılarının başlaması, Netanyahu tarafından İzak Rabin'i yıpratmak için kullanılmıştır. 1996 senesinde başlayan terör saldırıları nedeniyle İsrail görüşmeleri ertelemiş ve Kasım 1995'te İzak Rabin'in öldürülmesiyle barış havası sona ermiştir (Lustokar, 2005, s.60).

1996'da Oslo'da verilen sözlerden bir kısmı yerine getirilememiştir. Yerine getirilen sözlerden biri olan, 20 Ocak 1996 tarihinde İsrail Güvenlik Güçleri'nin çekilmemesinin birinci aşamasının tamamlanmasından sonra, Filistin Konseyi ve Filistin Yönetimi Başkanı için seçimler yapılmış, Yaser Arafat, yönetimin başkanı seçilmiştir.

El Fetih, 88 üyeli Yasama Konseyi'nin kontrolünü ele geçirmiş, HAMAS oylamayı boykot etmiştir. 14 Mart 1996'da Clinton İsrail'e terörizmle savaşması için 100 milyon dolar ek yardım sözü vermiştir. İsrail'in 11-26 Nisan 1996 tarihleri arasında Lübnan'ın güneyinde gerçekleştirdiği Gazap Üzümleri Operasyonu üzerine ABD ve Fransa, İsrail ile Hizbullah arasında ateşkes ve uluslararası gözetim için arabulucu olmuştur. Kalıcı statü düzenlemelerine ilişkin görüşmeler 5 Mayıs 1996 tarihinde Taba'da başlamıştır. Bu görüşmelerde Kudüs, mülteciler, yerleşim yerleri, güvenlik düzenlemeleri, sınırlar, komşu ülkelerle ilişkiler ve işbirliği dâhil olmak üzere çözüme kavuşturulmamış olan meseleler ele alınacaktı. 6 Mayıs'ta konuşmaların birinci oturumunun kapanışında düzenlenen bir müşterek tebliğde, iki taraf bu görüşmelere rehberlik eden ilkeleri tekrar teyit ettiler (Süer ve Atmaca, 2010, s.109)

Mayıs ayında barış sürecinin gidişatını etkileyen bir diğer gelişme ise; Clinton'un 30 Nisan 1996'da Peres'le imzaladığı ABD- İsrail terörle mücadele anlaşması şeklinde ortaya çıkan Peres'i seçimler öncesinde destekleyen girişimlerine karşılık daha şahin olarak bilinen Likud lideri Benjamin Netanyahu'nun 29 Mayıs 1996'da seçimi kazanarak başbakan olmasıdır. Daha sonra Eylül ayında İsrail'in

Kudüs'teki arkeolojik tüneli açma kararı, 23 Eylül – 1 Ekim tarihleri arasında tekrar kanlı çatışmaların başlamasına neden olmuş; 80 Filistinli ve 15 İsrail askerinin çatışmalarda ölmesiyle süreç bir kez daha aksamıştır. 2 Ekim 1996 tarihinde Clinton, vergisiz ticareti Batı Şeria ve Gazze'ye doğru genişletmiştir (Schulze, 1999, s.150).

Eylül 1996'da İsrail, Kudüs'teki intihar bombası sonrasında Oslo yükümlülüklerini yerine getirmeyi durdurmuştur ve böylelikle çok taraflı süreç kritik sinyaller vermeye başlamıştır. 1998 yılında kış-bahar döneminde Oslo'nun uygulanmasında yaşanan durgunluk, Netanyahu hükümetiyle Clinton yönetimi arasında yerleşimler ve İsrail'in Batı Şeria'dan çekilmesinde yaşanan gecikmelerle geçmişti. Mayıs ayında Netanyahu Hükümeti ABD'den ilave 1 milyar dolarlık yardım talebinde bulunmuş ama ABD tarafından Geçici Anlaşma'nın uygulanmasında yaşanan gecikmeler nedeniyle reddedilmiştir. 30 Haziran 1998'de Filistin Yönetimi 1993'ten itibaren toplam 4,1 milyar doların Filistinlilere verildiği, bunun 2,4 milyar dolarının harcadığını açıklamıştır (Kurtzer & Lasesky, 2008, s.105).

27 Temmuz 1996'da ABD'nin İsrail'e yardımı yeniden yapılandırılarak 1.2 milyar dolarlık yıllık ekonomik yardımın, her yıl 120 milyon dolar azaltılarak 10 yıla yayılmasına ve bu azaltılan miktarın yarısının askeri yardım olarak İsrail'e geri gönderilmesine karar verilmiştir. Yaz-sonbahar döneminde arabuluculuk yapma isteğini belirten ABD, İsrail'in Batı Şeria'dan çekilmesi için önerisini %13 olarak açıklamıştır.

Oslo II Antlaşması 1995 yılından sonra Filistin-İsrail arasında imzalanacak pek çok antlaşmaya da temel teşkil etmiştir. 1998 yılının Ekim ayında yapılan ve 9 günlük zirve sonucunda ABD'de Maryland'de Wye Nehri Memorandumu imzalanmıştır. Memorandum, daha önceden koyulan hedeflerin gerçekleşmesi için adımlar koymuş ve tarih belirlemiştir. İsrail eline geçen toprakların %13'ünden çekilmeyi ve buna karşılık Filistin FKÖ Yönetim Komisyonu'nu dönemin ABD Başkanı Clinton'u gönderdiği ve FKÖ Sözleşmesi'nin İsrail'in ortadan kaldırılmasını isteyen maddesini iptal eden mektubun yeniden doğrulanmasını, Gazze'de bir Filistin havaalanı ve Gazze-Batı Şeria arasında Filistinlilerin geçişini sağlayacak iki ulaşım koridoru açılması da öngörülmekteydi. İsrail'in bir kısım bölgeden çekilmesi,

Filistin'in militanları bir süre durdurması gibi kısımlar uygulanmış olsa da öngörülen adımlar atılamamıştır. Tarafların birbirlerini anlaşmanın maddelerine uymamakla suçlamaları ile çatışmalar devam etmiştir. İsrail, Filistinlilerin şu 3 şartı yerine getirmediklerini iddia etmiş ve çekilmesi gereken yerlerden çekilmemiştir.

1. Terör şüphelilerinin İsrail'e verilmesi,
2. FKÖ sözleşmesindeki İsrail'in ortadan kaldırılması ile ilgili tüm maddelerin kaldırılmaması
3. El Halil Anlaşması'ndaki güvenlikle ilgili sorumluluklarını tam olarak yerine getirmemesi (Esposito, 2003, s.72).

İsrail çekilmeyince Arafat, ciddi görüşmeler gerçekleşmezse Mayıs 1999'da Filistin Devletini ilan edeceğini açıklamıştır. İsrail ise tek taraflı açıklamaların misli uygulamaları beraberinde getireceği tehdidinde bulunmuştur. Mayıs 1999'da İşçi Partisi lideri Ehud Barak Başbakanı seçilmiştir. 4 Eylül 1999'da bir araya gelen taraflar, Şarm El-Şeyh Memorandumu'nda daha önce imzalanan tüm anlaşmaların uygulanacağı sözünü vermişlerdir. Nihai Statü Müzakereleri, 13 Eylül 1999 tarihinde Erez Kontrol noktasında resmi olarak yeniden başlamış, ancak sonuç alınamamıştır.

Tarafların ilerleme kaydetmesi için yeni yardım sözlerini erteleyen ABD; 30 Kasım 1998'de, Filistinlilere uluslararası yardım için Washington'da ikinci yardım konferansını topladı. 14 Aralık'ta Clinton, Gazze'yi ziyaret eden ilk ABD Başkanı olarak anayasasından İsrail'in yok edilmesi ifadesinin çıkartılmasını oylayan Filistin Ulusal Konseyinde bir konuşma yapmıştır. Diğer taraftan İsrail ve Filistin'deki ziyaret sırasında, İsrail'in Wye Nehri Memorandumu yükümlülüklerini yerine getirmediğine işaret etmiştir.

1999 yılı, Ürdün Kralı'nın 7 Şubat'ta ölümüne sahne olmuştur. 4 Mart'ta ABD, İsrail'in anlaşmayı uygulamaya devam etmediği için Wye yardımını alamayacağını duyurmuştur. 4 Mayıs'ta Oslo sürecinin 5 yıllık geçiş süresi dolmuş; Arafat, Filistin Hükümetini tek taraflı ilan edebileceğini ilan etmiş ama sonrasında bunu ertelemiştir. 17 Mayıs 1999'da İsrail seçimlerinde bu sefer barışa daha yakın olarak bilinen İşçi Partisi ve Ehud Barak, Likud ve Benjamin Netanyahu'ya karşı zafer kazandı ve barış sürecini yenileme sözü vererek 7 Temmuz'da başbakanlığı

devrıldı. Barak'ın Beyaz Sarayı ziyaretinde 15 ay içinde kapsamlı bir barış antlaşması için söz vermesi üzerine Clinton, Barak'ı desteklemiş ve barış sürecinin tekrar canlanacağı beklentisi ortaya çıkmıştır. İsrail'deki hükümet değişikliğinde ABD'nin barış yanlısı bir hükümet istemesinin de rolü vardır (Esposito, 2003, s.80).

Eylül ayında ABD Dışışleri Bakanı Albright, Şarm El Şeyh Memorandumu'nun imzalanmasına tanıklık etmiş; Ehud Barak'ın 1998 Wye Nehri Memorandumu maddelerinin yeniden müzakere edilmesini sağlaması ise Filistin tarafından ABD'ye yönelik kızgınlığa neden olsa da Filistin memorandumu imzalamıştır. Eylül ayında Clinton dış yardım tasarısını reddetmiş; Cumhuriyetçilerin kontrolündeki Amerikan Kongresi de Clinton'un barış süreci için ekonomik yardım talebine daha az kaynak ayırmıştır. Kasım ayında bu sorun açılarak Kongre'nin İsrail, Filistin, Mısır ve Ürdün'e Wye Nehri Memorandumu çerçevesinde ilave kaynak vermesini öngören dış yardım yasa tasarısında uzlaşma sağlanmıştır. 1999 yılı, 15-16 Aralık tarihleri arasında yaklaşık dört yıllık aradan sonra Suriye-İsrail görüşmelerinin Washington'da yeniden başlamasıyla sona ermiştir.

Körfez Savaşı sonrası Suriye, Sovyetlerin yıkılmasıyla ABD ile yakınlaşmak zorunda kalmış ve 1991'de Madrid Konferansı'nda İsrail'le müzakerelere başlamıştır. Daha sonra 1995 Aralık sonunda Wye bölgesinde İsrail-Suriye görüşmelerinin ilk turu başlamış; ikinci tur Ocak 1996, üçüncü tur ise 1996 Şubat sonu Mart başında gerçekleştirilmiştir. Bu süreci baltalamaya bir örnek İsrail şehirlerine gerçekleştirilen 3 intihar bombası saldırısıdır.

Suriye, İsrail'in güvenliğine her zaman için tehdit oluşturduğu için müzakerelerde İsrail, Suriye'nin güvenliği sağlayıcı barış anlaşması karşılığında anlaşmayı kabul edeceğini söylemiştir. Aralık 1999'da Clinton'un ilan ettiği Hafız Esad – Ehud Barak görüşmesi sonrasında Suriye ve İsrail Dışışleri Bakanları, 3-10 Ocak 2000 tarihleri arasında Shepherdstawn'da bir taslak anlaşmayı ele almış, ancak görüşmeler anlaşma olmadan sona ermiş ve 17 Ocak'ta görüşmelerin üçüncü turunun süresiz olarak ertelendiği açıklanmıştır. 26 Mart'ta da Clinton, Esad ile Cenevre'de bir araya gelmiş ama çok sürmeden sonuçsuz bir şekilde sona ermiştir. Aslına bakılırsa İsrail ve Lübnan ilişkileri, Lübnan'daki gerilla grupların İsrail sınırına saldırıları nedeniyle sorunlu olmuştur.

İsrail'in Nisan 1996'daki Gazap Üzümleri Operasyonu, çatışmanın uç noktası olarak değerlendirilmiş, Nisan 1998'de İsrail, BM Güvenlik Konseyi'nin Lübnan'ın İsrail Savunma Gücü kontrolü altındaki Güney Lübnan'ın yeniden yapılandırmaya başlamasına ilişkin kararı kabul etmiş, 24 Mayıs 2000'de İsrail son birliğini de geri çekerek Güney Lübnan'daki 22 yıllık işgalini tamamen sona erdirmiştir.

21 Mart 2000'de ertelenen İsrail-Filistin nihai görüşmeleri Bolling Hava üssünde başlamıştır. 4 Mayıs'ta da Stockholm'de gizli İsrail-Filistin görüşmelerine başlanmıştır. 24 Mayıs 2000'de İsrail'in BM Güvenlik Konseyi'nin 425 sayılı kararı uyarınca tek taraflı olarak Güney Lübnan'dan geri çekilmesi, Hizbullah'ın İsrail'in tamamen çekilmediğini iddia etmişse de BM tarafından onaylanmıştır. 10 Haziran'da Orta Doğu'da bir lider daha değişerek Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın yerine oğlu Beşar Esad başa geçmiştir (Canikoğlu, 2005, s.200).

2000 yılı, Filistin ve İsrail barışının sağlanmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. 11 Temmuz 2000'de Camp David'de bir araya gelen Arafat ve Barak, 25 Temmuz'a kadar süren görüşmelerde barışa çok yaklaşmış, ancak anlaşmaya varamamışlardır. Clinton ve Barak, açık bir dille bundan Arafat'ın sorumlu olduğunu da ifade etmişlerdir (Erdoğan, 2005, s.90).

Müzakere edilen konular şunlardır:

- Kudüs'ün statüsü: İsrail, Doğu Kudüs'ü başkent olarak Filistin'e vermeyi kabul etmiştir. Batı Şeria ve Gazze'nin de %95'ini vermeyi kabul etmiştir. Tartışmalar Kudüs konusunda tıkanmıştır.
- Filistin Sınırı: İsrail, 1967 öncesi sınırlara dönmeyi reddetmiştir.
- Yahudi Yerleşimleri: İsrail, Yahudi yerleşimlerinin olduğu yerde kalmasından yanayken Filistin ise topraklarının ve evlerinin iadesini istemiştir.
- Filistinli Mülteciler: Filistin, çevre ülkelere kaçan Filistinli mültecilerin evlerine geri dönmesini isterken, İsrail tazminat ödenmesi teklifini reddetmiştir.
- Su Sorunu: İsrail, su kaynaklarının %80'ini elinde tutmaktadır. Filistin ise su sıkıntısı çekmektedir. Filistin suyun yarı yarıya paylaşılmasını talep etmiştir.

- Golan Tepeleri: 1967 öncesi Suriye'ye ait olan tepeler hem coğrafik olarak stratejik olması nedeniyle hem de su kaynakları barındırması nedeniyle önemlidir. 170.000 İsraili yerleşimci bulunmaktadır. Görüşmelerde İsrail'in iadesi söz konusu olmuştur.

25 Temmuz'da sona eren Camp David Zirvesi'nin sonunda gelecekteki görüşmelere rehberlik edecek, mutabık kalmış bir üçlü bildiri düzenlenmiştir. Gizli Görüşmeler 31 Temmuz – 28 Eylül tarihleri arasında Sa'ib Erakat ve Gilad Sher arasında sürmüştür. 28 Eylül 2000'de Likud lideri Ariel Şaron'un yanında 1000 İsrail polisi ile birlikte Müslümanlar için kutsal olan Harem-ül Şerif'i ziyareti sonrasında Filistinlilerin gösterileri El-Aksa intifadası olarak da bilinen II. İntifada'nın başlamasına yol açmıştır.

16 Ekim 2000'de Clinton, şiddeti durdurmak ve barış sürecini kurtarmak için Şam El Şeyh zirvesine katılmış; 22 Ekim'de Arap Birliği, İsrail ile olan tüm ekonomik işbirliğini durdurmuş; 21 Kasım'da da Mısır Tel Aviv Büyükelçisini geri çekerek, Ürdün'de İsrail'e yeni büyükelçi atanmasını durdurarak tepkilerini ortaya koymuşlardır. 10 Aralık tarihinde de Ehud Barak istifasını sunmuştur. Başkan Clinton, şiddetin gölgesinde, 19-23 Aralık 2000 tarihleri arasında ve Filistin heyetleriyle yapılan görüşmelere Washington'da ev sahipliği yapmış ve taraflara bir köprü teklifi sunmuştur. 2. İntifa da devam ederken görüşmeler sürmüştür, ancak netice alınamamıştır (Çebi, 2006, s.90)

Ocak 2001'de II. Camp David'in ötesinde ilerleme kaydedilmesine rağmen Taba'daki görüşmelerden İsrail seçimlerinin yaklaşması nedeniyle sonuç alınamamış İsrail'deki seçimler sonucunda 6 Şubat'ta Likud Partisi lideri Ariel Şaron başbakan, İşçi Partisi'nden Şimon Peres de Dışişleri Bakanı olmuştur. Terör eylemleri bu dönemde giderek tırmanmaya başlamıştır.

30 Nisan 2001 tarihinde Mitchell Komitesi/Şarm El Şeyh Araştırma Komisyonu terörizme son verilmesi, güvenlik işbirliğinin yenilenmesi ve İsrail yerleşimlerinin dondurulmasını içeren tavsiyeleri yayınlamıştır. 13 Haziran'da Merkezi Haber Alma Teşkilatı Direktörü George Tenet'in Ateşkes Planı, İsrail ve Filistinliler tarafından kabul edilmiş fakat daha öncekilerdeki gibi gerçekleşmemiştir.

19 Temmuz'da G-8, Mitchell tavsiyelerinin uygulanması çağrısı yapmıştır. Barış sürecini etkileyen bir diğer faktör de İsrail'in Filistinli liderlere düzenlediği suikastlardır. 27 Ağustos tarihindeki Filistin Halk Kurtuluş Cephesi lideri Ebu Ali Mustafa da buna örnektir (Wright, 2008, s.45).

Böylelikle Amerika'daki 11 Eylül sürecine kadar Orta Doğu'da İsrail ve Orta Doğu devletleri arasında kalıcı barış antlaşmaları yapılmış gibi görünse de beklenen sonuçlar alınamamıştır. Görülmüştür ki Orta Doğu'da dış etkenler çözümsüzlükte etkili rol oynuyor gibi görünse de, iç etkenler çözümsüzlüğü daha da güçlendirmektedirler. Camp David görüşmelerinin de başarısızlıkla sonuçlanması ile Clinton yönetimi barış için önemli adımlar atmış olsa da sonuç alamamıştır. Arap ülkelerinin barış sürecine yönelik yaklaşımları da iç etkenlerden dolayı durma noktasına gelmiştir.

5. 11 EYLÜL SONRASI DEĞİŞEN GÜÇ DENGELERİ VE ABD-İSRAİL'İN ORTA DOĞU'DAKİ GÜÇ DENGESİ DEĞİŞİMİNE ETKİLERİ

5.1. 11 Eylül ve Terörle Savaş

11 Eylül terör saldırıları, ABD'nin ekonomik ve askeri hegemonyasının iki simgesine, Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a karşı gerçekleştirilmişlerdir. 11 Eylül bir anlamda Soğuk Savaştan sonra tek kutuplu olan sistemin de değişimine neden olmuştur. Amerikan dış politikası da 11 Eylül ile birlikte bir değişim yaşamıştır. Artık büyük devletler yerine, terörist şebekeler ve bunlara destek veren haydut rejimler tehdit algılamasının merkezine yerleşmişlerdir. Böylelikle Clinton dönemindeki demokratik barış ve adalet söylemi de geride kalmış, Bush yönetimi ile birlikte yeni muhafazakâr dış politika uygulanmaya başlanmıştır.

11 Eylül saldırıları aynı zamanda terörizmin ulaştığı noktayı göstermesi açısından da önemlidir. Bu saldırılar çok gelişmiş savunma teknolojisine rağmen ABD'nin bile terör karşısında ulusal güvenliğini sağlamada büyük eksikliklerin olduğunu ortaya koymuştur. 11 Eylül saldırıları ile ilk defa terörün bu kadar büyük bir saldırı yapabileceği anlaşılmıştır. Saldırı, devletlerin başlatmış olduğu, hedefi ve düşmanın açık bir şekilde belirli olduğu savaşlardan çok farklı olmuştur. ABD daha önce de bazı terörist eylemlere maruz kalmıştı. 1993'te Dünya Ticaret Merkezine yapılan bombalı saldırı, 1995'te Oklahoma Kenti Eyalet Binası'nın bombalanması, 1998'de Tanzanya ve Kenya'daki ABD Büyükelçiliklerine yapılan bombalı saldırılar, ABD'nin maruz kaldığı büyük çaptaki terörist saldırılar olarak tarihe geçmiştir (Yaman, 2005, s.117-142).

11 Eylül aynı zamanda Soğuk Savaş sonrası bitiren bir olgu olmuştur. Bu özelliğiyle bu olgunun şu yanları üzerinde durulabilir:

1. İkiz Kulelere yapılan saldırı, 1980'den itibaren başlayan ve Clinton döneminde daha insancıl bir çehre kazanmasına rağmen hızını kesmeyerek devam eden neo-liberal iktisat politikalarına ve onun bir üst

söylemi olan küreselleşmeye karşı gösterilen tepkilerin doruk noktası ve şiddete dönüşmüş halidir.

2. 11 Eylül, küreselleşme ekseninde yer almayan ve kendi içinde giderek sıkışan bir dünyanın gitgide daha yoğun içerik kazanan, kitleleri kendisine her geçen gün biraz daha çeken, dolayısıyla her an biraz daha radikalleşen, bütünüyle dinsel sembolizme ve retoriğe dayalı bir ideolojik içerik kazanan İslam'ın da doruk noktasıdır.
3. Özellikle Amerikan yönetimi Radikal-İslamı kendisine düşman ilan etmiştir. Bunda kendi açısından haklıdır. Çünkü Soğuk Savaş sonrası dönem tek kutuplu bir dünya meydana getirmiştir. O kutup Amerika'dır. Ne var ki, Amerika'nın kendisine bir dikotomik kutup tespit etmesi zorunludur. Radikal İslam bugün o rolü oynamakta, o ihtiyacı belirlemektedir.
4. 1990'larda Amerikan yönetimi ekseninde ilan edilen tarihin sonu ve neo-liberalizmin kayıtsız egemenliği Irak Savaşı üstünden somutlaştırılarak istenmektedir. Bu savaş küreselleşmenin yeni bir evreye açılması anlamına gelmiştir.

Bu genel koşulları bir yana bırakırsak karşımıza Orta Doğu sorunu çıkar. Orta Doğu çok uzun bir süre Amerika'nın dünya politikasında yumuşak karnını meydana getirmiştir. Bölgenin Arap-İsrail çatışması şeklinde kendini gösteren gerilimli yapısı Amerika'nın bölgeye yeterince nüfuz etmesi için yeterli olmamıştır. Amerika bölgede çok daha keskin ve yoğun bir hâkimiyet kurmak istemiş, Irak Savaşı da bu yönde atılan en önemli adım olmuştur. Onu kullanmak suretiyle bölgedeki diğer ülkeleri de kontrol edebilme fırsatını yakalamıştır (Kahraman, 2006, s.13, 14).

11 Eylül ile birlikte ABD yönetimi ve yetkilileri uzun süredir kullanmaktan kaçındıkları savaş sözcüğünü alenen ve sıklıkla dillendirmeye başlamışlardır. Bush ve ekibi, ABD'nin bundan böyle savaşta olduğunu ve bunun hem uzun hem de maliyeti yüksek bir mücadele olacağını sıklıkla tekrarlamışlardır. Düşmanın terör olarak tanımladığı bu savaşta Bush, öteki uluslararası “ya bizdensiniz ya da teröristlersiniz” diyerek kendini koşulsuz desteklemeye çağırmıştır (Kurtbağ, 2010, s.307).

Washington’da yeni bir dünya düzenini hayata geçirmek isteyenlerin analizi şöyleydi: Soğuk Savaş sistemi bir denge sistemiydi. İki büyük güç arasındaki (ABD ve Sovyetler Birliği) denge üzerinde oturuyordu. ABD’nin tehdit algılamasında düşman komünizmdi. Bu dönemin güvenlik stratejisi, çevreleme ve caydırıcılık esasına dayanıyordu. George Bush bu dönemin son bulduğunu bir anlamda artık ilan etmiş oluyordu (Atikkan, 2006, s.102).

11 Eylül olayları bakıldığında küresel düzeni ve Amerika’nın uluslararası toplumla olan ilişkisini belki de kalıcı bir şekilde değiştirmesi şeklinde sonuçları bakımından dönüştürücü bir nitelik taşımaktadır. 11 Eylül, dini inançları, ideolojik farklılıklarla ikame ederek Doğu ve Batı arasındaki derin uçurumu öne çıkarmasıyla Sovyetler Birliği’nin yıkılmasından daha büyük bir anlam taşımıştır. 11 Eylül, Müslümanların eskiden beri Batı’ya karşı olan öfkelerini açığa çıkarmıştır. Bununla birlikte, kendi topraklarına düzenlenen bu en büyük saldırının ardından ABD, tek taraflılık ve şiddete dayanan güç kullanımı doktrinine geri dönmüştür (Der: Laçiner ve Celalifer Ekinci, 2011, s.9)

11 Eylül saldırıları, yarattığı zaaf duygusuyla Amerikan kamuoyu içinde 1941’deki Pearl Harbour olayının yarattığı şoku andıran bir şok yaratmıştır. Cumhuriyetçiler Clinton yönetiminin askeri anlaşmalarını eleştirirken George Bush’un ilan ettiği “terörizme karşı savaş” Amerikan gücünün yeni bir angajmanı sonucunu doğurmuş ve dış dünyaya karşı ikili bir bakış açısını sergilemişlerdir. “Bizden Olmayan Bize Karşıdır” söylemi de bunun bir örneğidir (Lefebvre, 2005, s.65).

11 Eylül saldırıları ile Bush yönetimi, yeni muhafazakâr dış politikayı uygulamaya sokabilmek için içeride gecikmeden hegemonyaya halkın rızasını sağlama çabasına girmiştir. Bu ruh hali içinde, “11 Eylül’ün altın değerinde bir fırsat sunmasıyla, toplumsal dayanışma ve vatanseverlik kullanılarak yeni bir Amerikan milliyetçiliği yaratılmıştır.” (Harvey, 2004, s.160).

Hükümet, ordu ve medya hep birlikte terörle savaşın gerekli ve kaçınılmaz olduğu yönünde halkı ikna çabasına girişmiştir. Ve nihayetinde 12 Ekim’de Kongre, Adalet Bakanlığınca hazırlanan Yurtseverlik Yasası’nı kabul etmiştir. Yasa, medeni

hakları kısıtlayıp hükümete olağanüstü yetkiler verirken, hemen hiçbir politikacı getirilen düzenlemeleri sorgulamaya kalkışmadığı gibi, halk da yasaya ve özgürlüklerin kısıtlanmasını onaylayan bir tutum almıştır. Nitekim Bush'a yönelik halk desteği %90'lara ulaşmış ve bu durum, söz konusu desteği hızla tüketen babasının aksine aylarca devam edecekti.

Bush yönetimi böylelikle içerdeki desteğe kolay ulaştınca terörle savaşa destek olabilmek için ve olabildiğince geniş bir koalisyon kurabilmek için hızla harekete geçmiştir. Orta Doğu ülkeleri, Rusya, Çin ve hatta İran ile bile görüşmeler yapılmış ve bunların birçoğu terörle savaşa destek olacaklarını açıklamıştır. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi saldırıdan hemen sonra, ABD'ye saldırganlara karşı her türlü önleme başvurma imkânı veren bir karar alırken, Almanya ABD ile sınırsız dayanışma içinde olduğunu, Rusya Devlet Başkanı Putin ise saldırının cezasız kalmaması gerektiğini kaydetmiştir (Kurtbağ, 2010 214)

11 Eylül'den önce teröre bakış açısı tamamen değişik olan ABD, 11 Eylül'den sonra teröre göz yummayacağını açıkça bildirmiştir. Soğuk Savaş döneminde nükleer silahların oluşturduğu caydırıcılık iki süper gücü sıcak çatışmalardan uzak tutmuş, ancak terörizm gibi unsurların devletlerin birbirlerini kontrol etmede kullanacakları birer araç haline gelmesine neden olmuştur. İki taraf arasında yaşanan bu Soğuk Savaş döneminden kazançlı çıkan ise, iki bloğun destekleriyle giderek güçlenmekte olan terör örgütleri olmuştur. Mesela, Suriye PKK'ya 1998'e kadar açıkça destek vermesine rağmen BM Güvenlik Konseyi'ne üye seçilmiştir. ABD veto yetkisi olmasına rağmen Suriye'nin Güvenlik Konseyi'ne seçilmesini veto etmemiştir (Ural, 2009, s.11)

11 Eylül'e kadar terörü üçüncü dünyanın bir sorunu olarak algılayan ve gerektiğinde destekleyen ABD'nin, terörün gerçek yüzü ile karşılaşması dolayısı ile terörün algılanışının değişmesine neden olmuştur. Yani 11 Eylül 2001 günü kaza kurşununu atan silahı tutan elin sarsılmasına yol açmıştır (Kahraman, 2006, s.4).

11 Eylül trajedisi, ABD'nin önceki politikalarını gözden geçirmesine ve İslam dünyası ile olan ilişkilerinde de yeni açılımlar gerçekleştirmesi gerekliliğini doğurmuştur. 11 Eylül sonrasında George W. Bush'un başkanlığı döneminde Yeni

Muhafazakârlığın yükselişine sahne olmuştur. Yeni Muhafazakârlığın ideolojik babası olan felsefeci Leo Strauss'dur. Görüşlerini özetlemek gerekirse; demokrasinin yaygınlaştırılmasını, ABD ve dünyanın güvenliği için gerekli bulmuş, diğer yandan diktatörlükle yönetilen rejimlere demokrasi dayatılması gerektiğini, gerekirse de güç kullanılması gerektiğini savunmuştur (Der. Laçiner, Celalifer Ekinci, 2011, s.300).

Ronald Reagan'ın Yıldız Savaşları, Sovyetler Birliği'nin çökertilmesi ve İsrail ile stratejik ittifak da Yeni Muhafazakârların ürünü olmuştur. Yeni Muhafazakârlara göre, İsrail'den Filistin'e İran'dan Irak'a kadar demokratik bir Orta Doğu öngörerek Amerika'nın aktif rol oynaması önemliydi.

11 Eylül saldırılarından hemen sonra George W. Bush yönetimindeki ABD, teröre karşı açtığı savaşa start vermiş ve Afganistan bunun ilk uygulama sahası olmuştur. Taliban rejimini ortadan kaldırmayı amaçlayan savaş, sadece bir başlangıçtı. Zira Pentagon'a bağlı çalışan, aynı zamanda "Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi"nin de mimarlarından olan Eliot A. Cohende, bu konudaki amaçlarını şu şekilde ortaya koymaktaydı: "Bu savaşta düşman 'terörizm' değil. Militan İslam'dır. Afganistan ise Dördüncü Dünya Savaşının ilk cephesini oluşturmaktadır." (Köni, 2007, s.60).

Bu da 11 Eylül'den sonra Afganistan'a yapılan ilk saldırı ile ABD'nin teröre karşı olan tepkisini tüm dünyaya göstermiştir.

5.2. Afganistan ve Irak Savaşı'nın Orta Doğu'ya Etkileri

11 Eylül bir başlangıç olarak Afganistan'ı tarihi olarak birinci derecede etkilemiştir. Ülke 1979 yılında Sovyet işgalinden önce zaten çok fakirdi. Sovyet istilası ve işgali, iç savaş ve ardından Taliban yönetimi, ülkeyi ve kısmen inşa edilmiş yönetim mekanizmalarını harabeye çevirmişti (Fukuyama, 2005, s.140).

Aslında Amerika'nın Afganistan'a müdahalesi iki kısımda incelenebilir. Birinci kısmı 1996-2001 yılları arasındaki Afgan iç savaşı oluşturmaktadır. Rusya, İran'da Şiilerin iktidara gelmesi ve gelişen İslami Hareketlerin Amerika tarafından desteklenmesi sonucunda Afganistan'a müdahale etmek zorunda kalmıştır. Amerika,

Vietnam Savaşı'nın aynısını yaşatmak için Rusya'nın müdahalesini desteklemiş ve Pakistan istihbaratı ve Suudi mali ve askeri desteğiyle Ruslara karşı savaştan mücahitlere yardım etmiştir (Köni, 2007, s.131)

Amerikalıların mücahitleri desteklediği dönemde Ruslara karşı cihat yürütenler arasında daha sonra Bosna-Hersek'te Sırp'lara karşı ve Kafkaslarda Çeçenlerle birlikte yine Ruslara karşı dövülecek olan Usame Bin Ladin de bulunmaktaydı. Yemen kökenli, zengin Suudi Arabistan ailesinden gelen Ladin, 1988'de El Kaide örgütünü Afganistan'da kurmuştu. Ülkesine geri döndüğünde, Suudi Arabistan'ın Amerika'nın yanında yer almasına kızan Ladin, 1991 yılında Sudan'ı sığınmıştır. Burada bulunduğu sırada Amerikan ordu mensuplarının gittiği Aden'deki oteli bombalayan Ladin (1992), 1993'te New York'taki Dünya Ticaret Merkezini bombalatma işlemine girişmiştir (Lefebvre, 2005, s.59).

Aynı şekilde 1996 yılında Afganistan'a geri dönen Ladin, Amerika'nın Tanzania ve Kenya'daki elçiliklerine karşı suikastlara de başlamıştır. 2000 yılında Aden'de (Yemen) bu bölgeyi ziyarete gelen Amerikan savaş gemisine de saldırmıştır. Bin Ladin'in en büyük saldırısı ise 11 Eylül 2001 tarihinde New York'ta yaptığı saldırı olmuştur. Ve bu saldırı ile Amerika'nın tepkisi kendi desteklediği İslami gruplara ve teröre karşı yoğunlaşmaya başlamıştır. Bunun ilk uygulaması da George Bush'ın, bizimle olmayan bize karşıdır, diyerek dünyaya meydan okumasıdır (Köni, 2007, s.133).

11 Eylül saldırılarının faili ABD yönetimi tarafından Usame Bin Ladin gösterildikten sonra, ABD Başkanı George Bush, terörizme karşı ilan edilen savaşı bir haçlı seferi olarak değerlendirerek, İslam dünyasını hedef göstermiş ve büyük tepki almıştır. Saldırlardan sonra gerçekleştirdiği ulusa sesleniş konuşmasında da, bu savaşın tek bir muharebeyle kazanılmayacağını, terör örgütlerine ve onları destekleyen devletlere karşı uzun sürecek bir dizi eylem gerçekleştirileceğini ifade etmiştir. Ve 14 Eylül 2001'de de Amerikan Senatosu, terör eylemlerinin sorumlularına karşı kuvvet kullanma yetkisini ABD Başkanı Bush'a vermiştir (Der. Sever ve Kılıç, 2001, s.117-119).

Usame Bin Ladin'in 11 Eylül saldırılarının planlayıcısı olduğuna dair ABD yönetimi tarafından birçok kanıt gösterilse de, bu kanıtlar bazı çevreleri tatmin etmemiştir. Bu yüzden, bu terör eylemlerinin failleriyle ilgili birçok iddia ortaya atılmıştır. Bu iddialar şu şekilde özetlenebilir: 11 Eylül saldırılarını dünya düzeninde hâkimiyetini pekiştirmek isteyen, dünyayı yasal hükümetler dışında yönettiği söylenen gizli bir elitler topluluğunun gerçekleştirdiği iddia edilmiştir. Ve diğer bir iddia da ABD'nin askeri hegemonyasını pekiştirmek isteyen ABD yönetimi içindeki Bush karşıtı güçlerin ve büyük silah tekellerinin de bu saldırıların arkasında olduğu iddia edilmiştir (Özbek, 2002, s.16).

Saldırıların ertesinde uluslararası örgütler çeşitli kararlar almıştır. 12 Eylül 2001'de BM Güvenlik Konseyi, 368 sayılı kararı almıştır. Bu kararda saldırılar kınanmış ve bu saldırıların barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğu bildirilmiştir. NATO Genel Sekreteri George Robertson da aynı gün, NATO Antlaşması'nın ortak güvenlik maddesinin uygulanacağını açıklamıştır. Bunun üzerine, NATO Daimi Konseyi, 52 yıldan beri ilk kez bir ittifak ülkesinin saldırıya uğradığı anda, tüm üyelerin saldırıya uğraması olarak kabul edilen 5. maddenin uygulanmasına karar vermiştir ve 4 Ekim 2001'de yapılan NATO Konsey Toplantısında ABD, El Kaide ve Bin Ladin'in 11 Eylül saldırıları ile ilişkili olduklarını gösteren delilleri sunmuş ve Taliban'ın Ladin'i adalete teslim etmesi için çağrıda bulunmuştur. Taliban bu listeyi reddetmiştir (Demirel, 2002, s.191-220).

Bunun üzerine de terörizme karşı savaşın ilk uygulama sahası da Afganistan'da olmuştur. 7 Ekim 2001'de başlayan ve hem El-Kaide hem de Taliban rejimini ortadan kaldırmayı amaçlayan Sürekli Özgürlük Operasyonu (Operation Enduring Freedom), rejim değişikliğini öngören çok daha geniş çaplı bir kampanyanın sadece ilk aşamasıydı. Bu ilk saldırı BM şartının öngördüğü meşru müdafaa temeli üzerinde başlamıştır. BM Güvenlik Konseyi 28 Eylül 2001'de aldığı 1373 sayılı kararla 11 Eylül saldırılarına karşı meşru müdafaa hakkını kabul etmişti. Ancak diğer yandan, Kabil'deki Taliban hükümetinin bu saldırıların planlanması ya da gerçekleşmesinde parmağı olduğuna dair bir kanıt olmadığı gibi, BM kararlarında da Afganistan'dan söz edilmemişti. Akabinde yönetim, BM Genel Sekreteri Annan'ın Afganistan Operasyonu için bir Güvenlik Konseyi kararı çıkarılması önerisini de kabul etmemiştir (Gurtov, 2006, s.59).

ABD güçleri savaşın başlamasından birkaç hafta sonra Taliban'ı devirmiş ve El-Kaide'yi birçok şehir merkezinden çıkarmayı başarmıştır. Bu süreçte ABD ve müttefikleri, tüm dünya tarafından en baskıcı rejimlerden birine büyük zarar vermeleri ve defedilmesini sağlamalarından dolayı alkışlanmış ve Amerikan kamuoyu da hayat tarzlarına saldıran kişilere karşı gerçekleştirilen bir savaş olarak gördükleri bu duruma destek vermişlerdir (Der. Laçiner ve Celalifer Ekinci, 2011, s.10).

Afganistan'da yapılan operasyon, BM Antlaşmasınının 51. maddesinde yer alan meşru müdafaa hakkına dayandırılmış, ancak saldırılar sonrasında, durum ile ilgili Güvenlik konseyi tarafından çeşitli kararlar alınmış olmakla birlikte, ilgili kararlarda ne operasyona izin veren ne de saldırıların faillerini belirleyen açık bir ifade kullanılmıştır. Savaşı ve işgali büyük ölçüde tek başına yürüten ABD, Taliban'ın devrilmesinden sonra ülkede güvenliğin sağlanması ve yeniden yapılanma sürecine destek olmaları için müttefiklerini ikna çabası içine girmiştir. Bu çerçevede, BM kararı doğrultusunda, Kabil'e yerleştirilen uluslararası barış gücü ISAF'a katkıda bulunmak üzere, Avustralya, İngiltere, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Yeni Zelanda ve Türkiye askeri güç önerdiler. Bu anlamda, en azından Batı'da ABD'nin meşru müdafaa çerçevesinde hareket ettiği kabul edilmiştir (Kurtbağ, 2011, s.313).

Afganistan savaşı bir anlamda başlangıç olmuştu. Afganistan'da Taliban rejiminin devrilmesi bir zafer olarak addedilse de, yine de yeterli olmamıştır. 11 Eylül 2001'deki saldırıdan yaklaşık 1 ay sonra Afganistan'a giren ABD, yaklaşık 1 yıl sonra da yeni güvenlik anlayışını, daha doğrusu bundan sonra yapacaklarını ve gerekçelerini ilan etme gereği duymuştur (Dedeoğlu, 2008, s.82).

Bu yönde atılan adımlardan ilki, Başkan Bush'un 29 Ocak 2002'de yaptığı Birliğin Durumu konuşmasıydı. Burada Bush, Reagan'ın şer imparatorluğu söylemini hatırlatırcasına, Kuzey Kore, İran ve Irak'a atfen şer eksenini ifadesini kullanarak bunların kitle imha silahı elde etme çabalarının engellenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bush konuşmasında, "bu büyük tehlike giderek yaklaşırken, ben oturup beklemeyeceğim. Amerika Birleşik Devletleri, dünyadaki bu en tehlikeli rejimlerin, bizleri dünyanın en yıkıcı silahları ile tehdit etmelerine göz

yummayacaktır” sözleriyle Amerikan halkının dikkatini bu şer ekseninin yarattığı tehdide çekmeye çalışmıştır (Taner, 2005, s.296).

Aynı zamanda 1 Haziran 2002’de West Point’te de yaptığı konuşmada aynı stratejiyi, bu kez Saddam rejimini hedef alarak şu sözlerle tekrarladığı görülmüştür. “Haydut devletlerin ve teröristlerin amaçları göz önüne alındığında, ABD artık geçmişte olduğu gibi tepkisel (reaktive) bir tutuma güvenemez. Günümüz tehditlerinin aciliyeti ve muhtemel düşmanlarımızın seçtikleri silahların vereceği zararın büyüklüğü, düşman saldırısının başlanmasının beklenmesi seçeneğini ortadan kaldırmaktadır.” (www.white-house.gov, erişim tarihi: 05.05.2011)

Bu açıklamalardan sonra 17 Eylül 2002’de açıklanan ve Bush Doktrini olarak da adlandırılan 31 sayfalık “2002 Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi” dokuz ana başlık ve bir giriş metninden oluşmak üzere ilan edilmiştir. Belgenin ABD Başkanı George W. Bush imzasını taşıyan giriş bölümünde Yeni Güvenlik Stratejisinin amacına yer verilmektedir. Amaç; terörist ve zorba (yapıların) tehditlerine karşı barışı korumak, büyük güçler arasında iyi ilişkiler tesis ederek barışı muhafaza etmek, açık ve özgür toplumları teşvik ederek barışı her kıtada yaymak olarak belirtilmektedir. Başkan Bush; 20. yüzyılda totalitarizm ile özgürlük arasında yaşanan mücadeleyi özgürlüğün kazandığını belirtmekte ve uluslararası sistemin istikrarı ile insanlığın geleceği için 20. yüzyılda da galip gelmiş olan, temel insan hakları ile ekonomik ve siyasal özgürlüklere bağlı ulusların özgürlük, demokrasi ve serbest girişimi savunmaları gerektiğinin altını çizmektedir (Ural, 2009, s.29).

Bush Doktrini ile ABD’nin, 11 Eylül saldırılarının yarattığından daha geniş, ne açık bir son noktası ne de ayırt edilebilecek sınırları olan bir savaş bölgesi tanımlaması dünya ölçeğinde kaygılar uyandırmıştır. Doktrin, tek taraflılığı ve saldırgan üslubu ile Avrupalı müttefikler arasında tepkiyle karşılanmış ve Irak Savaşına giden yolda daha sonra derinleşecek ayrışmanın işaretleri ufukta belirmiştir. Bu arada açıklanan 31 sayfalık yeni Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi ise Bush Doktrini’ni Yeni Amerikan Yüzyıl Projesi’nin ilke, öneri ve bulgularına çok benzer bir biçimde, tüm unsurlarıyla bir araya getirerek Amerikan dış politikasına yeni bir yön verme çabalarını yansıtmıştır (Kurtbağ, 2011, s.317)

Stratejide, yeni yüzyılda insan haklarına, ekonomik ve siyasal özgürlüklere sahip ülkelerin galip gelmesi gerektiği ve bunun için mücadelenin önemi vurgulanmaktadır. Ama bu mücadelenin hangi uluslara ve rejimlere karşı yapılacağı açık ve net olarak belirtilmemektedir. Belge düşmanın adının terörizm olduğunu açıkça ifade etmekte ancak bir terörist tanımlaması yerine sadece birtakım ipuçları vermektedir. Buna göre terörist: Kız çocuklarını okutmayanlar, totaliter rejimler, tehlikeli teknoloji kullananlar, radikal topluluklar ve tüm bunlara yardım edip kolaylık sağlayanlardır (Dedeoğlu, 2008, s.82).

Söz konusu özellikler birlikte okunduğunda ABD açısından Irak, belki İran, radikalleşmesi halinde Suudi Arabistan, Kuzey Kore, yardımcı durumundaki Yemen öncelikli hedef durumunda gibidir. Bununla birlikte, son olarak ifade edilen özellik doğrultusunda ABD, ister Amerika kıtasında, ister Avrupa, Afrika ya da Uzak Doğu'da bulunsun herhangi bir yerin terörizme destek sağlaması durumunda hedefler arasına girebileceğini belirtmiştir. Dolayısıyla ABD terörizm adına dünyanın her yerine müdahale edebilecek ve bu yolla “ötekileştirdiği” toplumları dünyanın her yerine yayarak yeniden tanımlama olanağı bulacaktır (Dedeoğlu, 2002, s.27-29).

Caydırıcılık ve çevreleme gibi geleneksel doktrinler bir kenara atılmış, onun yerine askeri güç üzerinden hegemonyaya tabi ulusların bağımlılığının sürmesi, müttefiklerin koruma altına alınması ve şer güçlerinin bir araya gelmesinin önlenmesi hedeflenmiştir. Eylül 2002'de ilan edilen Bush Doktrini üç eksen üzerine inşa edilmiştir. Birinci ve en önemli olanı önleyici savaştı. İkincisi tek taraflılık yani “başıma buyruk davranırım” idi. Üçüncüsü ise ABD'nin güvenliğini sağlamak için dünyaya demokrasi yayması idi. Böylece ABD herhangi bir tehdit karşısında önleyici savaş ilan edeceğini dünyaya duyurmuştur. Walter Russel Head'e göre, ABD savaş kararında BM'nin dışlanmasına karşı çıkan ülkelerin damarına basa basa kararlılığını hissettirmiştir. Irak Savaşı öncesinde de BM'yi dışlamasıyla ABD'yi tek taraflılığa ısındırmıştır. Yani Yeni Muhafazakârlar George W. Bush'un da dış politika tercihlerine bir anlamda yön verenler kolektif güvenlik anlayışına karşı olmuşlardır. Kolektif Güvenlik Soğuk Savaş Döneminde kalmıştı ve artık yeni bir dünya düzenine doğru ilerlediklerini dünyaya gösteriyorlardı (Atikkan, 2006, s.108-109).

Amerikan stratejisi böyle şekillenirken, şer ekseninde dâhilindeki ülkeler arasında olan Irak'ın işgali gündeme gelmiştir. Irak'ın işgali doğrudan 11 Eylül'e verilen bir karşılık olmamasına rağmen Afganistan ve Irak'ın zayıf ülkeler olduğuna dikkat çekilmiş ve ayrıca Yeni Muhafazakârlarca Soğuk Savaş ve Körfez Savaşı sonrası uygulamaya konulması için Washington'a bastırılan konulardan biri olmuştur. Bush yönetimi başlangıçta, üstü kapalı olsa da dünyanın "geri kalanının" az çok doğal yollarla genelde Batı'ya ve özelde ABD'ye benzeyeceği yönündeki "tarihin sonu" tezini kabul etmişti. 11 Eylül bunu değiştirmiştir. 11 Eylül ile birlikte ABD'de Yeni Muhafazakârların yükselişi de doğmuştur. Ve Yeni Muhafazakârların inandığı görüş olan Huntington'un ortaya attığı "Medeniyetler Çatışması" da kabul görmüştür. Bu düşünceye göre 3. Dünya Savaşı Orta Doğu'da başlamış ve Orta Doğu'da sürecektir. 11 Eylül 2001'den sonra Bush, tek yanlılığa sürekli seferberlik haline ve önleyici savaşa dayalı bir politikanın da öncüsü olmuştur (Taşkun, 2006, s.149).

Bu süreçte Irak'a işgal başlatılmış ve Bush Doktrinin de ilk uygulaması olmuştur. Irak'ın işgali öncesi yönetim, savaşı haklı göstermek için Saddam'ın kitle imha silahları ürettiği, 11 Eylül olayları ve El Kaide Örgütü ile bağlantısı olduğu ve BM kararlarına uymadığı gibi gerekçelere başvurmuştur. Nitekim 11 Eylül'e bir yanıt olarak görülen ve içerde dışarıda büyük destek alan Afganistan Savaşının aksine halkın önleyici bir savaşa rızasını almak çok daha zorluydu ve bunun için birtakım gerekçeler öne sürülmesi gerekti. Bush bu noktada, Irak'ın elindeki kitle imha silahlarına atfen "çağımızın en tehlikeli silahları" gibi son derece abartılı ifadeler kullanarak Saddam'ın bunları şer güçlere verebileceği ve hatta doğrudan ABD'ye karşı kullanabileceği yönündeki sözde tehdide dikkat çekmeye çalışmıştır (Johnson, 2005, s.60).

Amerika'nın Irak politikasında iki belirleyici unsur vardı. Bunlar; petrolün ABD ve dünya pazarlarına güven içinde ulaşması ve İsrail'in varlığının korunması olmuştur. Bu iki hedefi veya birisini göz ardı eden bir Amerikan politikasının şekillenmesi de mümkün görünmemektedir. ABD'nin Orta Doğu'da Irak merkezli harekâtının temel hedefi ve bu hedefe ulaşmak için kullanacağı araçları sıralamak gerekirse; temel hedef: ABD'nin Orta Doğu ve Orta Doğu'daki enerji kaynakları üzerinde bölge dışı rakip bir gücün bölgeye girişini engellemek ve bölge içinden

ABD'ye ve ABD'nin bölgedeki müttefiki İsrail'e meydan okuyacak bir devletin varlığını engellemektir. Bu temel hedefe ulaşmada, ABD'nin önündeki aktüel ve potansiyel güçler, sırası ile İran, Irak, Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan olmuştur. İran ve Irak tek başlarına da tehlike oluşturabilecek bir potansiyele sahipken, Suudi Arabistan, Suriye ve Mısır ancak Amerika aleyhtarı bir dış destek ile ABD'nin menfaatlerini tehdit edebilir hale gelebilirler (Özdağ, 2007, s.7).

Bu durum da Irak ve İran'ı ABD'nin Orta Doğu'da sınırsız egemenliği için tehdit haline getirmiş ve Irak'a saldırının da en temel nedeni olmuştur. Başkan Bush, Irak'ı işgale giden süreçte Saddam Hüseyin'in kendileri ve dünya için bir tehdit oluşturduğunu ve daha da önemlisi BM'nin harekete geçmemesi halinde ABD'nin gerekeni yapacağı mesajını vermiştir. BMGK, 8 Kasım 2001'de kabul ettiği hükümlerle, 1441 sayılı kararlarla UNMOVIC'in Irak'ta denetimlere başlaması, Irak'ın biyolojik, kimyasal ve nükleer silahlar geliştirmeye yönelik programlarının ayrıntıları hakkında eksiksiz bildirimde bulunması gerekliliği kararını kabul etmiştir. Böylelikle Bush BM'de kendi politikalarını da hayata geçirmiştir (Özkan, 2003, s.315).

ABD Başkanı Bush, Irak'ta 1441 sayılı kararı uygulayacağını bir mektupla Kofi Annan'a bildirmiştir. Bu mektuba cevap olarak Irak, ABD ve İngiltere'yi kınadığını belirtmiştir. Irak 1998 yılından beri kitle imha silahları üretmediğini açıklasa da bu da ABD'ye yeterli gelmemiştir. 23 Aralık 2002'de 45 günlük bir denetim için Irak'a gönderilen BM'nin faaliyetleri devam ederken, ABD, BM'den, Irak'ın, denetçilere kolaylık sağlamadığını ileri sürerek güç kullanmak için karar çıkartmaya çalışmıştır. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell da Irak'a müdahale için BM kararlarının şart olmadığını belirtmiştir (Arı, 2004, s.255).

Sonuç itibariyle 2003 yılının Mart ayında ABD, İngiltere ile birlikte Irak'ı işgal etmiştir. İşgal gerekçesi olarak kitle imha silahları ve Saddam rejiminin El Kaide bağlantısı gösterilmiştir. BM'nin kararı olmaksızın BM'nin etkisizleştirildiği ve güvenilirliğinin kaybettirildiği ve etkinliğinin sorgulandığı bir ortam olmuştur. Aslında Irak'ın işgali, 21. yüzyılın başında bir dönüm noktası olmaktan öteye, Orta Doğu'da Filistin'le birlikte yeni bir köşe taşı olmuştur. Çünkü Irak'ın işgali sadece Irak'la kalmayıp önümüzdeki yıllarda tüm bölgeyi etkileyecek gelişmeleri tetiklemiş, etnik ve mezhebi düşmanlıkları körüklemiştir (Çubukçu, 2006, s.25)

ABD'nin savaşta ödediği bedellerse; birinci olarak, savaş Amerika'nın küresel duruşunda feci bir hasara neden olmuştur. Kitle imha silahları nedeniyle işgal edilen Irak'ta kitle imha silahlarının bulunmaması, ardından ABD askerlerinin Irak'lı tutuklulara işkence yapmaları bu feci hasarın örneklerindedir. Hepsinden önemlisi, savaş ABD'nin küresel liderliğini gözden düşürmüştür. Irak'ta savaş jeopolitik bir felaket olmuş harcamalar da beklenenin üstüne çıkmıştır. Ayrıca Orta Doğu'da siyasi olarak radikal ve köktendinci güçler popüler çekicilik kazanmış ve ABD'ye dost rejimleri tehlikeye sokmuştur. Irak'ın imhası bölgesel oyundan İran'a karşı durma kapasitesi olan tek Arap devletini ortadan kaldırmış, böylece İran'a büyük fayda sağlamıştır. Öte yandan, Irak'a saldırı Amerika Birleşik Devletleri'ne yönelik terörist tehdidi arttırmıştır. Zaferin sarhoşluğu geçtiğinde ABD teröre karşı savaşın esas tanımı haline gelmiştir. Kısacası, ABD, çok daha büyük ölçekte, İsrail'in Arap komşularıyla ilgili ikileminin benzeriyle karşı karşıya kalmıştır. Savaş, Başkan Bush'un görev süresi bitmeden bir şekilde sonlansa da tarihi kalıtını çözmek çok büyük çabalar ve çok zaman gerektirecektir (Brzezinski, 2008, s.159).

20 Mayıs 2003'te Başkan George W. Bush tarafından savaşın resmen sona erdiği ilan edilmiştir. Ancak savaş sona erse de 2003 yaz aylarında ABD kuvvetlerine karşı başlayan direniş çok boyutlu bir konum kazandırmıştır. Bir taraftan Sünniler ve Baas yanlıları, diğer taraftan kızdırılan Şii Araplar, keza Irak'ı bir "Terör Okulu" gibi kullanmak isteyen El-Kaide terör örgütü, Irak'ta adeta bir "iç savaş" manzarası yaratmışlardır. Öte yandan, Irak müdahalesinin ABD maliyesine de gözle görülür büyüklükte bir maliyet getirmiştir. George Bush yönetimi "50-60 milyar dolarlık bir savaş" derken Ağustos 2010 itibarıyla 3 trilyon doların bile gerçek maliyetin altında kaldığı tahmin edilmişti (Yavuz, 2010, s.14).

Amerika Irak Savaşı'nda hedefine ulaşmak için büyük bir maliyet ödemiştir. Yakın dönemdeki bağımsız bir kamuoyu yoklamasına göre, Iraklı Arapların sadece %2'si ABD'yi kurtarıcı olarak görmektedir. Bu inansızlığın onlarda yarattığı ateşli milliyetçi patlama bir ulusal ayaklanmayı da körüklüyor ve Amerika günde 60 kez asilerin saldırısına uğruyordu (Polk, 2007, s.90).

ABD'nin önderliğindeki koalisyon güçlerinin Irak'a açtığı savaşın 21. gününde Irak düşmüştür ve Irak'ın devrik lideri Saddam Hüseyin bulunamamıştır.

Ancak daha sonra 13 Aralık 2003'te Saddam Hüseyin'in doğum yeri olan Tikrit'te, ABD güçlerince esir alınmış ve Halepçe Katliamı, Kuveyt'in işgali, Irak-İran Savaşı ve kitle imha suçlarından sorumlu tutulmuş ve idam cezasına çarptırılmıştır. ABD'nin işgali sırasında Irak'ta kaçınılmaz bir son olarak iç savaş başlamıştır. Kürtler, Şiiler ve Sünniler işgal dönemini bir geçiş dönemi olarak görmüşlerdir. Bunun sonucu olarak da Kürtler bağımsızlık, Irak'ta tek başına iktidarlık istekleri gibi, Sünniler ise eski yönetime dönmek istemişlerdir (www.usakgundem.com/yazarlar.phptype, erişim tarihi: 03.04.2011)

Yani Irak'ta bir kaos ortamı oluşmuştur. Bu da beraberinde hukuk dışı pek çok olaya da neden olmuştur. Bu kaos ortamının da paralelinde Geçiş Dönemi için bir yönetim yasası imzalanmıştır. Bu yasa 8 Mart 2004 tarihinde "2004 Geçiş dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasası" adıyla imzalanmıştır. Yasa 62 maddeden, 9 bölüm ve önsözden oluşmaktadır:

Birinci Bölüm: Temel İlkeler

İkinci Bölüm: Temel Haklar

Üçüncü Bölüm: Irak Geçiş Dönemi Hükümeti

Dördüncü Bölüm: Geçiş Dönemi Yasama Organı

Beşinci Bölüm: Geçiş Dönemi Yürütme Organı

Altıncı Bölüm: Federal Yargı Organı

Yedinci Bölüm: Özel Adli ve Ulusal Komisyonlar

Sekizinci Bölüm: Bölgeler, Valilikler, Belediyeler

Dokuzuncu Bölüm: Geçiş Dönemi

Konularını içermektedir (<http://www.krg.or/intererim-adtministrative-law-Iraq-narov.asp>, erişim tarihi: 03.04.2011)

Genel olarak yasada Saddam Hüseyin'in yönetimi kötülenmekte ve o dönemdeki baskı ve zulümler anlatılmaktadır. Bundan sonra BM Güvenlik Konseyi'nin 5'i daimi, 15 üyesi Irak'ta egemenliği 30 Haziran'da Iraklılara devretmiş ve işgali resmen sona erdiren ve barışın sağlanması için ABD önderliğindeki güce yetki veren 1546 sayılı tasarı onaylamasıyla birlikte, Irak Geçici Hükümeti'nin egemenliğini de onaylamıştır. 2005 yılının Ocak ayında yapılacak genel seçimlere kadar ülkeyi yönetecek olan, 25 üyeli Irak geçici hükümetinin devlet

başkanlığına Suni Gazi El Yaver, devlet başkanı yardımcılıklarına Şii İslami Dara Partisi Üyesi İbrahim El Caferi ile Irak Kürdistan Demokrat Partisi üyesi Rovş Allovi atanmıştır. Başbakan ise İyad Allavi ve yardımcısı da Berhan Salih olmuştur.

30 Ocak 2005'te Irak'ta yapılan seçimlerde Şii siyasi oluşumunu simgeleyen Birleşik Irak ittifakı, seçimlerde 275 üyeli parlamentoda 140 sandalye kazanmıştır. Irak Devlet Başkanlığına Celal Talabani, Başkanlığa ise İbrahim Caferi atanmıştır. İbrahim Caferi Başkanlığındaki hükümet 28 Nisan 2005 tarihinde Irak Meclisinden onay almasıyla göreve başladı. 31 üyeli hükümet 17'si Şii, 8'i Kürt, 6'sı Sünni, 1'i Hıristiyan ve 1'i Türkmen bakan atandı. Beş bakanlığa ise vekâleten atama yapılmıştır (Hürriyet Gazetesi, 29.04.2005, s.18).

Irak'ta karşılaşılan, gittikçe kötüleşen sorunlar ve iç siyasetindeki istikrarsızlık Bush'ın politikalarında da güvensizlik ve düşüş yaratmıştır. Başkan Bush, ABD'nin Orta Doğu'da yaşadığı çaresizliği ve Irak'ta yaşadığı başarısızlığın çözümünü; Orta Doğu yaklaşımlarının esaslarını revize etmekte bulmuştur. Popülaritesi gittikçe azalan Bush, 2002 yılında yayımlanan Ulusal Güvenlik Stratejisini 2006 yılında revize etmekte ve biraz yumuşatmakta bulmuştur. Böylelikle Mart 2006'da, 2002'de açıklanan "Ulusal Güvenlik Stratejisi" Başkan Bush tarafından yenilenmiştir. Mart 2006'da yenilenen Ulusal Güvenlik Stratejisine değinirsek; birçok yönden 2002 tarihli belgeye benzemektedir. Öncelikle yeni strateji belgesinde de kitle imha silahları kaynaklı tehditlere karşı önalcü müdahale doktrini korunmuş ve belgede "önalmanın stratejimizdeki yeri aynı şekilde kalır" ifadesi kullanılmıştır. Terörizmle mücadele ve tiranlıklara karşı özgürlüğü teşvik etme gibi hususlar yeni stratejide de ABD'nin temel öncelikleri arasında yer alırken, dünya barışına yönelik başlıca tehdidin totaliter ideolojisiyle İslami terörden kaynaklandığı vurgulanmıştır. Bu tehdide karşı ABD'nin hâlâ savaş halinde olduğunu savunan belge, "militan islamı radikalizme verilen savaş, 21. yüzyılın başlangıcının en büyük ideolojik mücadelesidir ve teröristlere karşı verilen bu çetin mücadelede tüm büyük güçler aynı taraftadır" gibi iddialı bir retorik kullanmaktadır. Ayrıca yenilenen strateji Irak Savaşı'nın gerekçelerinden biri olan kitle imha silahlarının tehdidinin boşa çıkması ile ilgili olarak gizli programların her zaman olacağı ve ABD'nin istihbaratını geliştireceği gibi muğlak ifadelerle yer verilmiştir (Kurtbağ, 2010, s.372).

Yeni stratejide bir diğ er gö ze ç arpan olay ise, dış politikada Bush'un sert şahin söyleminin sona eriş i ve hatta Clintonvari ve Bush'un 11 Eylöl öncesi dönemini hatırlatan bir söylemin benimsenmesi olmuştur. Fakat yine de Irak Savaşının yansımaları seçimlerde Bush'un yenilgisiyle son bulmuştur. 2006 Kongre ara seçimlerinde Irak'taki başarısızlığın yansımaları Cumhuriyetçi Parti'nin kongredeki çoğunluğunu Demokrat Parti'ye kaptırması ile görünmüştü. Irak'ta yaşanan başarısızlığın sonuçları olarak neo-con gündemin tamamının gözden düşmesi ve gerçekçi dış politikayı savunanların yeniden güç kazanmaları olmuştur (Fukuyama, 2006, s.183).

2008 Başkanlık seçimlerinde de Demokrat aday Barack Obama'nın seçilmesi dış politikanın Başkanlık seçimlerindeki önemini ortaya ç ıkarmıştır. Afganistan ve Irak'ta kötüye giden durum ve ABD'nin Orta Doğu'da kötüye giden imajı Cumhuriyetçilerin yerine Demokratların almasına neden olmuştur. Yani Amerikan Başkanı Barack Obama'nın seçildikten sonra değindiği konular Orta Doğu, askeri modernizasyon, nükleer silahlarla mücadele, küresel terörlle mücadele, demokratik toplumlar ve uluslar yaratma ve ABD'ye olan güveni yenileme üzerine olmuştur. Ocak ayında görevi devralmasından sonra, Amerikan askerlerinin Irak'tan çekilmesini taahhüt etmiştir ve İran ile doğrudan görüşmeye, İsrail-Filistin barış görüşmelerinin yeniden başlatılmasına, Arap ve Müslüman dünya ile ilişkilerin karşılıklı saygı ve diyalog zemininde sürdürölmesi için girişimde bulunmuştur (Der. Laçiner ve Celalifer Ekinci, 2011, s.12).

Obama'nın Orta Doğu ile ilgili önceliği ise Irak Savaşı'nı sona erdirmek ve Amerika'nın dikkatini Büyük Orta Doğu'ya yöneltmek olmuştur. şii ve Sünni gruplar arasındaki anlaşmazlıklara ABD'nin askeri bir çözüm bulmayacağının kabul edilmesi gerektiğini vurgulayan Obama, bu gruplara bir çözüm bulmaları yönünde baskı yapılması görüşünü belirtmiştir. Obama'nın bir diğ er politikası ise, Orta Doğu bölgesiyle alakalı İran olmuştur. İran'a yapılan tehdide dayalı politikanın başarısızlığına vurgu yapan Obama, askeri güç seçeneğini tamamen göz ardı etmemekle birlikte doğrudan İran ile görüşölebileceği mesajını vermiştir. Ayrıca İran'ın nükleer programına devam etmesi halinde İran'a ticari yaptırımlar yoluyla baskı yapılması üzerinde durmuştur (www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com-content&view=....., erişim tarihi: 25.05.2011).

Irak'ın durumuna baktığımızda; 2008 yılında Irak Hükümeti ile ABD arasında imzalanan SOFA (Status of Forces Agreement) antlaşmasına göre ülkedeki Amerikan askerlerinin tamamı 31 Aralık 2011 tarihine kadar çekilmiş olacağını ve Obama yönetiminin bu çekilmeyi net bir şekilde gerçekleştireceği görülmüştür. ABD'yi Irak'tan çekilmeye yönelten faktörler ise; işgalin süresinin uzamasının işgalci güç için bir yük olması ve işgalci statüsünün işgal eden ülkeye uluslararası hukuk açısından yük olmasıdır. İkinci önemli neden ise, Irak'ta işgalin ilk dönemlerine göre oldukça iyi gitmesidir. Özellikle 2007 yılından itibaren, işgalin ilk yıllarında en önemli problem olan güvenlik sorununun artık yönetilebilir hale gelmesi ve bunun da farklı rapor ve resmi görüşte teyit edilmesi Obama yönetiminin çekilme konusunda kararlı bir tavır edinmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bir başka önemli faktör de Irak işgalinin artık Amerikan halkı nezdinde ki meşruiyetinin iyiden iyiye zayıflamış olmasıdır. İşgalin ilk yıllarında yüzde 70'lere varan destek bugün %30'lar seviyesine inmiş durumdadır. Somut sonuçların elde edilmediği duygusu, işgalin gerekçesi olarak gösterilen kitle imha silahlarının yalan olduğu iddiasının ortaya çıkması, 11 Eylül'ün psikolojik etkisinin azalmaya başlaması ve daha da önemlisi çatışmalarda yaşanan Amerikan askeri kayıpları Amerikan halkının işgale yönelik düşüncelerini önemli ölçüde etkilemiştir. Son olarak işgalin maliyetinin büyüklüğü ve Amerikan ekonomisinin son dönemlerde önemli krizler ve problemlerle boğuşması işgalin bir an önce sona erdirilmek istemesinin ardındaki temel nedenlerdir (www.bilgesam.org/trindex.php?option=com.content8view=article8id=773:abd-iraktan-neden-cekiliyor8catid=98:analizler-abd8itemid=135, erişim: 25.05.2011),

ABD'nin 2003 Irak işgalinden sonra Irak bir belirsizliğe sürüklenmiştir. İç politikası etnik ve mezhepsel kimlikleri ön planda tutan partiler tarafından yönlendirilmiştir. Özellikle 2005 yılında gerçekleşen her iki seçimde bu siyasi yapı Irak'ta kurumsallaşmıştır. Obama döneminde Ocak 2009'da Irak'ta yapılan Vilayet Konseyi seçimlerinde o dönem ulusalcı söylemlerle siyaset yapan Başbakan Nuri El Maliki zafer kazanmıştır. Irak'ta hükümet oluşumu için en somut adım 8 Kasım 2010 tarihinde atılmıştır. Barzani'nin çağrısıyla Erbil'de tüm grupların katılımıyla gerçekleşen toplantının sonucunda bütün grupların dahil edildiği bir ulusal birlik hükümetinin kurulması konusunda bir mutabakat sağlanmıştır. Bu tarihten itibaren Irakkiye listesinden meclise giren Usame Nuceyfi Meclis Başkanlığı'na, ardından

Celal Talabani Cumhurbaşkanlığı makamına meclis tarafından seçilmiştir. Erbil toplantısıyla hızlanan sürecin sonunda ise 21 Aralık 2010 tarihinde Nuri El-Maliki Başbakanlığında Irak'ın yeni hükümeti belirlenmiştir (www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com-content&view=article&id=924:irakta-secim&Itemid=150, erişim tarihi: 05.05.2011)

Irak'ta en azından hükümetin kurulması var olan kaos ortamını bir nebze de olsa azaltmıştır. Ağustos 2010 itibariyle ABD'nin muharip kuvvetleri “eve dönerken”, Irak'ın 2003'e göre nispeten “özgür” olduğu, buna karşılık güvenlik konusunda oldukça sıkıntılı olduğu da bir başka gerçektir. Irak'ta ABD'nin bıraktığı tablo, 2003'ten de oldukça vahim bir tablo olmuştur. Bu da göstermektedir ki Irak macerasının ABD'ye beklenenden daha ağır bir maliyet getirmiş olduğu ve bölge ülkeleri üzerindeki ABD imajını önemli ölçüde zedelediği, ABD'nin 11 Eylül 2001 terör saldırıları ile ivme kazanan “küresel güç” özelliğinden hasar görmeye devam ettiği açıkça görülebilmektedir. Zaten bunun sonucunda 2008 Başkanlık seçimlerinde Cumhuriyetçiler seçimi kaybetmişlerdir (Yavuz, 2010, s.20).

ABD'nin Irak'ta önem verdiği noktalara değinmek gerekirse; bunlar, Arap yarımadası ve İsrail'in güvenliği, Batı'nın enerji güvenliği, Doların hâkimiyetinin sürdürülmesi, İran, Orta Asya ve Kafkasya'ya güç nakli için yığınaklaşma ve çıkış bölgesi olarak sıralanabilir. ABD Irak'tan çekilmeye başlarken her türlü beklenmeyen olay ve gelişmenin yaşanacağından da endişe duymuştur. ABD'nin korku ve endişelerini şöyle sıralayabiliriz:

- Irak'ta kontrolsüz bir iç savaşın başlaması ve Amerikan üs ve tesislerinin ele geçirilmesi
- Irak'lı Arapların Kürtlerle çatışması
- İç savaşın S. Arabistan, BEA, Katar ve Kuveyt'e sıçraması,
- İran'ın Irak'a direkt veya indirekt müdahalesi,
- Suriye-İsrail ilişkilerinin gerginleşmesi ve çatışmaya dönüşmesi (http://www.tumkoseyazilari.com/yazar/prog-dr-cagri-erhan/01-03-2011-orta-dogu-icin-senaryo-html-01.03.2011, erişim tarihi: 05.05.2011).

ABD'nin Irak'a yerleşmesine İsrail açısından baktığımızda İsrail'in güvenliğine doğrudan katkı sağladığını görmekteyiz. Fakat yine de bölgede İran'ın olması ve bölgeye etkisi ABD'yi ve İsrail'i zora sokacak en önemli etkidir. Ayrıca Yemen'deki ayrılıkçı Şii hareketi farklı bir statüdedir. Irak Şiiilerin durumu ise daha da karışıktır. Çünkü bazıları İran yanlısı olduğu gibi, diğer kısmı statükonun devamından yanadır. Böylelikle İran faktörü, hem ABD'nin bölgesel ve global stratejilerini hem de İsrail'in güvenlik ve geleceğe yönelik uzun vadeli jeopolitik çıkarlarını ve planlarını etkilemektedir. ABD ve İsrail'e ilave olarak İran'ı kendi güvenlikleri açısından bir tehdit ve tehlike olarak gören aynı bloktaki diğer ülkeler Mısır, S. Arabistan, Ürdün, FKÖ, BAE, Katar, Kuveyt ve Yemen'dir. Umman, Hürmüz Boğazı'nın karşısını kontrol eden bölgedeki en stratejik ülke olarak şimdilik tarafsız bir konumda gözükmektedir (Tarakçı, 2010, 76: 30).

Irak'taki Amerikan askeri müdahalesinin Orta Doğu'daki demokratikleşme sürecine olumlu etkisi olduğu kadar bölgede bir kaos ortamı yaratması da kaçınılmaz olmuştur. ABD'nin Irak'tan çekilişinin hızlanmasında en önemli rolü ABD Başkanı Obama oynamaktadır. Bush'dan sonra Obama'nın iktidara gelmesiyle ABD'nin Irak'tan çekilişi hızlanmıştır. Obama, Irak'taki savaşı ABD açısından insan ve para kaybından başka bir şey ifade etmediğini düşünmüştür. 11 Eylül sonrasında Washington'un amacı, Arap ülkelerini "modernleştirmek" yani Orta Doğu'yu siyasi, ideolojik ve sosyo-ekonomik düzlemlerde küreselleşen dünyanın bir parçası haline getirmek olmuş ve Irak saldırıları ise bu projenin ilk yansıması olmuştur. Bush yönetimindeki Irak'ın işgalini geniş bir çerçeveye oturtma fikri Yeni Muhafazakârlara aittir. Ama Obama dönemi bunun tam tersi olarak Irak'tan çekilmeyi ve terörizme karşı savaşta Afganistan'a ağırlık vermeye yönelik politikasını hayata geçirmeye koyulmuştur ve daha barış yanlısı bir görüntü çizmiştir. (Chossudovsky, 2010, s.124)

Sonuç olarak bugün Irak'ta 2003 Mart'ında başlayan değişim halen sürmektedir. Irak'ın işgalinin üzerinden 8 sene geçmesine rağmen devlet inşası süreci başarısız olduğu için, ortada çok ciddi güvenlik boşlukları da oluşmaktadır. Ve 2011 yılının sonunda da bölgeden çekilmesiyle Irak'ta dengeler tamamen değişecektir. Yine de ABD'nin Irak'tan çekilmesi, Irak'tan tamamen vazgeçtiği anlamına gelmemekte, sadece bölgede üstlendiği rolün mahiyetinin değişeceğini

göstermektedir ve bu bölgeden çekilmenin bölgedeki diğer ülkeleri de etkilemesi ve son dönem Mısır, Tunus ve Libya'da yaşananların da Amerika'nın bölge üzerinde giderek zayıflaması bağlamında da değerlendirebiliriz. Böyle bir ortamda da öncelikli sıkıntı bölgede oluşabilecek güç boşluğudur. Orta Doğu'nun kaosa sürüklenmemesi için de ABD'nin süreçte emin adımlarla ilerlemesi gerekmektedir.

5.3. Büyük Ortadoğu Projesi ve Etkileri

Dünyada petrol rezervlerinin %64'ünü içeren Orta Doğu, ABD ve tüm Batı için olağanüstü bir stratejik öneme sahiptir. Ama bölgedeki köktendinci akımlar, terör örgütleri ABD ve Batı çıkarlarına yönelik tehdit oluşturmaktadır. Eğer; Orta Doğu'da ekonomik ve sosyal koşullar düzelirse bu tür kaoslar Orta Doğu'da oluşmayacak ve petrolün istikrarına neden olacaktır.

Büyük Ortadoğu Projesi de bu istikrarın oluşturulması amacıyla çıkarılmış ve ilk olarak Genişletilmiş Ortadoğu Projesi adıyla tanıtılmıştır. Daha sonraları, Orta Doğulu imgesinde hiç de hoşnut olmayan bazı ülkeler (Fas, Tunus ve Cezayir) tatmin için, "Kuzey Afrika" deyimini eklenerek "Geniş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi" olarak adlandırılmaya başlanmıştır (Ural, 2009, s.39).

Bölgeyi ifade eden özellikler ve buna bağlı olarak sınırlar, dünyadaki siyasal duruma, zamana ve bölgeye nereden bakıldığına bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Orta Doğu'nun coğrafi tanımı geniş ve dar anlam bakımından iki şekilde yapılmıştır. Dar anlamda Orta Doğu; Kuzey Afrika ülkeleri, Türkiye, Afganistan, İran'ı içine almayan ve sadece 12 Arap ülkesini (Bahreyn, Irak, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen, Filistin ve Mısır) ve İsrail'i esas alan bölge olarak tarif edilirken, geniş anlamda ise; Türkiye, Afganistan, Suriye, Lübnan çizgisinden başlayıp, Kuzey Afrika ülkelerini de kapsayarak Uzak Doğu sınırına dayanan ve Arap Yarımadasını içine alan bölge olarak tarif edilmektedir (Dedeoğlu, 2002, s.1).

Orta Doğu'yu coğrafi olarak geniş anlamda tanımlayan ifadenin, ABD'nin Genişletilmiş Ortadoğu Projesi (GOP) tanımıyla örtüştüğü görülmektedir. BOP' un eylem alanı olarak resmen ilan edilen net sınırları yoktur. Bunun nedeni ise yeni

ülkelerin kapsam içine alınabilmesi için açık kapı bırakılmış olmasıdır. Bununla birlikte, özellikle ABD kaynaklarından, 27 ülkenin ilk planda BOP çerçevesinde değerlendirildiği anlaşılmıştır. Bu ülkeler şunlardır: Afganistan, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Cibuti, Fas, Filistin Özerk Yönetimi, Irak, İran, İsrail, Katar, Kuveyt, Kamar Adaları, Lübnan, Libya, Mısır, Moritanya, Pakistan, Somali, Suudi Arabistan, Sudan, Suriye, Tunus, Türkiye, Umman, Ürdün ve Yemen'dir. (Saklaya, 2004, 48:5).

Harita 1: Orta Doğu Haritası

Kaynak: www.mapsofworld.com/middle-east-map.html.

ABD'nin Orta Doğu'ya olan ilgisi ve etkinliğini artırma stratejisi Soğuk Savaş döneminde “Yeni Dünya Düzeni” kavramı ile artarak devam etmiştir. 1991’de Sovyet Sisteminin dağılması ve SSCB nüfuz alanından boşalan yerleri ve ortaya çıkan dengesizlikleri yerinden tanımlamak ve bir strateji geliştirme isteği doğrultusunda, ABD BOP’ni gündeme getirmiştir. Dünyada tek başına süper güç olarak kalan ABD, geleceğe kendi çıkarları doğrultusunda yön vermek için daha da cesaretlenerek, Genişleyen Orta Doğu kavramını, kendisine bir tehdit unsuru olarak algıladığını kaydetmiştir (Akar, 2004, s.60).

İlk olarak 1999 yılında Pentagon’un raporlarında “Büyük Ortadoğu Planı” olarak yer aldığı bilinen proje, bu coğrafyanın demokratikleştirilmesini, yani yeniden şekillendirilmesini öngörmüştür. Planın fikir babası tarihçi Bernard Lewis’tir. Planın hedefi ise, bu coğrafyadaki (Orta Doğu), bütün milli kimliklerin çözülerek, bütün halkların Orta Doğu kimliğinde birleştirilmesi olmuştur. Esas olarak BOP’un çıkış noktası ise, 11 Eylül saldırıdır. 11 Eylül saldırılarından sonra Bush yönetimi, Irak işgali sırasında, Fas’tan Orta Asya’ya kadar uzanan tüm Orta Doğu’nun ve İslam coğrafyasının zorla da olsa demokratikleşmesi ve küreselleşmeye eklenmesine yönelik olarak Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) olarak bilinen, ama Haziran 2004’teki G-8 zirvesinde “Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi” olarak lanse edilen bir proje ortaya atmıştır. Proje ile öngörülen, bölgede istikrarın tesisi, Filistin-İsrail Anlaşmazlığının çözümü, teröre destek veren ülkelerle mücadele ve bölgede serbest piyasa modeli çerçevesinde ekonomik ve siyasi gelişmeye destek verilmesi idi (Musaoğlu ve Efeğil, 2007, 1:3).

Yine 10-11 Aralık 2004 tarihleri arasındaki Fas’ta olan G-8’e G-8 topluluğunun yanı sıra Orta Doğu Kuzey Afrika ülkeleri ve AB’den katılımcılar da olmuştur. BOP’a ilişkin konular görüşülmüştür. Projenin hayata geçirilmesi için, bölge ülkelerinin rejim, İslam ve demokrasiye bakış açılarına göre ABD, BOP’ da belirttiği ülkeleri gruplandırma yoluna gitmiştir. ABD kaynaklarına göre bu ülkeler: Batıyı tamamen kendilerine düşman gören Taliban öncesi Afganistan, Saddam öncesi Irak, Suriye, İran olarak belirlenmiştir. İkinci kısımda yer alan Batıyı düşman görmekle birlikte, Batı’nın askeri gücünden çekinen rejimler olarak Sudan, Moritanya, Suudi Arabistan ve Libya gibi ülkeler belirtilmiştir. 3. kısımda ise kalkınmanın sadece Batı medeniyetindeki özgürlük ve demokrasi ile

gerçekleşeceğini kabullenen, fakat rejimleri her ne kadar Batı'yı destekleseler de, içlerindeki İslami gruplarla mücadele eden rejimler olarak Fas, Tunus, Mısır, Ürdün, Küçük Körfez ülkeleri ve Pakistan belirtilmiştir. En son kategoride ise tam demokratik ülkeler yer alırken bu ülkeler, İsrail ve Türkiye olarak belirtilmiştir. ABD bu ülkelerle tam bir yardımlaşma ve işbirliği yapılmasını öngörmüştür (Avcı, 2006, s.27).

Büyük Ortadoğu Projesi, ilk bakışta ABD'ye ait bir proje gibi gözükse de, gerçek durum bundan farklıdır. Proje daha ileri bir işleve sahiptir. Bu düşüncenin politik, ekonomik ve güvenlik açılarından çeşitli nedenleri vardır:

- a) Proje ile ABD politik açıdan üstünlük sağlayacaktır. Çünkü Bush Doktrini'nde olduğu gibi, rejim ve koşulları ABD'nin kendisinin sağlaması söz konusudur. Ve bu ABD ile paralel düşünen oldukça büyük bir coğrafyayı ortaya çıkaracaktır.
- b) ABD, proje ile ekonomik açıdan da büyük üstünlük elde etmiş olacaktır. Proje, sıkışan ABD ekonomisinin (enerji, pazar, hammadde) her açıdan rahatlamasına hizmet edecektir.
- c) Projenin ABD'ye güvenlik açısından da çok ciddi kazanımları olacaktır. ABD, proje üzerinden Çin, AB, RF gibi rakibi konumundaki ülkeleri denetimi altında tutabilecektir (Öztürk, 2005, s.6, 7).

BOP' un gerekçelerine bakarsak, BOP'a kaynak teşkil eden temel belge, 2002 tarihli BM Arap İnsani Gelişme Raporunda sunulan verilerdir. ABD, bu rapora dayanarak hazırlamış olduğu ve G-8 ülkelerine sunduğu taslak metninde bölgedeki temel eksiklikleri gündeme getirmiştir. BOP' un amaçları bu belgelere göre şu şekilde sınıflandırılabilir: Kitle imha silahlarının kontrol edilmesi, totaliter rejimlerin demokratikleştirilmesi, ekonomik fırsatların ve serbest piyasa ekonomisinin yaygınlaştırılması, bölgedeki terörün engellenmesi, eğitimde reform yapılması ve okur-yazarlığın arttırılmasıdır.

BOP' un uygulanmasında ise bölge ülkelerinin bazı tepkileri olmuştur. Çünkü geçmişten bu yana Orta Doğu'daki bölge ülkelerinin ABD karşıtlığı bulunmaktaydı ve bunun en önemli nedenleri arasında İsrail-Filistin çatışması ve bunun ABD'nin

İsrail'e verdiği destek olarak görülmektedir. Ayrıca Başkan Bush'un Haçlı Seferlerini başlattığını söylemesi, sonrasında da bunu yalanlaması gibi sebepler, Orta Doğu ülkelerinin Batı karşıtı olmasının nedenlerinden sadece birkaçıdır (Dağı, 2002, s.150).

BOP' un uygulanabilirliği açısından öncelikle Mısır ve Suriye devlet başkanlarının bu projeden duydukları rahatsızlığı dile getirmişler ve bu da BOP'un uygulanabilirliğini azaltan bir başka sebep olmuştur. Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Prens Suud El Faysal, BOP'a karşı duyduğu rahatsızlığı dile getiren başka bir isim olmuştur. Ürdün de Dışişleri Bakanı Mervan Maşer aracılığı ile konuya sıcak bakmadığını dışa vuran ülkelere olmuştur (Akar, 2004, s.31).

İslam Konferansı Örgütü (İKÖ)'nün, Ekim 2004'te Beyrut'ta düzenlenen 11. İcra Komitesi Raporuna göre komitede yer alan İslam ülkeleri, BOP'a karşı olduklarını belirten açıklamalarda bulunmuşlardır. İslam ülkeleri, BOP'u İslam ülkelerinin doğal kaynaklarının kullanılmasına, iç işlerine karışmaya yarayacak bir proje olarak nitelendirmişlerdir (Akar, 2004, s.78).

ABD, Arap dünyasındaki bu tepkiler üzerine, projenin nihai olmadığını, henüz hazırlık aşamasında olduğunu ve hem Arap hem de Arap olmayan ülkelere bu konuda karşılıklı görüşüleceğini açıklamıştır. Projeye karşı Ürdün, Suudi Arabistan ve Mısır gibi ABD ile yakın ilişkisi olan ülkeler bile tedbiri elden bırakmamak gerektiğini bildirmişlerdir (Avcı, 2006, s.169).

Dünya petrol rezervlerinin %65'ine sahip olan Orta Doğu, ABD'nin de yıllık petrol ihtiyacının %40'ını yerli üretim ile karşılırken %60'ının da ithal ettiği göz önüne alınırsa Büyük Ortadoğu Projesi ABD için bölgedeki konumunu arttırmada önemli bir proje olmuş ama Arap ülkelerinden beklediği tepkiyi alamamıştır. BOP kapsamında İsrail açısından bir değerlendirme yaptığımızda; ABD İsrail'in 1991'de ortaya attığı Orta Doğu Ortak Pazarı Projesi (DOPP)'ne imkân sağlanmıştır. İsrail, Irak'ın işgali ile birlikte, Irak'ın imar için söz konusu olan 10 yılda 600 milyar dolarlık pazardan pay almak için birtakım petrol ve inşaat şirketleri ile anlaşmalara girmiştir. BOP gerçekleşirse, Orta Doğu ekonomisi İsrail merkezli olacaktır (Avcı, 2006, s.60).

Bu durumda BOP' un uygulanması İsrail için oldukça olumlu olacaktır. İsrail de bu projeye olumlu bakmıştır. Ama buna rağmen Arap ülkelerinin sert tepkileri üzerine Amerikalı yetkililer BOP hakkında bir daha açıklama yapmamaya özen göstermişlerdir. Kabullenilmesinin zamana yayılması ve zamanla daha sağlıklı değerlendirmeler yapılacağı varsayımı ile bu kararın alındığı muhtemeldir (Bilbilik, 2008, s.60)

ABD, Soğuk Savaş sonrasında, küreselleşmeden ve Yeni Dünya Düzeni Yaklaşımlarından aradığını bulamamış ve dünyanın en stratejik bölgelerinden biri olan Orta Doğu'daki egemenliğinin altının oyulmaya başlandığını ve bu sürecin devam etmesi halinde bölgedeki egemenliğini yitireceğini görmüştür. Bunun nedeni yalnızca 11 Eylül değil, ABD'nin kendisi için son yirmi yıldır hatta daha uzun bir süredir uyguladığı bölge politikalarının beklediği sonuçları üretmemesidir. Çünkü Orta Doğu'yu yapılandırma düşüncesi, 11 Eylül öncesine dayanmaktadır. ABD'nin büyük stratejisi, "egemen güç üstünlüğü" esas alır. Egemenlik bir devletin askeri gücüyle diğerlerine hâkim olduğu uluslararası politika şartlarıdır. Amerikan egemenliği, diplomatik, ekonomik, askeri çıkarlarını geliştirme, uluslararası ortamı şekillendirme ve düşünceleri yayma yeteneğidir. ABD; İran'ın sahip olduğu nükleer tesislere saldırmalı, Suriye'deki rejimi değiştirmeli ve İsrail'i tehdit etmeyen bir Filistin Devletini desteklemelidir. Ama bütün bunları yaparken petrol sahaları da tam da bunu anlatmaktadır. Bu operasyonla hem Orta Doğu'yu kontrol altına almak, hem de İran'ı çevrelemek mümkün olacaktır (Nye, 2003, s.169)

ABD Orta Doğu'da hegemon güç olmak isterken kendi içindeki yaklaşımları da vardır. ABD kendi içinde Orta Doğu'nun dönüştürülmesi açısından Yeni Muhafazakârlar ve Neo-Liberaller uzlaşmaktadır. Ama çözüm yolları birbirinden tamamen farklıdır. Neoliberaler Orta Doğu'nun dönüştürülmesi ve projenin başarısı için, Arap-İsrail anlaşmazlığının kalıcı biçimde çözülmesini olmazsa olmaz koşul olarak görürken, Yeni Muhafazakârlar ise barış süreci konusunda kötümserdirler. Aynı zamanda Yeni Muhafazakârlar Orta Doğu'daki dönüşümü güç kullanma ile yapmaya çalışırken, Neoliberaler siyasal çözümü tercih etmişlerdir. ABD'yi Orta Doğu'yu dönüştürme çalışmalarında eleştiren bir isim de Joseph S. Nye 'dur. Büyük Ortadoğu Projesinin en büyük handikaplarından birini Bölge İnsanının Batı'ya güvenmemesi olarak görmektedir. Bölge insanının güvenmemesinin temelinde ise

ABD'nin Filistin'e karşı açık olarak İsrail'e desteği ve yapay gerekçelerle Irak'a müdahalede bulunmuş olmasıdır. Bu anlaşmazlık bir taraftan yöneticilerin eline, demokratik reformlara gidilmemesinin bahanesini verirken, diğer yandan da eylemci terör örgütlerinin kazanımını da kolaylaştırmaktadır (Nye, 2004, s.17-19).

ABD'nin BOP'ni uygulamasında sadece Arap ülkeleri değil, kendi içindeki yaklaşımlarla da eleştiri almıştır. Irak Savaşı ile Vietnam Savaşındaki gibi prestij kaybı yaşayan ABD; görünen odur ki İsrail-Filistin sorununu çözmedikçe BOP'u gerçekleştirmeye çalışması da hayal olacaktır. BOP'ne göre Filistin Ürdün'de kurulacak ve Batı Şeria ve Gazze İsrail'in ülke alanına dâhil olacaktır. Filistinlilerin bunu kabul etmeleri ise düşünülemez. Arap ülkeleri BOP' un bu çözümüne karşı çıkacağı için, İsrail-Filistin sorunu tırmanarak ve yayılarak bütün bölgeyi kaplayacaktır. Filistin'i kabul etmeyen İsrail, bölgede ayakta kalamayacağı gibi Orta Doğu'da barış ancak Filistin'in tanınmasıyla gelecektir (Akar, 2004, s.112).

Sonuç olarak; BOP' un uygulanmasında İsrail'in büyük etken olması ve Orta Doğu sorununun özü olduğu gerçeği yadsınmamalıdır. Aynı zamanda Afganistan operasyonu ile başlayıp Irak operasyonu ile devam eden ve Büyük Ortadoğu Projesi ile desteklenen ABD hegemonyası Orta Doğu'da daha fazla karışıklığa neden olacaktır. Bu da Büyük Ortadoğu Projesinin uygulanabilirliğini azaltacak önemli etkenlerden olmuştur.

5.4. 11 Eylül Sonrası İsrail-Filistin Barış Süreci ve Orta Doğu'ya Etkileri

11 Eylül 2001'de ABD'de Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapılan eylemler Orta Doğu'da bölgedeki durumun şekillenmesinde önemli etkenlerden olmuşlardır. 11 Eylül'ün sorumlusu ilan edilen El-Kaidenin saldırılara bulduğu meşru zemin ise, Filistin'de yaşananlardı. Diğer taraftan terörizme karşı küresel mücadele, terör faaliyetlerinin her zaman gündemde olduğu Orta Doğu'da İsrail'in kendi savunmasını kolaylaştıracağı düşünülüyordu. Burada İsrail-Filistin barış sürecindeki iki temel yaklaşımdan bahsetmek gerekirse; Bunlar barış için toprak (land for peace) ve barış için güçtür (power for peace). İlki barışın topraklardan çekilmeyle sağlanacağına dayanır ve ABD başkanı Bush'un İsrail'in topraklardan çekilmesini istemesi de yine bu politikanın gündemde olduğunu göstermiştir. Sonuç

olarak 26 Eylül 2001’de Şimon Peres ve Yaser Arafat ateşkes ve ortak güvenlik faaliyetlerine yeniden başlamak yönünde anlaşmışlardır. Eylül ayında ayrıca Orta Doğu dördlüsü -ABD, AB, Rusya ve BM- ilk gayri resmi toplantısını gerçekleştirmiştir. 17 Ekim’de bu kez İsrail tarafında bir suikast gerçekleştirilmiş ve İsrail Turizm Bakanı Rehavam Ze’evi Filistin Halk Kurtuluş Cephesi tarafından öldürülmüştür. 10 Kasım tarihinde Bush Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda Suudi Kralı’na mektubunda ifade ettiği gibi, Güvenlik Konseyi kararlarında belirtilen Filistin Devleti’nin kurulması çağrısı yapmış; 19 Kasım’da ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell da iki devletten söz etmiştir. Bu süreç devam ederken, 2 Aralık tarihinde Kudüs ve Hayfa’da 26 sivilin ölümün yol açan intihar saldırısı gerçekleşmesi sonrasında 3 Aralık’ta Arafat’ın Ramallah’taki karargâhı İsraili helikopterler tarafından vurulmuştur.

İsrail-Filistin Barış Süreci tarihte de örnekleri görüldüğü üzere olumlu gelişmelerin yaşandığı dönemlerde, sürece engel olacak türde bu tarz girişimlerin sıkça görüldüğü bir süreçtir. Mahmud Abbas’ın Filistin Otoritesi’nin başbakanı olmasının ardından II. İntifada’nın yol açtığı şiddet ortamına son verme yönündeki istekliliği uluslararası toplumu Arap-İsrail barışı için tekrar harekete geçirmiştir. Bu çerçevede “Yol Haritası”, Oslo Barış Süreci’nin ardından yeni bir barış harekâtı olarak “Diplomatik Dörtlü” ya da “Dörtlü” olarak adlandırılan ABD; Rusya, Avrupa Birliği ve BM’nin Arap-İsrail uyuşmazlığını çözmek için ortak olarak hazırladıkları bir plan olarak ortaya çıkmıştır. Planın temel noktalarını ilk olarak ABD Başkanı George W. Bush 24 Haziran 2002 tarihinde yaptığı bir konuşmada açıklayarak kamuoyuna duyurmuştur. İsrail ve Filistin, çeşitli çekincelerine rağmen prensip olarak Yol Haritası’nı kabul etmiştir (Süer ve Atmaca, 2010, s.114)

Yol Haritası’nın son hali olan resmi belge Mahmud Abbas’ın Filistin Otoritesi’nin başbakanı olarak seçilmesinin ardından 1 Mayıs’ta yayınlanmıştır. Üç aşamadan oluşan “yol haritası” öncelikle şiddetin durdurulması, daha sonra geçici sınırlara sahip bir Filistin Devleti kurulması ve son olarak da Kudüs ve Filistinli mültecilerin geri dönüşü gibi kilit meseleleri öngörmüştür.

1.Aşama; Birinci aşamada terörizm ve şiddetin sona ermesi, Filistinlilerin hayatlarının normale dönmesi, Filistin topraklarındaki insani durumun iyileştirilmesi,

Filistin yönetiminin altındaki kurumların yeniden inşası ve seçimlere giden yolun açılması öngörülmüştür. Filistinlilere “derhal ve kayıtsız şartsız şiddetin sona ermesi için girişimlerde bulunulması ve bu girişimlere İsrail’in üstlendiği destekleyici önlemlerin eşlik etmesi” yükümlülüğü getirilmiştir.

Geçiş Dönemi de olarak adlandırılan 2. aşamada ise Haziran-Aralık 2003 sürecini kapsamış ve amacı “geçici sınırlara sahip ve egemenlik unsurları taşıyan bağımsız Filistin Devletinin kurulmasına” odaklanmıştır. Bu aşamanın Filistin seçimlerinden sonra başlaması ve bağımsız Filistin Devletinin kurulmasıyla sona ermesi planlanıyordu. Filistin’in ekonomik durumunun iyileştirilmesi için uluslararası konferans düzenlemeleri; Arap Devletlerinin intifada öncesi İsrail ile olan bağlantılarını yeniden kurmaları beklenmiştir.

2004-2005 yıllarını kapsayan üçüncü ve son aşamada hedef, reformun sağlanması ve Filistin kurumlarının istikrara kavuşturulması, sürekli ve etkili Filistin güvenliğinin sağlanması ve 2005 yılında kalıcı bir statü antlaşmasını imzalayarak nihai sınırlarıyla bağımsız Filistin Devletinin kurulması olmuştur. Görüşmelerin “Hıristiyan, Musevi ve Müslümanların dini haklarının korunmasına” odaklanması planlanmıştı (Erdoğan, 2005, s.2009).

Abbas başkanlığındaki Filistin tarafı planı koşulsuz olarak kabul ederken Şaron Hükümeti 25 Mayıs’ta Yol Haritasında belirlenen aşamaları rezervler koyarak kabul etme kararı almışlardır. İsrail, şiddet olaylarının durması ve güvenli bir ortamın sağlanmasını barış için gerekli olarak ilan etmiş; Filistinli mültecilerin dönüşüne izin verilmesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca temiz su ihtiyacını karşıladığı Golan Tepeleri’nden çekilmesi de çıkarlarına uygun değildi. Yol Haritası Planı ortaya atıldığında da Şaron, ABD’nin desteğini alarak uyguladığı baskıyla, Filistin lideri Yaser Arafat’ın Mahmut Abbas’ı başbakan olarak atmasını sağlamıştı. Şaron böylece “terörist” olduğu iddiası ile asla muhatap olarak kabul etmediği Arafat’ı “by pass” ederek bir anlamda kendisine yeni bir muhatap yaratmıştı. Ancak, Arafat’ın efsaneleşen kimliği altında ezilen, yine Arafat’ın diğer El-Fetih ya da FKÖ yaptığı gibi gizli baskılarına maruz kalan Mahmud Abbas, 6 ay sonra başkanlığı kendi isteği ile bırakmıştır (Vurmay, 2007, s.116).

Yol Haritası'nın uygulanmasına ilişkin 3-4 Haziran 2003 tarihinde Mısır'ın Şarm El-Şeyh kasabasında, 5 Haziran'da da Ürdün'ün Akabe kentinde toplanan 2 zirve oldukça önemlidir. Mısır'daki zirve ABD Başkanı Bush ile Filistin'in Başbakanı Mahmud Abbas, Mısır, Ürdün, Bahreyn ve Suudi Arabistan liderlerinin katılımıyla gerçekleşmiştir. İlk kez Orta Doğu'da herhangi bir barış için önemli iki devlet olan Suriye ve Lübnan dışlanarak Arap Devletleri, ABD yanlıları ve karşıtları olarak resmen ikiye ayrılmıştır. İkinci zirve ise Ürdün Kralı II. Abdullah'ın ev sahipliğinde ABD Başkanı Bush, İsrail Başbakanı Şaron ve Filistin Başbakanı Abbas'ın katıldığı bir Orta Doğu zirve toplantısı 4 Haziran 2003 tarihinde Akabe'de yapılmıştır (Erdoğan, 2005, s.250).

Filistin'i yeniden yapılandırarak Filistin direnişini tasfiye etmek ve bu süreçte Arap devletlerinden destek almak olarak nitelendirilen zirveler olumsuz tepkiyle karşılanmıştır. Akabe Zirvesi'nin sonuçlarını reddeden Hamas, saldırılarına misilleme olarak 4 İsrail askerini öldürmüştür. Bu dönemde olumlu gelişmeler de olmuştur. ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik mali yardımlarından biri olan Filistin yönetimine altyapı projeleri için 20 milyon dolar doğrudan yardım, Bush tarafından onaylanmıştır. Bir diğer olumlu gelişme de İsrail ile Filistin arasında müzakere maddelerinden biri olan Filistinli tutukluların salıverilmesidir. 339 tutuklu İsrail tarafından serbest bırakılmıştır. Bu olumlu gelişmelere gölge düşüren olay 19 Ağustos'ta Kudüs'te otobüse düzenlenen intihar saldırısıyla Yol Haritası süreci raydan çıkmış; İsrail güçleri bu saldırıya karşı Hamas liderlerini hedef almıştır. 2 Eylül 2003 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'nin 1559 sayılı kararıyla Lübnan'daki tüm yabancı güçlerin çekilmesi çağrısı yapmıştır. 6 Eylül'de de Mahmud Abbas'ın istifası ABD, İsrail ve Arafat'tan gerekli desteği göremediği için gerçekleşmiştir. Yerine 7 Eylül'de Filistin Yasama Meclisi sözcüsü Ahmed Kurey başbakan olarak atanmıştır. 9 Eylül'de Orta Doğu'daki şiddet tekrar tırmanacak ve Filistinli grupların ateşkesi, Kudüs ve Tzirifin'e saldırılarla son bulacaktır.

Yol haritası haricinde, Ayalon-Nusaybin inisiyatifi ya da "Hedef Haritası" (Destination Map) olarak bilinen ve İsrail iç güvenlik servisi eski başkanı Ami Ayalon ile Filistinli profesör ve Kudüs eski bakanı Sari Nusseibh'in 1967'de işgal edilen toprakların Filistin devletine iadesini istedikleri tek sayfalık dilekçeli girişimi ile çok daha önemli bir girişim olan Cenevre İnisiyatifi de barış süreci tarihinin

önemli belgeleridir. Cenevre İnişiyatifi, 2001 başarında Filistin ile İsrail arasındaki görüşmelerin tamamen kesilmesinin ardından İsviçre Hükümeti himayesinde, Filistin Enformasyon bakanı Yasir Abdur Rahib ile İsrail Adalet eski bakanı Yoshie Pilline'nin öncülüğünde hazırlanmıştır. Yol Haritası'ndan çok daha kapsamlıdır. 12 Ekim 2003'te Ürdün'de açıklanmış ve 1 Aralık 2003'te yayınlanmıştır (Esposito, 2003, s.90).

Filistin tarafının mültecilerin geri dönüş hakkından vazgeçmesi karşılığı toprak tavizine dayanan bu deklarasyona göre İsrail tarafı, kutsal topraklar, Ariel ve Efrat'taki egemenliğinden vazgeçmektedir ki; bu şimdiye dek yapılan barış görüşmelerinde en temel değişikliktir. Deklarasyonda Batı Şeria'nın %98'i ile Gazze'nin tümünde ve Kudüs'ün Arap bölgelerinde bir Filistin Devleti'nin kurulması öngörülmüştür. Gösterilen tepkilere bakıldığında uluslararası toplumun olumlu yaklaşımına karşılık Şaron katılanları hain ve terörist ilan etmiştir. Deklarasyonun asıl önemli yönü, İsrail hükümetinin barış görüşmelerinde kendisine Filistinli muhatap bulamadığı yönündeki iddialarının gerçek dışı olduğunu ortaya koymasındır. İlk defa mültecilerin geri dönüş hakkından vazgeçilmesinin önerildiği bu plana, Filistinli Direniş Organizasyonları çok sert tepki göstermiştir (Taşçıoğlu, 2005, s.444).

El Fetih, Hamas ile İslami Cihat tarafından 29 Haziran 2003 tarihinde duyurulan "hudna" (ateşkes), 19 Ağustos tarihinde Kudüs'te bir intihar bombacısının bir otobüste gerçekleştirdiği ve 22 kişinin ölümüne ve 130 kişiden fazla insanın yaralanmasına neden olan eylemle kanlı bir şekilde sona ermiştir. 31 Temmuz 2003 tarihinde İsrail, Batı Şeria ve Kudüs çevresine inşa edilen "Güvenlik Duvarı"nın ilk etap inşasını tamamlamıştır. Bunun üzerine ABD; 26 Kasım'da 3 milyar kredi garantisinin 289,5 milyon dolarlık kısmını kesmiş ve 2004 Temmuz'unda Uluslararası Ceza Mahkemesi, İsrail'in bu duvarına karşı olduğu ve yıkılması yönünde görüş yayınlamıştır. Fakat buna karşılık İsrail, Eylül 2004'te duvarın güney kısmının inşasına başlamıştır (Erdoğdu, 2005, s.130).

İntihar saldırısından sonra İsrail Kabinesi, 1 Eylül 2003 tarihinde başka kararların yanı sıra Hamas'a ve diğer şiddet kullanan gruplara karşı topyekun savaş başlatma ve Filistin yönetimiyle diplomatik süreci dondurma kararı almıştır. 5

Ekim’de İsrail intihar bombası saldırısına karşılık Suriye’deki kampları bombalamıştır. 1 Aralık tarihinde Esad New York Times’a verdiği mülakatta Suriye’nin İsrail ile müzakerelere ön koşulsuz başlamaya hazır olduğunu duyurmuştur (Kurtzer & Scott, 2008, s.113).

Bu olaylar gelişirken 12 Aralık’ta Bush, Suriye’nin terörizme desteğinin, Lübnan’ı işgalinin ve Irak’a müdahalesinin önlenmesi hususunda yaptırımları içeren Suriye Hesap Verebilirlik ve Lübnan’ın Egemenliğinin Sağlanması Kararı’nı imzalamıştır. 2003 Aralık ayı, Şaron’un Herzliya Konferansı’nda tek taraflı Gazze geri çekilme planını sunmasıyla sona ermiştir (Kurtzer & Scott, 2008, s.150)

2004 yılında ABD, İsrail’in Gazze’den tek taraflı çekilmesinin tansiyonu düşürebileceğini, ancak nihai çözümün mutlaka müzakere edilmesi gerektiği yönünde açıklama yapmıştır. 2004 yılı İsrail-Filistin sorunu açısından önemli değişimlerin yaşandığı bir yıl olmuştur. 22 Mart’ta HAMAS lideri Şeyh Ahmet Yasin’e, İsrail ordusu tarafından yapılan suikast ve sonucunda ölmesi HAMAS içindeki dengeleri de önemli ölçüde etkilemiştir. Nisan ayında Bush ve Şaron arasındaki mektup alışverişinde Bush Şaron’un geri çekilme planını sağlayabilecek durumda olmaları gerektiğini ve Filistinli mültecilerin Filistin’e yeniden yerleşmeleri gerektiğini açıklamıştır. Bunun üzerine büro şefi Dov Weissglas, ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice’a “İllegal Yerleşim İleri Karakolları”nın kaldırılması ve yerleşimler konusunda çeşitli yazılı taahhütler vermiştir.

İsrail Kabinesi, 6 Haziran 2004 tarihinde Gazze Şeridi’ndeki ve Kuzey Samaria’daki Filistinlilerin geri çekilmesi planını onaylamıştır; ardından bu plan, İsrail Parlamentosu Knesset tarafından 25 Ekim 2004 tarihinde onaylanmıştır. 6 Ekim 2004’te İsrail’in önde gelen gazetelerinden Ha’aretz’de yayınlanan söyleşisinde (Weissglas, geri çekilmenin, Filistinlilerle olan siyasi sürecin dondurulması için “formaldehit” (cesetlerin çürümemesi için kan yerine pompalanan kimyasal madde) olduğunu söylemesi, İsrail’in planının bu yönde olduğu düşüncesini oluşturmaktadır. Kasım ayında Filistin’in mücadelesinin simge ismi olan Yaser Arafat’ın Paris’te ölmesi sonrasında Mahmud Abbas FKÖ Başkanlığını devralmış, Rauhi Fattuh da geçici Filistin Başkanı olmuştur (<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetay&ArticleD=915186>)

Arafat'ın ölümü üzerine 9 Ocak'ta Abbas, Filistin Devlet Başkanı seçilmiştir. 8 Şubat 2005 tarihinde Başbakan Ariel Sharon, Filistin Yönetimi Başkanı Mahmut Abbas, Mısır cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek ve Ürdün Kralı Abdullah'ın katılımıyla Şarm El-Şeyh'te bir zirve toplantısı yapılmıştır. Filistinlilerin İsraililere karşı bütün şiddet eylemlerini bırakmaları ve İsrail'in bütün Filistinlilere karşı askeri faaliyetlerine son vermesiyle Filistin şehirlerinden çekilmesi konusunda Abbas ve Sharon anlaşmıştır (Der. Laçiner ve Celalifer Ekinci, 2011, s.68)

Orta Doğu'da dengelerin değişmesinde etkili olaylardan biri de 14 Şubat tarihinde Eski Lübnan Başbakanı Refik Hariri'ye düzenlenen suikasttır ve Hariri'nin ölümüyle sonuçlanmıştır. Bu suikastlar Suriye suçlamaların odağı olurken, olumlu gelişmeler de olmuştur. Ürdün, İsrail Büyükelçisi görevine iade olmuş 2005 Mart'ında da Mısır, İsrail Büyükelçisi görevine iade edilmiştir. İsrail-Filistin Sorunu açısından bir diğer önemli gelişme de 19 Mart tarihinde Filistinli örgütlerin, 2005 yılı boyunca tek taraflı ateşkes taahhüdünü ve seçimlerin gecikmeden yerine getirilmesini içeren Kahire Operasyonu'nu imzalamıştır. 1996 yılından beri yapılmayan seçimlerin yapılmasına karar verilmesi, Filistin için önemli bir gelişmedir. Nisan ayında ise Orta Doğu'daki önemli gelişmelerden biri olan Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesi tamamlanmıştır.

Abbas'ın Mayıs ayındaki ABD ziyareti sırasında Bush, 50 milyon dolarlık doğrudan yardımı onaylamıştır. Temmuz ayında da 6-8 ülkeleri liderleri Filistin'e 3 milyar dolar sözü vermiştir. Bu gelişmelere ilaveten HAMAS 5 Temmuz 2005'te, İsrail'in Gazze'den çekilmesini müteakip İsrail'e Kassam füzeleri atılmasını durduracağını açıklamıştır. İsrail, 15 Ağustos 2005 tarihinde Gazze Şeridi'nden ve dört kuzey Samaria yerleşim yerinden geri çekilme uygulamasını başlatmıştır. Geri çekilme Gazze Şeridi'nde 22 Ağustos'ta, Kuzey Samaria'da 23 Ağustos 2005'te tamamlanmıştır. İsrail Güvenlik Güçleri (IOF), Gazze Şeridi'nden çıkışını 12 Eylül 2005 tarihinde tamamlamıştır. 25 Eylül 2005'te HAMAS, Gazze'ye yönelik silahlı operasyonların durdurulacağını açıklamıştır. İsrail-Filistin sorununun önemli dönüm noktalarından biri olan gelişme, Filistin'de Aralık ayında yapılan yerel seçimlerde Batı Şeria ve Gazze'de HAMAS'ın başarıyla çıkmasıdır. Bunun üzerine Orta Doğu Dörtlüsü, kurulacak Filistin Hükümeti'nin İsrail'in barış içinde yaşama hakkını

tanınmasını, şiddet ve terörizme son vermesi gerektiğini belirtmiştir (Akçay, 2003, s.12)

4 Ocak 2006 yılına geldiğimizde İsrail’de Şaron’un kalp krizi geçirmesi sonrasında Ehud Olmert, Başbakan vekili olarak yerine geçmiştir. Filistin yönetiminin 25 Ocak 2006 seçimleri, HAMAS liderliğinde hükümetin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. İsrail, Filistinlilere karşı ikili strateji benimsemişti: HAMAS’a ve aşırı uçtakilere karşı baskıyı muhafaza ederken, İsrail-Filistin çatışmasına yönelik olarak görüşmelere dayanan bir-iki devlet çözümü için Filistinliler arasındaki ılımlı unsurlarla diyalog kapısını kapatmamıştır. Olmert, HAMAS’la müzakereleri 3 şarta bağlayarak reddetmiştir: HAMAS’ın silahsızlanması, İsrail’in yok edilmesi çağrısını kaldırması, İsrail-Filistin arasındaki daha önce yapılan tüm antlaşmaları tanınması. 30 Ocak’ta da Orta Doğu Dörtlüsü Filistin yardımlarını şiddet kullanılmaması, İsrail’in tanınması ve daha önceki anlaşmaların ve yükümlülüklerin kabul edilmesine bağladığını açıklamıştır. 16 Şubat’ta da ABD Kongresi, Bush yönetiminin Filistin yönetimine yardımları, HAMAS’ın İsrail’i tanımaması durumunda kesmesi yönünde uyarısına cevaben Rice, Hamas hükümetine hiçbir yardım yapılmayacağını açıklamıştır (Petras & Obaya, 2007, s.102)

29 Mart’ta HAMAS hükümeti kurulmuştur. Hemen ertesinde Orta Doğu Dörtlüsü, 30 Mart’ta açıkladığı şartlara HAMAS’ın uymadığını belirterek geniş kapsamlı yardım boykotu uygulamaya koymuştur. Bush, Filistin yönetimine 45 milyon dolarlık doğrudan yardımı durdurmuştur. Süreç, 14 Nisan’da Olmert’in başbakan seçilmesi sonrasında İsrail’in nihai sınırlarını belirleyeceğini ve Filistinlilerle anlaşmaya varılmazsa tek taraflı bir güvenlik sınırı çizileceğini belirtmesiyle sıkışmıştır. Gazze’de ekonomik durum ağırlaşırken 25 Haziran’da İsrail askeri olan Gilad Şalit’in yakalanması, HAMAS tarafından bir pazarlık unsuru olarak kullanılırken İsrail de refah sınır geçişini kapatmıştır. İsrail, bunun üzerine 8 bakanın da bulunduğu 42 HAMAS milletvekilini “yasadışı örgüt üyesi oldukları” gerekçesiyle tutuklamıştır. Bu dönemde önemli bir diğer gelişme de 12 Temmuz’da başlayan İsrail-Hizbullah Savaşı’dır. 1300’den fazla Lübnanlı, 150 İsrail askeri ölmüş; 250.000 kişi Kuzey İsrail’den kaçmış ve 350.000 kişi Güney Lübnan’ı boşaltmıştır (Kurtzer & Lasesky, 2008, s.120).

14 Ağustos'ta varılan ateşkes ile İsrail-Hizbullah Savaşı sona ermiştir. Filistin'deki durum ağırlaşırken Avrupa Birliği, doğrudan sosyal, tıbbi ve enerji ihtiyaçlarını gidermek üzere 1 Eylül tarihinde Geçici Uluslararası Mekanizma'yı açıklamıştır. Bu süreç yaşanırken Filistin içinde El Fetih ile HAMAS arasında Eylül ayında Batı Şeria'da çatışmalar başlamıştır. 20 Ekim'de taraflar arasında ateşkes sağlanmıştır. Aralık ayında, bölgeye yönelik önemli çalışmalardan biri olan Irak Çalışma Grubu'nun raporunda ABD'ye, bölgeye yönelik daha geniş bir stratejinin Suriye ve İran'la ilişki kurması ve Arap-İsrail barış sürecini canlandırması tavsiye ediliyordu. Aralık ayında Abbas, tek taraflı olarak erken seçim ilan etmiş; İsrail'in destek verdiği bu açıklamayı HAMAS, İsmail Haniye'nin "anayasal olmadığı ve Filistinliler arasında gerilime yol açabileceği" gerekçesiyle reddetmiştir (<http://www.haber7.com/haber/20061217/Filistinde-gerilim-had-safhada-php?id=205624>)

2005 yılında Gazze ile dünya arasındaki bağ sadece minimum düzeyde insani yardımla sınırlı olmuştur. Filistin Ulusal Yönetimi Başkanı Mahmut Abbas ve Başbakan Selam Fayad yönetimindeki yeni ılımlı El Fetih idaresindeki Filistin Hükümeti, barış ve güvenlik içinde yan yana yaşayan iki halk, İsrail ve Filistin için iki yurt amacına ulaşılması yönünde İsrail ve Filistinliler arasındaki görüşmelerin yeniden başlatılması kapısını açmıştır. 18 Haziran'da ABD, Filistin Hükümeti üzerindeki yardım ambargosunu kaldırmış, buna AB ve diğer ülkeler de katılmış ve 86 milyon dolar yardım sözü verirken ABD Dışişleri Bakanı Rice, Gazze'ye yönelik olarak Birleşmiş Milletler Yardım ve Çalışma Ajansı'na ilave 40 milyon dolar katkı açıklamıştır (Kurtzer & Lasesky, 2008, s.122)

Uluslararası toplum, Filistin devletine giden yolun teröre son verilmesi, önceki İsrail-Filistin anlaşmalarının kabul edilmesi ve İsrail'in var olma hakkının tanınması dâhil olmak üzere Uluslararası 'Dörtlü' (İngiltere, AB, ABD ve Rusya) tarafında ana hatları belirlenen koşulların kabul edilmesini takip etmesi konusunda ısrarlı davranmıştır. Görüşme sürecinin yeniden başlatılması için 27 Kasım 2007 tarihinde Annapolis'te bir uluslararası konferans düzenlenmiştir. İki tarafın görüşme heyetleri, 12 Aralık tarihinde Kudüs'te doğrudan konuşmalara başlamıştır. Paris'te 17 Aralık'ta toplanan Uluslararası Filistin'e Yardım Konferansı, Annapolis'te başlatılan siyasal süreci destekleyerek Cumhurbaşkanı Mahmut Abbas ve Başbakan

Salam Faayd hükümetine siyasi ve mali desteği ve gelecekte bir Filistin Devletine ilişkin vizyonlarını ifade etmiştir.

21 Nisan 2008’de ise önemli bir gelişme yaşanmıştır. ABD Eski Başkanı Jimmy Carter, HAMAS lideri Halid Meşal ile görüşmüştür. Görüşme sonrasında HAMAS’ın 1967’deki Altı Gün Savaşı’nda ele geçirdiği topraklarda bir Filistin Devleti kurulmasını kabul edeceği konusunda anlaşma sağlanmış ve anlaşmanın referandum yapılarak Filistin halkı tarafından onaylanmasına karar verilmiştir. Bu gelişmeler çerçevesinde çözümlenecek gibi görülen İsrail-Filistin Sorunu; İsrail Ordusu’nun Hanuka adı verilen Işık Bayramı sürerken Aralık 2008’de yerel saatle 09:30 civarında 60 savaş uçağı ve helikopterle Gazze Şeridi’ne 100 tonun üzerinde bomba atması, 505 insanın ölmesi ve 2500’den fazla kişinin yaralanması ile güncelliğini korumuştur. Dökme Kurşun Operasyonu adı da verilen operasyonda İsrail, HAMAS’ın sivillere ve askeri birimlere karşı Kassam roketli saldırılar yaptığı gerekçesiyle bu operasyonu gerçekleştirdiğini belirtmiştir (Petras & Obaya, 2007, s.110)

Bu operasyona giden süreçte gerçekleşen olaylara değinmek gerekirse; 19 Haziran’da Mısır’ın arabuluculuğuyla 6 aylık ateşkes ilan edilmiş; 24 Haziran’da da İsrail bir İslami Cihad komutanını öldürmüştü. Aynı gün İsrail’e üç Kassam roketi atılmış ve 2 kişi yaralanmış; 26 Haziran’da da El Fetih’in İsrail’e roketler gönderdiği, HAMAS’ın da İsrail’in Gazze Şeridi’ndeki sınır kapılarını açmamasını ateşkesin ihlali olarak nitelendirilmesiyle Gazze Şeridi’den İsrail’e roket ve havan topu atışı devam etmiş; ama sorumluluğu kabul eden olmamıştır (Erdoğan, 2005, s.120).

26 Aralık’ta İsrail, Gazze Şeridi’ne beş geçiş kapısını insani yardımlar için açmıştır. Kapılardan 100 kamyon tahıl, insani yardım ve diğer mallar Gazze’ye taşınmıştır. Ayrıca Gazze’deki elektrik santralinin yakıt vanaları açılmıştır. Bu hamleye rağmen Gazze Şeridi’nden bir düzine civarı roket ve havan mermisi atışları. İsrail, kapıları açmasına rağmen HAMAS’ın davranışına göre operasyon yapıp yapmayacağını 28 Aralık’ta açıklayacağını bildirmiştir.

Orta Doğu Barış Süreci tarihte de örnekleri görüldüğü üzere, barış ve uzlaşmanın sağlanacağı sırada saldırılar ve yıldırma politikalarıyla başarılamamış bir

süreçtir. İsrail'in Gazze'ye Aralık 2008'de gerçekleştirdiği saldırı sonucu 1300 Filistinlinin ölümü, İsrail-Filistin barış sürecinin durmasına neden olmuştur. Sürecin tekrar işlenmesinde Rusya'nın 2010 başında Filistin lideri Mahmut Abbas, HAMAS siyasi lideri Halid Meşal ve İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu'yu ağırlamasının ardından Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Laurou, İsrail-Filistin sorununun çözümü için Birleşmiş Milletler bünyesinde oluşturulan "Orta Doğu Dörtlüsü" (ABD, Rusya, AB ve BM) 19 Mart'ta Moskova'da toplanacağını açıklamıştır (Achar, 2004, s.121)

Uluslararası toplum İsrail'in işgal ettiği bölgelerdeki yerleşim çalışmalarını dondurmasını ve 2001 yılından bu yana yapılan inşaatların da yıkılmasını isterken İsrail, 1967 Savaşında işgal ettiği Batı Şeria ve Kudüs'te yerleşim çalışmalarını sürdürmektedir. Görüşmelerin tıkandığı noktalar işgalin sonlandırılmaması, İsrail'in 1967 Savaşında işgal ettiği Batı Şeria ve Doğu Kudüs'teki yerleşim çalışmalarını sürdürmesidir. İsrail gelecekte de yerleşim çalışmalarının süreceğini kaydederken, Filistin işgal edilen topraklarda inşaat çalışmalarının durdurulmadan masaya oturmalarının mümkün olmadığını savunuyor. Kasım 2009'daki İsrail Başbakanı Netanyahu'nun açıklamasına göre Batı Şerai'daki mesken çalışmaları sınırlandırılabilir fakat Doğu Kudüs için bu mümkün değildir. İsrail ve Filistin arasında 2008'de İsrail'in Gazze'ye saldırısı sonrası kesilen görüşmelere dolaylı yoldan devam edilmesine yönelik ABD'nin önerisine destek veren Arap Birliği dışişleri bakanları, dolaylı görüşme önerisine 4 ay süreyle şans tanıyacıklarını açıklamışlardır (<http://www.turkishny.com/index.php?option=com-content&view=article&Itemid=119&id=25280>, erişim tarihi: 04.03.2011)

Katar Gazetesi'nde Halil el Enani (Vatan, 15.05.2010)'nın Filistin için B Planı adlı yazısında, yürütülen dolaylı görüşmelerin başarısız olması durumunda üç maddelik bir B planını işletmesi tavsiye ediliyor. Buna göre BM'de İsrail'e yaptırımların dayatılmasını isteyen bir tasarı hazırlanması, Doğu Kudüs'te yerleşim inşaatının sürdürülmesi ve Yol Haritası'ndaki talepleri yerine getirmemesi halinde İsrail'i cezalandırması için ABD'ye baskı yapılması, Fetih ve HAMAS'a uzlaşma için baskı yapılması ve bunu reddederlerse boykotla tehdit edilmeleri; atılacak adımlar olarak sıralanıyor. Bu adımlara bakıldığında ise HAMAS'ın son dönem liderlerinin açıklamalarında da sıkça yer alan sorumluluğun İsrail tarafına yöneltilerek

HAMAS'a yönelik uluslararası baskının İsrail tarafına yönlendirilmesi stratejisini destekleyen bir yaklaşım göze çarpmaktadır (www.radikal.com.tr)

Bu yaklaşımın önerilmesinde “İsrail’in pervasızlığı arttıkça, yanlışları ve yalnızlığının da arttığı ve Gazze Savaşı sonrası yaşandığı gibi ayıpları gözler önüne serildiği, bu nedenle şu an uluslararası platformda zor durumda olduğuna” dair argüman kullanılmaktadır. Diğer taraftan, Arapların taraflara barışa dair görüşlerini dayatmak için daha açık davranmak ve daha fazla vakit geçirmeden Filistinlilere yönelik sorumluluklarını üstlenmeleri gerektiğinin vurgulanmasıyla aslında Arapların bu konudaki tavırları ciddi anlamda eleştirilmektedir. ABD’nin sürece yönelik yaklaşımında ise El Enani’nin “Obama’nın kendi barış planını dayatabilmek için müzakerelerin başarısızlıkla sonuçlanmasını” beklediği argümanı dikkat çekicidir.

Orta Doğu barış sürecinde eskiden bu yana baktığımızda ABD ve İsrail ilişkileri her zaman birbiriyle bağlantılı ve ilgili bir süreç olarak karşımıza çıkmıştır. Bunun başlıca 2 nedeni vardır: Birincisi, Arap dünyası karşısındaki ortak çıkarları, diğeri ise Yahudi cemaatlerinin bu devletlerin iç siyasetindeki ayrıcalıklı rolüdür. Bu kapsamda ABD’nin İsrail politikasında belirleyici etkenler olarak ulusal çıkarları, bu ulusal çıkarların korunmasında da İsrail’in jeopolitik konumu, Yahudi lobisi ve İsrail devletine olan kamuoyu desteği önem taşımaktadır (Davutoğlu, 2003, s.101)

ABD- İsrail ilişkileri, Filistin Sorunu, mülteciler, yerleşmeciler, güvenlik duvarı, ABD’ye yönelik İsrail istihbarat faaliyetleri gibi konularda kısa süreli soğukluklara sahne olsa da, ilişkilerin stratejik boyut dışındaki faktörleri de önemli ve derin köklerden güç almaktadır. Bunlar ABD yönetiminde, Kongre ve Bürokraside yer alan Yahudi kökenliler, silah endüstrisi, ticaret ve medya alanındaki Yahudiler, lobiler ve hepsini çevreleyen Yahudi varlığıdır. İsrail açısından bakıldığında da ABD bir güvenlik garantörü ve birbirlerinin Orta Doğu ile ilişkilerini güçlendirmelerini sağlayan iki müttefikdir (Der. Yılmaz, Şahin ve Taştekin, 2005, s.246)

Bazı yazarlar ABD’nin Irak’a ardından muhtemelen İran’a ve bazı Orta Doğu ülkelerine müdahale etmek istemesinin nedenini İsrail’in güvenliğini korumak

istememesi olarak değerlendirmişlerdir. ABD'nin İsrail'in güvenliğini korumak istemesinin altında yatan en önemli neden de güçlü Yahudi lobileridir. İsrail lobisi, ABD'deki yabancı lobiler arasında en iyi organize olmuş, finansal yönden güçlü, karar alma ve kamuoyunu etkileme açısından son derece başarılı kabul edilen lobiler arasında bulunmaktadır. İsrail/Yahudi lobisinin temel amacı ABD'nin İsrail'in güvenliğini sağlamaya dönük politikasını devam ettirmesi ve bu doğrultuda İsrail'e daha fazla askeri ve ekonomik yardım yapmasıdır (Arı, 2000, s.239).

Bunun için, ABD'nin Orta Doğu'ya ilgisinin artması, bölgedeki sorunlarla/ çatışmalarla ilgilenmesi, İsrail ile güvenlik gündeminin uyuşması beklenmiştir. Orta Doğu politikaları ve çatışma analizlerinde petrol Orta Doğu'yu önemli kılan bir diğer unsurdur. İsrail bu yüzden Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde ve bu ülkeyle ticareti geliştirme konusunda beklenti içindedir. Özetle II. Körfez Savaşı İsrail'e stratejik hedeflerine ulaşmada önemli bir engeli aşması, bölgede kendisine yönelik düşmanlığı geçici süreyle de olsa ABD'ye ve onun Irak'taki mevcudiyetine yönlendirmesi, tehdit algıladığı İran ve Suriye'yi, ABD'nin desteğiyle baskı altına alması, bölgenin kaynaklarından ve ticari imkânlarından daha etkin yararlanması gibi çok yönlü kazanımlar sağlamıştır (Arı, 2000, s.240)

Sonuçta İkinci Körfez Savaşı, arkasında bir dizi neden bulundurmakla birlikte ABD'nin Orta Doğu'da hâkimiyetinin devam etmesi ve İsrail'in Orta Doğu'nun yeniden şekillenmesi yönündeki stratejisinin bir ürünü olmuştur. Orta Doğu barış sürecinde de çözümsüzlükler ve saldırılar Orta Doğu politikalarının bir ürünüdür. Böylelikle Orta Doğu politikalarının şekillenmesinde de ortak çıkarlar ve güvenlik anlayışları rol oynamıştır. Orta Doğu politikalarına İsrail'in bölgedeki ABD çıkarlarına olan katkısı açısından bakarsak;

- İsrail, radikal Arap milliyetçilerinin Lübnan, Ürdün ve Filistin'de iktidarı ele geçirmemelerinin engellenmesinde önemli bir rol oynamıştır.
- İsrail, Sovyetler Birliği'nin bölgedeki en önemli müttefiklerinden biri olan Suriye'yi uzun yıllar askeri açıdan kontrol etmiş ve dengelemiştir.
- İsrail'in komşuları olan Arap ülkeleriyle yaptığı savaşlar, ABD silahlarının Sovyet silahları karşısında denenmesi fırsatını doğurmuştur.

- ABD iç kamuoyu tepkisi nedeniyle askeri ve mali yardım sağlamadığı Güney Afrika, İran, Guatemala'daki askeri cunta ve Nikaragua'daki kontralar gibi unsurlara İsrail aracılığıyla yardım etmiştir.
- ABD, İsrail istihbarat birimlerinden özellikle bölge ülkelerindeki nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlar hakkında bilgi almış ve istihbari işbirliğinde bulunmuştur.
- ABD savunma sanayisi, İsrail savunma sanayisi ile işbirliği yapmış ve silah geliştirme faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu da göstermektedir ki ABD'nin İsrail'e kendi çıkarlarına hizmet ettiği sürece daha fazla önem atfettiğini ortaya koymuştur.

Fakat stratejik çıkarların yanında ABD'nin İsrail'e olan çıkarlarının değiştirilmesini engelleyen bazı faktörler de vardır:

- Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası iktidara gelen Amerikalı liberal siyasetçiler ve medya patronları, II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan olaylar nedeniyle Yahudilere sempati ile bakmaktadırlar.
- İsrail ve Yahudileri eleştirmek, anti-semitizm olarak algılanacağından, Amerikan kamuoyunda, İsrail'in gerçekleştirdiği insan hakları ihlalleri ve uluslararası hukuka aykırı davranışlar açıkça eleştirilmemektedir.
- Özellikle Cumhuriyetçi Partiye destek veren aşırı sağcı gruplar, İsrail'in izlediği politikalara destek vermektedirler.
- Ne kadar abartılsa da, İsrail yanlısı lobiler, karar vericilerin üzerinde etkili olmaktadır.
- Silah endüstrisi ve onun uzantısı silah lobisi, seçim dönemlerinde, İsrail yanlısı kongre adaylarını desteklemektedirler. Bu nedenle, ABD kongresinde herhangi bir ülkeye yapılan 50 milyon dolarlık bir silah satışı eleştirilirken, İsrail ile olan milyon dolarlık savunma işbirliği projelerine kimse eleştiri getirmemektedir.
- Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında, ABD toplumunda Araplara ve Müslümanlara karşı oluşan tavır, ABD'nin İsrail yanlısı politikalar izlemesini de kolaylaştırmıştır (Der. Yılmaz, Şahin ve Taştekin, 2005, s.201).

11 Eylül sonrası terör ve demokrasi algılamalarının tamamen değişmiş olması, ABD'nin ve İsrail'in önceki politikalarını da acilen gözden geçirmesine neden olan bir süreç olmuştur. Çünkü başlarda İsrail, İslamcılığın özellikle Filistin topraklarında yayılmasına ve hareketlenmesine neden olmuştur. İsrail, İslamcılığın laik Filistin milliyetçiliğine karşı dengeleyici bir güç olarak görmüştür. İsrail'e göre FKÖ'de çatlaklar oluşturmanın tek yolu İslamcı yeni kollar oluşturmaktan geçiyordu. Çünkü Soğuk Savaş döneminde SSCB-ABD rekabetinde olduğu gibi Filistin direnişinde de Marksist ekollerin etkisi büyüktü (Bulut, 1994, s.23).

Yani ABD ve İsrail kendi menfaatleri doğrultusunda radikal hareketlerin gelişimine destek vermişlerdir. Yani HAMAS, aslında klasik Arafat milliyetçiliğine alternatif bir yapılanma olarak İsrail'in desteğiyle, Arafat'ın etkinliğini azaltmak amacıyla kurulmuştur (Der. Laçiner ve Celalifer Ekinici, 2011, s.244).

Orta Doğu, ABD ve İsrail dış politikasının merkezinde olmaya devam edecektir. ABD politikalarına itirazlar ve hatta zaman zaman meydan okumalar olacaktır; ancak ABD için ciddi fırsatlar da mevcuttur. ABD'nin Orta Doğu politikasında temel hedefi istikrar olsa da, artık demokrasi ve özgürlükler ön plandadır. Bunun yanında Orta Doğu'nun istikrarı için İsrail'in de yapıcı tavırlar sergilemesi ve HAMAS'ın uzlaşma zemininde tutulabilmesi büyük önem arz etmektedir. Uluslararası ve bölgesel aktörlerle irtibatı engelleyen bir HAMAS, bölge istikrarı için büyük tehdit oluşturmaktadır. Ve bu meselelerin çözümü de iki taraflı olarak incelenmelidir. ABD ve İsrail Orta Doğu siyasetinde nasıl kilitse, bu problemde de kilit taraflardır. Orta Doğu, dünyanın başlangıcından beri tarihin akışını yönlendiren bir coğrafya olmuştur ve özellikle Orta Doğu topraklarındaki çıkarlar yüzünden hep bir kaosa sürüklenmiştir. Fakat 21. yüzyılda kaos bildiğimiz klasik savaşlarla değil "post-modern savaşlarla" kendini göstermiştir. Yani uluslararası ilişkilerde "yeni savaşlarda" savaşmak için devletlere ve resmi ordulara ihtiyaç kalmamıştır. Orta Doğu gibi domino etkisinin sıklıkla görüldüğü bir bölgede, artık komşuda çıkan sorunun ihracatı yapılabiliyor. Böylelikle bu sorunlar da bölge devletlerini ABD ve İsrail'e muhtaç hale getirmektedir. Arap yönetimi ve halklar arasındaki uçurumlar da derinleştikçe bu tür muhtaçlıklar daha da artmaktadır. "Filistin" sorunu, Arap dünyasının baş sorunuyken Orta Doğu başka sorunlara da gebe olmuştur. Ve yeni dönem Orta Doğu halk hareketleri ve kaos ABD ve İsrail'in

aynı çizgide olmadıkları ve farkı tutum belirlemelerine neden olmuştur. İsrail'in bütün karşı çıkışlarına rağmen İran konjonktürden yararlanmış ve Süveyş kanalına iki savaş gemisi göndermiştir. Son dönem Mısır'da yaşananlar halka ABD'nin baş müttefikini yıktığını ve Gazze işgalinde İsrail'in güvencesi olan Mısır'ı yepyeni bir dönemin beklediğini de göstermiştir (Güller, Koloğlu ve diğ., 2011, s.76).

Ve sonuç olarak "Tarihin Sonu"nu tersine çeviren gelişmeler yaşanmaktadır. Filistin davası karşısında Arap ülkeleri yöneticilerinin ABD ve İsrail karşısında yenilmesi, halkın gözünde liderlerin itibarının tamamen yok olmasına neden olmuş ve domino etkisi de başlamıştır. Orta Doğu'da artık hiçbir şey eskisi gibi değildir. Öteki ülkelere de yansımaları olacak ve yeni gelişmeler yaşanacaktır.

6. SONUÇ

Soğuk Savaş dönemi, bu dönemde yaşanan gelişmeler olsun sonrasında yaşanan gelişmeler olsun, dünyayı önemli biçimde etkilemiş bir dönemdir. Sistemin çift kutuplu yapısı, Orta Doğu'ya hâkim olma düşüncesi ve iki süper gücün ABD ve SSCB'nin hegemonya güç olma uğraşları ile sürmüştür. 1939-1945 tarihleri arasında Avrupa ülkeleri çöküntü içerisindeyken SSCB'nin etkisi altında kalmışlardır. Bu üstünlüğe tek karşı gelebilecek olan ABD, sistemi iki kutuplu yapıya sürüklemiş ve özellikle Orta Doğu'ya hâkim olma politikasına önem veren bir rota çizmiştir.

Soğuk Savaşı istisnasız yapan en önemli faktörlerden bir diğeri de iki süper gücün SSCB ve ABD'nin arasında savaşıla sonuçlanmayan uzatmalı bir gerginlik döneminin yaşanmış olmasıdır. Bunun yanı sıra ABD'nin uyguladığı caydırma ve çevreleme politikaları da Soğuk Savaşın alışılmadık seyrine ışık tutmuştur. Soğuk Savaşın ilk aşamalarına baktığımızda 3 evreye ayrılabilir: 1945-1947 Soğuk Savaşın tedricen başlaması, 1947-1949 Soğuk Savaşın ilanı, 1950-1962 Soğuk Savaşın doruk yıllarıdır.

Soğuk Savaş yıllarında Sovyetler yayılmacı olmakla, statükocu bir güç olmak yerine devrimci bir güç olmakla suçlanmıştır. Ayrıca Amerikalılar soyut ya da ortamsal amaçlar peşindeyken SB toprak gibi somut ya da sahiplenmecî amaçlar gütmeye eğilimindeydi. Bu tür politikaların etkili olduğu Soğuk Savaş yıllarında 1948'de İsrail'in de kurulmasıyla birlikte dengeler de tamamen değişmeye başlamıştır. Son yarım yüzyıldır sert çekişmelerin yaşandığı Orta Doğu'da İsrail'in de kurulmasıyla bölge tam anlamıyla kültürel/siyasi çatışma alanı olmuştur. Bu çatışmaların nedenleri ise milliyetçilik, din ve güç dengesi politikalarının her biri ile açıklanabilmektedir.

Bu çatışmalara örnek olarak İran-İrak Savaşı (1980-1988) verilebilir. Bunun nedenlerine bakarsak İran'da olan devrim nedeniyle karışan İran'dan yararlanmak isteyen Saddam Hüseyin ve Devrimci İran'ın Irak'ta iç karışıklıklara sebep olmasıdır. Bölge dışından olan ülkeler ABD ve İsrail İran'ın Orta Doğu'da güçlenmesinden endişelenerek Irak'ı desteklemişlerdir. Arap-İsrail çatışmasında da

Soğuk Savaş döneminin pek çok belirleyici olayı olmuştur: İsrail için kuruluş savaşı olan 1948-49 Arap-İsrail savaşı, 1950 Geri Dönüş Kanunu, İsrail'e Yahudi Yerleşme Hakkı; 1950'de Filistin'in Batı yakası olan kesimin Ürdün, Gazze Şeridi'ninse Mısır'ın ilhakıyla Filistin Devletinin tamamen ortadan kaldırılması; 1951'de Ürdün Kralının öldürülmesi, 1952'de Mısır'da Kral Faruk'un devrilmesiyle Cemal Abdül Nasır'ın Arap sosyalizmi ve anti-emperyalizm söylemiyle Arap Dünyasını sarsması; daha geniş kapsamlı olan ve Mısır'ı Batı ile karşı karşıya getiren, İsrail'in Hittin korkusunu güçlendiren 1956 Kanal Savaşı; 28 Mayıs 1964'te Filistin Ulusal Kongresi'nce Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kurulmasıdır.

1967'ye geldiğimizde diğer iki savaştan farklı olarak İsrail ile Arap dünyasını karşı karşıya getiren, yeni dönem açan ve İsrail'in toprağını 3 katına çıkardığı 1967 Arap-İsrail Savaşı -Altı Gün Savaşı meydana gelmiştir. 1973'te Yom Kippur Savaşı, 1978'de Filistin Kurtuluş Örgütü'nü çökertmek amacıyla Lübnan'a saldırı, 1981'de Golan Tepelerinin ilhakı, 1982'de Lübnan'a saldırı ve 1987'den başlayarak Gazze-Eriha Antlaşması imzalanana kadarki sürede intifada ve Kasım 1988'de Filistin Devletinin kurulduğunun ilanı ile Orta Doğu'da Soğuk Savaş sürecini bu gelişmelerle bitirmiştir.

Soğuk Savaşın sona ermesiyle Sovyetler Birliği'nin dağılması bir yandan iki süper güçten biri olan ABD'nin diğer bir süper güç olan SB karşısındaki galibiyetini simgelemiş, Soğuk Savaşın iki kutuplu yapısı da sona ermiştir. ABD Başkanı Bush'un 1990 Ağustos'unda Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle ortaya çıkan Körfez Krizi sonrasında kullandığı "yeni dünya düzeni" kavramı da iki kutuplu yapının bittiğini ve uluslararası sistemde yeni bir düzenin ortaya çıktığını ifade etmiştir. Böylelikle uluslararası ilişkiler teorilerinde de bir değişim olmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrası ABD'de gelişen realizmin yerini 1970'lerle beraber değişen dünya ile neo-realizm almıştır. Neo-realizm, devletlerarası sistemin hiyerarşik olmaktan ziyade anarşik olduğunu ve sistemin aynı işleve sahip birimler arasındaki etkileşimlerden meydana geldiğini belirtmiştir. Klasik realizm devleti daha çok toplum-merkezli bir yapıda kurgulamış, neo-realizm ise uluslararası sistemi anarşik bir alan olarak tanımlamıştır. Soğuk Savaşın sona ermesiyle neo-realistler uluslararası sistemde çok merkezliliğin ortaya çıktığını ve güç merkezlerinin

uluslararası politikanın gidişatını belirlemek açısından zamanla daha önemli bir konuma geleceklerini öne sürmüşlerdir.

Soğuk Savaşın bir yumuşama dönemine girmesiyle ABD'nin hegemonik gücünün sorgulanır olması ve realizmin karşısına çıkarılan neo-realizmin de dış politikaya olan bakış açısı daimi bir işbirliğine yöneltmeyeceğinden karşısına liberal teoriler çıkmıştır. 1970'lerin değişen ortamı ile 1970'lerin çoğulcuları, çoğunlukla 1980'lerin ve 1990'ların "neo-liberal kuramsalcıları" olmuşlardır.

Soğuk Savaş sonrası neo-liberal kurumsallaşma neo-realizmin birçok kabullerini paylaşmış, fakat neo-realistlerin aşırı derecede çatışma ve rekabet üzerine odaklandığını ve anarşik uluslararası sistem de dâhil, işbirliği şansını azalttığını iddia etmişlerdir. Ayrıca neo-liberal teorinin içerisindeki en önemli gelişme ortaya koymuş olduğu "demokratik barış teorisi" kavramı olmuştur. Demokratik Barış Teorisi, Soğuk Savaş sonrası Amerikan dış politikasını da yönlendiren temel yaklaşımlardan olmuştur. Clinton yönetiminin demokrasilerin birbiriyle savaşmasını önlemeye çalışması ve İsrail-Filistin arasındaki barış görüşmeleri de buna örnektir.

Soğuk Savaş sonrası SSCB'nin parçalanması ve Rusya'nın iç politikaya odaklanması sonucu dış politikada etken bir aktör olmaması, 1990-2000 arası dönemde ABD'nin sistemdeki hareket serbestisini tamamen arttırmış ve Orta Doğu'da İsrail ile birlikte güç odağı haline gelmişlerdir. Bu dönemde ayrıca, ABD'nin dış politika belirleyicileri yalnızca teoriler değil, aynı zamanda teorik yaklaşımlar da olmuştur. Fukuyama'nın Tarihin Sonu tezi Soğuk Savaş sonrası Amerikan dış politikasındaki boşluğu doldururken, Yeni Dünya Düzeni fikrinin de altyapısını oluşturmuştur. Huntington da Medeniyetler Çatışması teziyle kültürel ve medeniyetler arası çatışmanın kutuplar arası çatışmaların yerini alacağını ifade etmiştir. Bu çatışmalar da ABD dış politikasının fikri altyapısını oluşturmuştur.

1990'lı yıllar Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgali ve Körfez Savaşı ile başlamıştır. Bu başlangıçlar; Bush'un Yeni Dünya Düzeninde SSCB'nin yokluğunda gücünün sınanmasını ve bundan sonra ne olacağını belirlemiştir. Körfez Savaş ile ABD bölgedeki birçok hedefine ulaşmayı başarmıştır. Aynı zamanda Arap Devletlerinin de desteğini alarak İsrail'den duyulan endişeyi de gidermiştir.

1990'lı yıllar aynı zamanda Körfez Savaşının tüm dünyayı etkilediği ve İsrail'in içinde Orta Doğu ile barış görüşmelerinin yapıldığı bir dönem olmuştur. ABD İsrail'in Körfez Savaşına katılmasını istemeyerek bu savaşın Irak-İsrail savaşına dönmesini engellemiş ve Arapların Irak tarafına kaymasının da önüne geçmiştir. Bu da Orta Doğu'da etkenliğini arttıran bir diğer önemli gelişme olmuş, Arapların Batı'ya karşı bir araya gelmesini engellemek ve Arap milliyetçiliğini yok etmek de atılan önemli adımlardan olmuştur.

Körfez Savaşı'ndan sonra ilk gündeme gelen konu Filistin Sorunu olmuştur. Arap-İsrail savaşları bile İsrail'in Filistin politikasını başarıya uğratamamıştır. Ama Körfez Savaşı ve 1967 Savaşı sonrası popülaritesini kaybeden Arap milliyetçiliği, Arapların kendi içinde birlik oluşturamamaları ve Saddam'ın Kuveyt'i işgalini kınamalarıyla iyice ortaya çıkmıştır. Saddam'ın bu işgalle Filistin davasına da büyük zarar verdiği görüşü de yaygınlaşmıştır. Bu yüzden bölge ülkeleri Batıya yakınlaşmış ve bu da Arap-İsrail çatışmasındaki pek çok antlaşmanın imzalanmasına neden olmuştur.

Orta Doğu barış antlaşmaları süreci Madrid Konferansı ile başlamıştır. Diğer antlaşmalar ise; Gazze Eriha Antlaşması, Yetkilerin ve Sorumlulukların Devir Hazırlığı Antlaşması, Batı Şeria ve Gazze Şeridi Ara Anlaşmasıdır. 1993 ve 1995 tarihli Oslo Belgeleri de İsrail ve Filistin ilişkilerinde dönüm noktası olmuştur. Özellikle Oslo II Antlaşması 1995 yılından sonra Filistin-İsrail arasında imzalanan pek çok antlaşmaya da temel teşkil etmiştir.

2000 yılında Clinton'un öncülüğünde yürütülen Camp David zirveleri ise Filistin ve İsrail barışı için birer dönüm noktası olmuştur. Camp David zirvesinin sonunda gelecekteki görüşmelere rehberlik edecek, bir üçlü bildirim düzenlenmiş fakat El Aksa İntifadası'nın başlamasıyla netice alınamamıştır.

Çıkan sonuç şudur ki 11 Eylül sürecine kadar Orta Doğu'da İsrail ve Orta Doğu devletleri arasında kalıcı barış antlaşmaları yapılmış gibi görünse de beklenen sonuçlar alınamamış ve Orta Doğu'da asıl önemli unsurun iç etkenler olduğu gerçeğiyle bir kez daha karşı karşıya kalınmıştır. Yani 1991-2000 arası dönem ABD'nin Orta Doğu'da uyguladığı politikalar iki ana cephede de sınırların dışına

çıkılmıştır. İsrail-Filistin cephesinde barış süreci tıkanmıştı. İki taraftan birinin teslimiyeti sonucu barış sağlanabilirdi. Fakat 4 Kasım 1995'te İsrail-Filistin uzlaşmasında önemli rol oynayan İzak Rabin'in suikast sonucu öldürülmesi ile Orta Doğu'da barış sürecinde de önemli bir tıkanma noktasının oluşmasına neden olmuştur. Oslo Belgeleri, İsrail ve Filistin ilişkilerinde bir dönüm noktası oluştursa da, her iki tarafın muhalif kesimlerce yıpratılması ve terör saldırılarının başlaması da barış sürecini durduran önemli etkidir.

Aynı zamanda Camp David de barış görüşmeleri için bir araya gelen iki taraf sonrasında yaşanan II. İntifada (El-Aksa İntifadası) barış için atılan ama sonuçlanamayan başka bir adım olmuştur. Orta Doğu'da bu gelişmeler yaşanırken paradigma değişikliği yaşatan 11 Eylül Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yönelik terör saldırıları bölgedeki durumun şekillenmesinde başka bir etken durum olmuştur. 11 Eylül'ün sorumlusu ilan edilen El Kaide'nin ise saldırılarda bulunduğu meşru zemin, Filistin'de yaşananlar olmuştur.

11 Eylül 2001 saldırıları aslında Bush hükümetine de çok önemli fırsatlar sunmuş ve ABD'nin "Vietnam Sendromunu" en nihayetinde ortadan kaldırmanın da ilk kez mümkün olabileceğini göstermiştir. Ve ABD'de Bush yönetimi Amerikan ulusal güvenlik stratejisini belirleyerek; terörü savunan ve destek veren devletlere karşı 2002 ve 2006 ulusal güvenlik stratejilerini tüm dünyaya açıklamıştır.

11 Eylül'den sonraki dönem artık yeni tip bir düşmana karşı önleyici saldırı olarak nitelenen bir savunma anlayışını ortaya koymuştur. 11 Eylül'den sonra terörizme karşı açılan savaşın ilk uygulama alanı Afganistan olmuştur. Afganistan'ın işgali, terörizme karşı bir savaş olarak görünmesine El Kaide'nin yok edilmesi için bir amaç gibi gösterilmesine rağmen esas amaç, ABD'nin Hazar Denizi kıyılarına ve Orta Asya'ya sızmasıydı. Bu durum aynı zamanda ABD'nin SSCB'nin bölünmesinden beri istenen bir projesiydi. Afganistan işgali bir anlamda ABD'nin politikalarını uygulaması için de önemli bir fırsat olmuştur.

Afganistan'ın işgalinden 1 yıl sonra ABD Başkanı Bush, yeni güvenlik anlayışını, daha doğrusu bundan sonra yapacaklarını ve gerekçelerini ilan etme gereği duymuştur.2002'de açıklanan Bush Doktrini amacını terörist ve zorba

(yapıların) tehditlerine karşılık ittifakların güçlendirilmesi ve Birleşik Devletler ve dostlarına karşı olan terörist saldırıları önlemeye yönelik olarak belirtilmiştir. Stratejiye göre bu savaşta düşman tek bir politik rejim, kişi veya ideoloji değildi. Böylelikle Irak Savaşına giden yolda Amerika dış politikasını tamamıyla belirtmiştir.

ABD terörle savaş hususunda bu eylemi gerçekleştirenler ile onlara yardım ve yataklık edenler arasında bir ayırım yapmayacağını belirtmiştir. Yani bu stratejiye göre İsrail-Filistin anlaşmazlığı da ABD için önemli bir konumda olacaktı. Yani ABD terörizm adına dünyanın her yerine müdahale edebilecek ve bu yolla “ötekileştirdiği” toplumları tanımlama olanağı da bulacaktı.

Afgan işgalinin de tamamlanmasıyla ve Bush Yeni Güvenlik stratejisini de (Bush Doktrinini) tüm dünyaya açıklayarak asıl konu olan Irak’a yönelmiştir. Irak’ın işgali öncesi yönetim, savaşı haklı göstermek için Saddam’ın kitle imha silahları ürettiği, 11 Eylül ve El Kaide ile bağlantısı olduğu ve BM kararlarına uymadığı gerekçelerini öne sürmüştür. Böylelikle Irak’a işgale giden süreçte ABD tüm dünyayla saldırının haklılığı için de gerekçe sunmuştur.

Irak Savaşı bu koşullar altında başlamış ve bu gerekçelerle savunulmuştur. Savaş sona erdiğinde ABD kuvvetlerine karşı başlayan direniş çok boyutlu bir anlam kazanmış ve Irak’ta bir iç savaş başlamasına neden olmuştur. Ve savaşın sonunda Orta Doğu’da Müslüman halklar arasında Amerikan karşıtı bir kızgınlık oluşmuştur. Samuel Huntington’un da Orta Doğu ülkeleri için belirttiği gibi; “Demokrasi Paradoksu: Batılı demokratik yapıların Batılı olmayan topluluklar tarafından kabul görmesi; yerli ve Batı karşıtı politik hareketleri cesaretlendirir ve güçlendirir” olmuştur (Huntington, 2010, s.94).

ABD’nin Orta Doğu’da prestij kaybı yaşaması sadece Orta Doğu değil kendi, içindeki yaklaşımlardan da büyük eleştiri almıştır. Büyük Ortadoğu Projesi’nin uygulanabilirliğine olan tepkiler de Orta Doğu’nun ABD düşmanlığının arttığını göstermiştir. Bunun en önemli nedenleri arasında Irak Savaşı olduğu kadar İsrail-Filistin çatışması da vardır. ABD’nin Orta Doğu politikalarında İsrail’in öneminin bir kez daha ortaya çıktığı da burada görülmüştür. Böylelikle Bush, bölgede karşısına çıkan tüm engelleri ortadan kaldırmak ve Amerikan hegemonyasını korumak

amacıyla İsrail-Filistin barış sürecinde adımlar atılmıştır. Irak'ta işgal ettiği bölgeden de güç alan ABD, İsrail'e de bu hususta baskı yapabileceğini açıklamıştır. Bu amaçla bir "Yol Haritası" belirlenmiş ve herkese kabul ettirmek amacı güdülmüştür.

İsrail-Filistin süreci tarihte de örnekleri görüldüğü üzere olumlu gelişmelerin yaşandığı dönemlerde, sürece engel olacak türde bu tarz girişimlerin sıkça yaşandığı bir süreç olmuştur. Fakat Yol Haritası ile Oslo barış sürecinin ardından Arap-İsrail uyuşmazlığını çözmek için bir plan ortaya çıkmıştır. Mahmud Abbas başkanlığındaki Filistin tarafı planı koşulsuz kabul ederken Şaron Hükümeti rezervler koyarak kabul etme kararı almıştır. Fakat bu az da olsa gelişen olumlu sürece gölge düşüren olaylar Yol Haritası sürecini raydan çıkarmış, İsrail güçleri bu saldırıya karşı HAMAS liderlerini hedef almıştır. Yol Haritası haricinde, "Hedef Haritası" olarak bilinen bir girişim olan Cenevre İnisiyatifi de barış süreci tarihinin önemli belgelerinden olmuştur. Fakat mültecilerin geri dönüş hakkından vazgeçilmesinin önerildiği bu plana Filistinli direniş organizasyonları çok sert tepki göstermiştir.

2004 yılına gelindiğinde HAMAS lideri Şeyh Ahmed Yasin'e İsrail ordusu tarafından yapılan suikast ve sonucunda ölmesi HAMAS içindeki değerleri değiştirirken Orta Doğu'da tam bir karışıklığa neden olmuştur. Orta Doğu barış süreci tarihte de örnekleri görüldüğü üzere, barış ve uzmanlaşmanın sağlanacağı sırada saldırılar ve yıldırma politikaları ile başarısız bir süreç olmuştur. Uluslararası toplum İsrail'in işgal ettiği bölgelerdeki yerleşim çalışmalarını durdurmasını ve 2001'den bu yana yapılan inşaatların da yıkılmasını isterken İsrail, 1967 Savaşı'nda işgal ettiği Batı Şeria ve Doğu Kudüs'teki yerleşim çalışmalarını sürdürmektedir. İsrail gelecekte de yerleşim çalışmalarını sürdüreceğini açıklamış ve İsrail Başbakanı Netanyahu Batı Şeria'daki mesken çalışmalarını sınırlandırabileceğini fakat Doğu Kudüs için bunun mümkün olmayacağını söylemiştir.

Bush döneminde de bir çözüm bulamayan İsrail-Filistin sorunu Obama döneminde de bir çıkmaza doğru gitme yolundadır. Obama da şunu görmüştür ki Orta Doğu'da atacağı adımlar büyük ölçüde İsrail-Filistin sorunundaki performansına bağlıdır. Orta Doğu, ABD ve İsrail'in merkez odağında olmaya

devam eden bir bölgedir. Ama eskiden bu yana değişen İsrail'in müdahalelerine artık uluslararası kamuoyu sessiz kalmamaktadır.

İsrail Devleti Orta Doğu içerisinde Arap ve Müslüman olmayan tek aktör olsa da, ABD'nin desteğiyle uluslararası sistem içerisinde bir meşruiyete sahip olmuştur. İsrail düşmanlığını ön plana çıkararak Orta Doğu'daki tek adam rejimleri, ülke içinden gelebilecek muhalefet ve siyasi özgürlük taleplerini kolayca bastırdıkları gibi iktidarlarının meşruiyet sorunlarını da gündem dışı tutmayı başarmışlardır. Fakat 1960'lı yıllara gelindiğinde SSCB'nin çökmesi, ideolojilerin etkisizleşmesi, değişen uluslararası konjonktür, özgürlük ve insan haklarının yarattığı baskı, Arap dünyasındaki rejimlerin de değişmelerine giden yolda önemli nedenler arasında olmuştur.

İsrail Devleti, Orta Doğu'da Soğuk Savaş döneminden bu yana pek çok çatışmaya girmiş ve bölgedeki bazı dezavantajlarını da tersine çevirmiştir. Ayrıca ABD'nin bölgeye yaptığı doğrudan ve dolaylı siyasi ve askeri müdahaleler sayesinde İsrail bölgedeki en önemli düşmanlarından biri olan Saddam Hüseyin Irak'ından kurtulmuştur. Aynı zamanda Suriye ve İran'a yönelik uygulanan ABD baskısı da Orta Doğu'da ABD ve İsrail'in hareket serbestisini arttırmıştır.

ABD karar alıcıların İsrail kurulduğundan beri Orta Doğu'ya bakışını şekillendiren temel etkenler arasında İsrail'in güvenliği gerçeği ve Yahudi lobilerinin ABD'de karar mekanizmasında etken olmalarını sayabiliriz. Ve İsrail Soğuk Savaş döneminden beri ABD'nin kendisine sürdüğü güvenlik taahhüdüne ve parçalanmış bir Filistin'e, diktatörlerle yönetilen bir Arap dünyasına ve El-Kaide ile özdeşleşen çatışmacı rejimlere alışık bir devlettir. ABD'nin 11 Eylül ve sonrası yaşadığı Irak ve Afganistan'daki başarısızlıklar ve arkasından "ulus inşasında" yaşanan sorunlar Orta Doğu'yu tamamen karıştırmış ve neo-liberal uygulamalarla orta sınıflar için bile zorlaşan yaşam koşulları Arap halklarını da patlamanın eşiğine getirmiştir.

ABD ve İsrail'in dış politika stratejilerinin Orta Doğu'daki güç dengesi değişimine etkilerini İran Devrimi, İran-Irak Savaşı, Kuveyt'in işgali, Körfez Krizi-Savaşı ve Arap-İsrail savaşları ile görmek mümkündür. Orta Doğu'daki barış sürecinde de ABD ve İsrail'in dış politika stratejileri Orta Doğu'yu etkilemiştir. İsrail

geleneksel olarak ABD'nin Orta Doğu stratejisinin kilit unsurlarından biri olmuş, bu esas petrol sorunu başta olmak üzere Orta Doğu'daki istikrarsız ve patlamaya hazır yapıda ABD oradaki İsrail ittifakının dayanıklılığına güvenmesi de bir diğer kilit unsur olmuştur.

Bush döneminde yaşanan İkinci Irak Savaşı ve sonrası dönem Batı'ya ve özellikle ABD'ye olan kızgınlığı da körüklemiştir. Orta Doğu'da yaşanan isyan ve ayaklanmalar Arap halkının uyanışı; güçlerinin farkına varmaları gibi mesajları içermektedir. Orta Doğu'da İsrail, aynı şekilde arkasına Amerikalı emperyalistleri almış ve stratejik müttefiki ABD'nin bile söz geçirememesi de Orta Doğu'daki değişimi körüklemiştir.

Orta Doğu tamamen bir değişim sürecinin içine girmiştir. Bu süreçte Orta Doğu, yıllardır Orta Doğu'nun tek demokratik ülkesi olduğunu iddia eden İsrail ve müttefiki ABD'nin de değişimden paylarını alacağını sinyalidir. Büyük Orta Doğu Projesi ile bölgede hâkimiyet kurmaya çalışan ABD, Orta Doğu'daki devletlerin tepkisiyle bunu askıya almış ama şimdi bölgede yaşanan gelişmelerle uygulanabilirliğini izlemektedir. Bölgede hâkimiyetini yitirmek istemeyen ABD, BOP'u yeniden etken hale getirmeye çalışmaktadır. Ama görünen odur ki, bölgede yaşanan baskıcı uygulamalara ve yönlendirmelere halk devrimlerle tepkisini belirtiyor ve bölgede Soğuk Savaştan bu yana var olan önemli bir gerçeği görüyorduk; Orta Doğu'da yaşanan iç gelişmelerin tüm süreçleri etkilemesi ve ülkelerin birbirleri üzerindeki etki gücünün belirleyici unsur olmasıdır. Bu da Orta Doğu'nun kendi içinde yaşadığı sürecin tüm dünyaya olan etkilerinin son sözü söyleyeceğinin bir göstergesidir.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- ACHCAR, Gilbert, Kaynayan Ortadoğu, Çev. Rida Şimşekel, İthaki Yayınları, İstanbul, 2004.
- AKAR, Atilla, Büyük Ortadoğu Kuşatması, 1.Baskı, TİMAŞ Yayınları, İstanbul, 2004.
- AKÇAY, Mahmut, Stratejik Aldatmalar, Sayfa Yayınları, İstanbul, Aralık 2003.
- AKDEMİR, Erhan, “11 Eylül Sonrası Amerika’nın Ortadoğu Politikası ve Düşünce Kuruluşları”, 11 Eylül Sonrası Ortadoğu, USAK Yayınları, Ankara, 2011.
- ARAS, Bülent, Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- ARI, Tayyar, Amerika’da Siyasal Yapı, Lobiler ve Dış Politika, 2. Baskı, İstanbul, 1997.
- ARI, Tayyar, Amerika’da Siyasal Yapı, Lobiler ve Dış Politika, 2. Baskı, İstanbul, 2000.
- ARI, Tayyar, 2000’li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999.
- ARI, Tayyar, Uluslararası İlişkiler Teorileri, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.
- ARI, Tayyar, İran, Irak ve ABD, 1.Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.
- ARIBOĞAN, Deniz Ülke, Kabileden Küreselleşmeye, Mavi Ada Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- ARIBOĞAN, Deniz Ülke, Uluslararası İlişkiler Düşüncesi, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.
- ARIBOĞAN, Deniz Ülke, Uluslararası İlişkiler Düşüncesi, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.
- ARMAOĞLU, Fahir, Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, 1948-1988, TİB Kültür Yayınları, Ankara, 1989.
- ARMAOĞLU, Fahir, Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

- ASL, Naseer Kashef, “İran-İsrail İlişkileri”, Ortadoğu Siyasetinde İsrail (1050-2004), Yılmaz Türel, Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, Platin Yayınları, Ankara, 2005.
- ATACAN, Fulya, Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset Ortadoğu, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- ATIKKAN, Zeynep, 11 Eylül Amerika’yı Nasıl Değiştirdi? Amerikan Cinneti, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Ekim 2006.
- AVCI, Gültekin, Doğu’nun İstilasası, 2. Baskı, Birey Yayıncılık, Yayın No: 225, İstanbul, 2006.
- AYMAN, Gülden, Neo-Realist Perspektiften Soğuk Savaş Sonrası Yunan Dış Politikası: Güç, Tehdit ve İttifaklar, SAEMK Araştırma Projesi Yay., Ankara, 2001.
- BENĞİO, Ofra, Türkiye İsrail Hayalet İttifaktan Stratejik İşbirliğine, Çev. Filiz Kaynak Dişkaya, Erguvan Yayınevi, İstanbul, 2009.
- BEN-MEIR, Alan, 11 Eylül Sonuçları ve Yeni Düzen, Der. Sedat Laçiner, Arzu Celalifer Ekinci, Çev: Serpil Açıklım, USAK, Ankara, 2011.
- BİLBİLİK, Erol, Geniş Ortadoğu Projesi, Asya Şafak Yayınları, İstanbul, Mart 2008.
- BÖLÜKBAŞI, Süha, Türkiye ve Yakındaki Ortadoğu, Hacettepe Dış Politika Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1992.
- BRZEZINSKI, Zbigniew, İkinci Şans, Çev. Yelda Türedi, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2008.
- BROWN, Chris, AMLEY, Kirsten, Uluslararası İlişkileri Anlamak, Çev: Arzu Oyacıoğlu, Yayın Odası Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- BULUT, Faik, İslamcı Örgütler, Tüm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 1994.
- CANİKOĞLU, Erhan, “İsrail, ABD’deki Yahudi Varlığı ve İkinci Körfez Savaşı”, Ortadoğu Siyasetinde İsrail, Derleyen; Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, Platin Yayınları, Ankara, 2005.
- CHOMSKY, Noam, Yeni Dünya Düzeninde Yalanlar ve Gerçekler, Çev. Selen Göbelez, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 2003.
- CHOSSUDOVSKY, Michel, Amerika’nın Terörizme Karşı Savaşı, Çev: Alpaslan Işıklı, İmge Kitabevi, İstanbul, 2010.
- ÇAKIR, Ruşen, Ne Şeriat Ne Demokrasi, Metis Yayınları, İstanbul, 1994.
- ÇEBİ, Hakan Y., İsrail’in A Planı, Nokta Kitap, İstanbul, 2006.

- ÇUBUKÇU, Mete, Ortadoğunun Yeniden İşgali, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2006.
- DAĞI, İhsan D., Ortadoğu'da İslam ve Siyaset, Boyut Kitapları, İstanbul, 2002.
- DAVUTOĞLU, Ahmet, Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu, Küre Yayınları, İstanbul, 2001.
- DAVUTOĞLU, Ahmet, "ABD'nin Filistin Politikası", Filistin: Çıkmazdan Çözüme, Der. Ekrem Karakoç, Küre Yayınları, İstanbul, 2003.
- DEDEOĞLU, Beril, Ortadoğu Üzerine Notlar, Derin Yayınları, İstanbul, 2002.
- DEDEOĞLU, Beril, Değişen Dünyada Yeni Dengeler, İlgü Kültür Sanat, İstanbul, Ocak 2008.
- DE MESQUITA, Bruce Bueno, Principles of International Politics, 2nd Washington DC: CQ Press, 2002.
- DEMİREL, Emin, Taliban, El Kaide, Ladin ve Paylaşılamayan Ülke Afganistan, Everest Yayınları, İstanbul, 2002.
- DEMİRER, Yücel, ÖZBUDUN, Sibel, İsyanın Adı Filistin... İntifada Kazanacak, Ütopya, Yayınları, Ankara, 2002.
- DİNÇER, O. Bahadır, "11 Eylül Sonrası Terör ve Demokrasi", 11 Eylül Sonrası Ortadoğu, USAK Yayınları, Ankara, 2011.
- ERALP, Atilla (Der.), "Hegemonya", Devlet ve Ötesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- ERALP, Atilla, "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm Realizm Tartışması: Devlet, Sistem ve Kimlik" Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar, İhsan D. Dağı, Atilla Eralp, E. Fuat Keyman, Necati Polat, Oktay F. Tanrıseven, Faruk Yalvaç, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- EROĞLU, Cevat, İsrail'in Beka Stratejisi ve Kürtler, Sayfa Yayınevi, İstanbul, 2004.
- ERDOĞDU, Hikmet, Büyük İsrail Stratejisi, IQ Yayınları, İstanbul, 2005.
- ERENDİL, Muzaffer, Çağdaş Ortadoğu Olayları, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1992.
- ESPOSITO, John L., Kutsal Olmayan Savaş, İslamcı Terör, Oğlak Yayınları, İstanbul, 2003.
- FUKUYAMA, Francis, Tarihin Sonu ve Son İnsan, Çev. Zülfü Dieleli, İstanbul, Gün Yayınları, 1999.
- FUKUYAMA, Francis, Devlet İnşası, Çev. Devrim Çetinkasap, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005.

- FUKUYAMA, Francis, Neoconların Sonu, Çev. Hasan Kaya, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2006
- GERGER, Haluk, Ortadoğu, Türkiye, Ceylan Yayınları, İstanbul, 2007.
- GÖNLÜBOL, Mehmet, Olaylarla Türk Dış Politikası, Ankara SBF Yayınları, Ankara, 1996.
- GÜLLER, Mehmet Ali, “Büyük Ortadoğu’da Halk Hareketleri”, Soros, CFR ve Arap Ayaklanması, Der. Mehmet Ali Güller, Orhan Koloğlu, Barış Doster, Haluk Hepkon, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul, 2011.
- GÜNDOĞAN, Ünal, Amerikan Yüzyılı: ABD’nin Yükselişi ve 11 Eylül 2001, Adres Yayınları, Ankara, 2008.
- GÜNDOĞAN, Ünal, İran ve Ortadoğu, Artes Yayınları, Ankara, Eylül 2010.
- HALLOUM, Ribbi, Belgelerle Filistin, Dün, Bugün, Yarın, Alan Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 1983.
- HARVEY, David, Yeni Emperyalizm, Çev: Hür Güldü, Everest Yayınları, İstanbul, 2004.
- HOBSON, John, State and International Politics, Random House, New York, USA; 1979.
- HUNTINGTON, Samuel P., “Batı Tektir, Ama Evrensel Değildir”, Medeniyetler Çatışması, Der. Murat Yılmaz, Ankara, 2001.
- HUNTINGTON, Samuel P., Biz Kimiz?, Global Yayın Ajansı, İstanbul, 2004.
- HUNTINGTON, Samuel P., Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması, Çev: Mehmet Turhan, Y.Z. Cem Soydemir, Okuyanlar Yayınları, İstanbul, 2010.
- İNAT, Kemal, BALCI, Ali, “Dış Politika Teorik Perspektifler”, Uluslararası Politikayı Anlamak-Ulus Devletten Küreselleşmeye, Der. Zeynep Dağı, Alfa, İstanbul Şubat 2007.
- İZZETİ, İzzetullah, İran ve Bölge Jeopolitiği, Küre Yayınları, İstanbul, Ocak 2005.
- JOHNSON, Charles, Amerikan Emperyalizminin Sonbaharı, Çev: Hasan Kösebalaban, Küre Yayınları, İstanbul, 2005.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent, ABD Bu 11 Eylül’ü Çok Sevdi, Agori Kitaplığı, İstanbul, 2006.
- KENNEDY, Paul, Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, Çev: Birtane Keranakçı, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, Şubat 2009.

- KEOHANE, Robert O., NYE, Joseph S., Transnational Relations and World Politics, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1977.
- KEOHANE, Robert O., Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond, New York, Columbia University Press, 1986.
- KISSINGER, Henry, Diplomasi, Çev: İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.
- KISSINGER, Henry, Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?, Çev: Tayfun Evyapan, ODTÜ Yayınları, Ankara, 2002.
- KÖNİ, Hasan, Amerika'nın Uluslararası Politikası, Ekim Yayınevi, İstanbul, 2007.
- KURTBAĞ, Ömer, Amerikan Yeni Sağı ve Dış Politikası, USAK Yayınları, Ankara, 2010.
- KURTZER, Daniel C. & LASESKY Scott B., Negotiating Arab Israel Peace, Washington D.C., United States Institute of Peace Press, 2008.
- LAÇİNER, Sedat, 11 Eylül Sonrası Türkiye'nin Ortadoğuyla Değişen İlişkileri", Der. Sedat Laçiner, Arzu Celalifer Ekinçi, USAK, Ankara, 2011.
- LEFEBVRE, Maxime, ABD Dış Politikası, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- MCCORMICK James M., American Foreign Policy and Process, 4th Edition, Belmont: Thomson Wad Sworth, USA, 2005.
- NYE, Joseph S. Jr., Amerikan Gücünün Paradoksu, Literatür Yayıncılık, Çev: Gürol Koca, İstanbul, 2003.
- NYE, Joseph, Soft Power: The Means to Success in World Politics, New York Public Affairs Press, 2004.
- NYE, Joseph, S. & WELCH, David A., Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak, Çev: Renan Akman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- OĞAN, Mustafa S., Türkiye-İsrail İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1997.
- OKAR, Ellen Lust, Structing Conflict in the Arab World : Incumbents, Opponents and Institutions, Cambridge University Press, 2005.
- ÖNAL, Buket, Türkiye-Amerika İlişkilerinde Clinton Faktörü, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 2010.
- ÖZBEK, Osman, 11 Eylül'ün Düşündürdükleri, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2002.

- ÖZDAĞ, Ümit, Kerkük, Irak ve Ortadoğu, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul, 2007.
- ÖZKAN, Tuncay, Bush ve Saddam Gölgesinde Entrikalar Savaşı, 1.-2. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003.
- ÖZTÜRK, Osman Metin, “ABD, Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye”, Yorum, Gazi Üniv. İİBF Yayını, Ankara, 2005.
- PARLAR, Suat, Barbarlığın Kaynağı Petrol, Bağdat Yayınları, İstanbul, 2008.
- PETRAS, James, ABAYA, Robin Eastman, İsrail Siyonizm ve Ortadoğu, Kalkedon Yay., Çev. Ezgi Korkmaz, Ankara, 2007.
- POLK, William, R., Irak’ı Anlamak, Çev: Nurettin Elhüseyni, NTV Yayınları, İstanbul, 2007.
- SANDER, Oral, Türk-Amerikan İlişkileri, 1947-1964, AÜ SBF Yayınları, Ankara, 1979.
- SANER, Ali B., “Savaş ve Barış: Temel Seçenekler”, Uluslararası Politikayı Anlamak-Ulus Devletten Küreselleşmeye, Der. Zeynep Dağı, Alfa, İstanbul, Şubat 2007.
- SCHULZE, Kirsten E., The Arab-Israel Conflict, London: New York, Longman, 1999.
- SEVER, Metin ve KILIÇ Ebru (Der.), George W. Bush: “Bu Bir Savaştır”, Düşmanını Arayan Savaş, Everest Yayınları, İstanbul, 2001.
- SHEFFY, Yigal, “The Military Dimension of the Gulf War”, Middle East Contemporary Surves (MECS), 1991, Boulder, 1993.
- SHLAİM, Avi, War And Peace in the Middle East: A Concise History, Penguin Books, USA, 1999.
- SOYSAL, İsmail, Türk-Amerikan Siyasal İlişkileri, TTK Yayınları, Ankara, 1997.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, Türk Dış Politikasının Analizi, Der Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1998.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, Uluslararası İlişkilere Giriş, Der Yayınları, İstanbul, 2009.
- SÜER, Berna, ÖMÜR ATMACA, Ayşe, Arap-İsrail Uyuşmazlığı, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2010.
- TANNER, Stephen, Bushların Savaşları: Askeri Liderler Olarak Bir Baba ve Oğulun Portresi, Çev: Ayşe Doğanç, Elips Kitap, Ankara, 2005.
- TANRISEVER, Oktay F., “Güç”, Devlet ve Ötesi, Der. Atilla Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

- TAKEYH, Roy, Gizli Devrimler Ülkesi İran, Çev: Cem Küçük, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2009.
- TAŞÇIOĞLU, Ömer Lütfi, İsrail'in Kitle İmha Silahları, Der. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, Ankara, 2005.
- TAŞKUN, M. Tekin, Bir Ülke Nasıl Yutulur, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, 2006.
- TOSUN, Tanju, "Devlet: Nereden Nereye?", Uluslararası Politikayı Anlamak, Ulus Devletten Küreselleşmeye, Der.: Zeynep Dağı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- TÜREL, Yılmaz, Uluslararası Politikada Ortadoğu, Akçağ Kitabevi, Ankara, 2004.
- TÜRKMAN, Sayim, ABD, Ortadoğu ve Türkiye, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul, 2007.
- URAL, Abdullah, 11 Eylül Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası ve Türkiye'ye Yansımaları, Akademik Kitaplar, İstanbul, 2009.
- VIOTTİ & KAUPPI, International Relations Theory, Realism, Pluralism and Globalism, McMillan, 1993.
- VURMAY, Miray, Devrik Bir Cümlenin Sözde Öznesi Ortadoğu, TUSAM, Ankara, 2007.
- WALTZ, Kenneth, Theory of International Politics, Random House, New York, USA, 1979.
- WALTZ, Kenneth, "NATO'S Expansion: A Realist's View" In Explaining NATO Enlargement, ed. Robert Rauchhaus, Frank Cass Press, London, UK, 2001.
- WRIGHT Roben, The Last Revolution: Turmoil and Transformation in Iran, Alfred A. Knopf Press, New York, 2000.
- WRIGHT, Roben, Dreams and Shadows: The Future of The Middle East, Penguin Press, New York, 2008.
- YALVAÇ, Faruk, "Savaş ve Barış", Devlet ve Ötesi, Der. Atilla Eralp, İletişim Yayınları, 2009.
- YAMAKOĞLU, Cihan, Ortadoğu'da Barışla Savaşlar, Alp Ofset Matbaa, Ankara, 2003.
- YILDIZ, Yavuz Gökalg, Oyun İçinde Oyun "Büyük Ortadoğu", IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- YILMAZ, Türel, ŞAHİN Mehmet, TAŞTEKİN, Mesut (Der.), Ortadoğu Siyasetinde İsrail, Selahattin İbas "Arap-İsrail Sorunu", Platin Yayınları, Ankara, 2005.

YILMAZ, Veli, “Yakın Dünya Harp Özetleri”, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1993.

Dergi ve Makaleler:

DEDEOĞLU, Beril, ABD’nin 21. Yüzyıl Stratejisi ve Olası Küresel Etkileri, 2023 Dergisi, Kasım 2001.

GOURE, Daniel, “A Post-Clinton Foreign Policy”, The World & I, Vol.14. No.9, September 1999.

GURTOV, Melvin, Super Power on Crusade: The Bush Doctrine in US Foreign Policy, Boulder and London: Lynne Rienner; Publishers, 2006.

HOFFMANN, Stanley, “An American Social Science: International Relations”, Daeclaus, Cilt: 106, Sayı: 3, 1977.

HOLLIDAY Fred, “The Ends of Cold War”, Newleft Review, No: 180, March-April 1990.

INDYK, Martin, “The Clinton Administration’s Approach to the Middle East, Washington Yakın Doğu Politikaları Enstitüsü, 18.05.1993, internet baskısı: www.washingtoninstitute.org/templateco7.php?CID=61, erişim tarihi: 03.04.2011.

International Organisation Dergisi, Bahar 1994, Cilt: 48, Sayı: 2.

KEOHANE, Robert O., “Uluslararası Kurumlar: Karşılıklı Bağımlılık Yürüyebilir mi?” Foreign Policy (TR Baskısı), Sayı: 1, Bahar, 1998.

KÖNİ, Hasan, “ABD’nin İslam Politikası”, Avrasya Dosyası, (ABD Özel), Cilt: 6, Sayı: 2, Yaz 2000.

KRISTOL, William & KAGAN, Robert, “Toward a Neo Reaganite Foreign Policy, Foreign Affairs, No.4, Temmuz/Ağustos 1996.

MARKLE, Jeff, “The Middle East and Possible Consequences of Dual Containment”, Politics of International Oil, 30 Nisan 1996.

MUSAOĞLU, Neziha, EFEGİL, Ertan, “Ortadoğu’da Büyük Ortadoğu Projesi Uygulanabilir mi?”, Akademik Ortadoğu, Cilt:1, Sayı: 2, 2007.

NOBEL, John W., “Margenthau’s Struggle with Power: The Theory of Power Politics and Cold War”, Review of International Studies, Cilt: 21, 1995.

NYE, Joseph, S., “The Decline of America’s Soft Power”, Foreign Affairs, May-June 2004.

- OSGOOD, Robert E., "The Conduct of American Foreign Policy: The Revitalization of Containment Foreign Affairs, Vol.60, No.3, Special Issue, 1981.
- PETERSON, John, "America as a European Power: The End of Empire by Integration", International Affairs, Vol.80, No: 4, 2004, April.
- SALKAYA, Elif F., "Büyük Ortadoğu Projesi", Stratejik Analiz, Cilt: 4, Sayı: 48, Nisan 2004.
- SICK, Gary, "Rethinking Dual Containment", Survival 40:1, April 1998.
- SYNDER, Jack, "Bir Dünya, Rakip Teoriler", Foreign Policy (TR Baskısı)
- TARAKÇI, Nejat, "ABD Sonrası Irak ve Bölgedeki Stratejik Gelişmeler", Jeopolitik Dergisi, Sayı: 76, Eylül 2010.
- WALLENDER, Celeste, "NATO, NATO's Price", Foreign Affairs, Cilt: 81, No: 6, 2002.
- WALT, Stephen M., "Uluslararası İlişkiler: Bir Dünya Binbir Kuram", Foreign Policy (TR Baskısı), Bahar 1998, Sayı: 1.
- WALTZ, Kenneth, "Structural Realizm After The Cold War", International Security, Vol: 25 Summer 2000.
- YAMAN, Didem, "11 Eylül Sonrasında ABD: Algılamalar, Psikolojik Yanılmalar ve Yasal Düzenlemeler", Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt: 1, No: 1-2, 2005.
- YAVUZ, Celaleddin, Irak'a Özgürlük Derken, Irak'ta Enkaz Bırakarak Çekilen Amerika, Jeopolitik Dergisi, Sayı: 76, Eylül 2010.
- YURDUSEV, A. Nuri, The Concept of International System as Unit of Analysis, Metu Studies in Development, Cilt: 21, Sayı: 1, 1994.

Gazeteler

HÜRRİYET Gazetesi, 29 Nisan 2005, s.18, "Kürt Gelin Bakan Oldu"

İnternet Kaynakları:

A National Security Strategy For a New Century (December 1999), Çevrimiçi: <http://www.fas/man/docs/nssr-1299-pdf> (5 Ocak 2004), s.86-88.

President Bush West Point, New York June 1, 2002, The National Security Strategy of the United States of America, s.1-2, <http://www.white-house.gov/nsc.pdf> , erişim tarihi: 05.05.2011.

“Irak’ta Savaş”, USAK Stratejik Gündem, Sedat Laçiner, <http://www.usakgundem.com/yazarlar.phptype>,28.02.2006, erişim tarihi: 05.05.2011

“Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasası için bkz. <http://www.krg.org/intererim-administrative-la-Iraq-narov.asp>, erişim tarihi: 03.04.2011.

“Obama’nın Başlangıç Performansı”, Doç. Dr. Cenap Çakmak, 02.03.2009 / www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com-content&view=article&id=293:obamanin-baslangic-performansi-8catid=98:analizler-abd&Itemid=135, erişim tarihi: 25.05.2011.

“Irak’ta Seçim Süreci, Yeni Hükümet ve İstikrar”, Emin Salihi, 03.01.2011 / www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com-content&view=article&id=924:irakta-secim-sureci-yenihuekuemetve-stikrar-8catid=77:ortadoğu-analizler&Itemid=150, erişim tarihi: 05.05.2011

“Ortadoğu için 3 Senaryo” Çağrı Erhan, <http://www.tumkoseyazilari.com/yazar/prog-dr-cagri-erhan/01-03-2011-orta-dogu-icin-senaryo-html-01.03.2011>, erişim tarihi: 05.05.2011.

Radikal Gazetesi, 02.09.2009, “Gazze Tek Taraflı Bir Savaşın Esiri”, Harı, Johann, The Independent (29.12.2008=, 2010: <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetay&ArticleD=915186>

Haber 7, 17.12.2006, “Filistinde Gerilim Had Safhada”, 2010, <http://www.haber7.com/haber/20061217/Filistinde-gerilim-had-safhada-php?id=205624>.

Turkish NY, 03.03.2010, “Arap Birliğinden Filistin-İsrail Görüşmelerine Destek”, <http://www.turkishny.com/index.php?option=com.content&view=article&Itemid=119&id=25280>, erişim tarihi: 04.03.2011

Vatan, 15.05.2010, “Filistin İçin B Planı”, EL ENANI, Halil, 2010, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetay&Date=26.05.2010&Article/D=99824>, erişim tarihi: 10.03.2011

ÖZGEÇMİŞ

26.11.1982 tarihinde Ordu'da doğdum. İlk, orta ve liseyi Ordu'da tamamladıktan sonra Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'ne girdim. Bu bölümden 2004 yılında mezun oldum. 2004 ve 2009 yılları arasında Akbank'ta çalıştım. Daha sonra 2009 yılında Beykent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler yüksek lisansına başladım. 2009 – 2010 yılları arasında Kadir Has Üniversitesi'nde Araştırma Görevlisi olarak çalıştım. İyi seviyede İngilizce bilmekteyim.

Esin BENHÜR AKTÜRK